

Jeremia i forandring?

En sammenligning av den greske og den hebraiske teksten til Jeremia-boken

Kap 10 og 11.

Veileder: Professor Dr. theol. Karl William Weyde

Emnekode AVH502, Master i Teologi (55 ECTS)

Marianne Gullhaugen

Det Teologiske Menighetsfakultet

Høsten 2010

Innholdsfortegnelse

1.1 PROBLEMSTILLING	5
1.2 FORSKNINGSHISTORISK OVERSIKT	6
1.3 METODE:	11
1.4 MÅLSETTING:	12
<u>2 NORSK OVERSETTELSE</u>	<u>13</u>
<u>3 ANALYSE</u>	<u>20</u>
3.1 SEPTUAGINTA SOM OVERSETTELSE	20
3.2 INNLEDNING 10:1-16	21
3.2.1 AVGRENSNING:	21
3.2.2 STRUKTUR:	22
3.2.3 JER 10:1	24
3.2.4 JER 10:2	24
3.2.5 JER10:3	26
3.2.6 JER 10:4	29
3.2.7 JER 10:5	31
3.2.8 JER 10:6-8 OG 10:.....	35
3.2.9 JER 10:9	40
3.2.10 JER 10:11	42
3.2.11 JER 10:12	43
3.2.12 JER 10:13	44
3.2.13 JER 10:14	48
3.2.14 JER 10:15	49
3.2.15 JER 10:16	49
3.3 INNLEDNING 10:17-18	56
3.3.1 JER 10:17	56
3.3.2 JER 10:18	60
3.4 INNLEDNING 10:19-22	64
3.4.1 JER 10:19	65

3.4.2 JER 10:20	67
3.4.3 JER 10:21	69
3.4.4 JER 10:22	71
3.5 INNLEDNING 10:23-25	72
3.5.1 JER 10:23	72
3.5.2 JER 10:24	73
3.5.3 JER 10:25	75
3.6 INNLEDNING JER 11:1-13	76
3.6.1 JER 11:1	76
3.6.2 JER 11:2	77
3.6.3 JER 11:3(-5)	79
3.6.4 JER 11:4	79
3.6.5 JER 11:5	81
3.6.6 JER 11:6	81
3.6.7 JER 11:7-8.....	82
3.6.8 JER 11:9	85
3.6.9 JER 11:10	85
3.6.10 JER 11:11	87
3.6.11 JER 11:12	87
3.6.12 JER 11:13	88
3.7 INNLEDNING 11:14.....	89
3.7.1 JER 11:14	89
3.8 INNLEDNING JER 11:15-16	91
3.8.1 JER 11:15	91
3.8.2 JER 11:16	98
3.9 INNLEDNING 11:17.....	101
3.9.1 JER 11:17	101
3.10 INNLEDNING 11:18-23	102
3.10.1 JER 11:18	102
3.10.2 JER 11:19	104
3.10.3 JER 11:20	106
3.10.4 JER 11:21	108

3.10.5 JER 11:22	109
3.10.6 JER 11:23	111

4 AVSLUTTENDE OPPSUMMERING OG KONKLUSJON.....112

4.1 A) HVA SLAGS FORSKJELLER FINNES? B) HVA SLAGS ÅRSAKER KAN VI FINNE TIL FORSKJELLENE?	112
---	------------

4.2 C) KAN VI SE NOEN TENDENSER TIL ULIK VEKTLEGGING I DE TO TEKSTENE?	119
---	------------

4.3 HVORDAN PASSER MINE KONKLUSJONER INN I DEN STØRRE DEBATTEN?/UTBLIKK	120
---	------------

5 KILDER.....124

1 Innledning

1.1 Problemstilling

Teksten til Jeremia-boken er bevart i to varianter. Disse er vesentlig forskjellige. Den ene er hebraisk og bevitnet i masoret-teksten (MT). Den andre er bevitnet i Septuaginta (LXX). Den sistnevnte er omtrent en syvendedel kortere (3097 færre ord) enn den hebraiske.¹ I tillegg har de to tekstene ulik rekkefølge etter 25:13a. Fra ca. 1824 og et stykke inn på 1900-tallet stod forskningsdiskusjonen rundt forholdet mellom den greske og den hebraiske teksten. Det rådende synet var at den greske teksten var oversatt fra MT, og at den var blitt forkortet gjennom oversettelsesprosessen.² Men da man fant Qumranrullene i den judeiske ørkenen i 1947, fant man også et fragment av Jeremia i hule 4 som skilte seg fra den masoretiske teksten. Fragmentene (4QJer^{b,d}) reflekterer den greske teksten (deler av Kap 9-10, 43 og 50).³ Dermed ser det ut til at det har eksistert en hebraisk tekst i antikken som har vært forskjellig fra den hebraiske teksten i MT. Det førte til at man nå antar at forskjellene i hovedsak kan tilskrives LXXs Vorlage⁴ (LXXV) og ikke oversettelsesprosessen. Diskusjonen har derfor dreid seg mot forholdet mellom den hebraiske tekst og LXXV. Det er interessant at det har eksistert to hebraiske tekster, som varierer så mye fra hverandre, av samme bok. Det fører med seg mange spørsmål, som for eksempel: Hvorfor finnes det to så ulike tekster til den samme boken? Hva er årsaken til forskjellene? Hva er forholdet mellom dem? Er det forskjell på kvaliteten i tekstene? Hvor har de sitt opprinnelsessted? Er de skrevet av forskjellige folk, i ulike miljø? Og så videre. Noen av disse spørsmålene er det vanskelig å finne svar på med tanke på den begrensede informasjonen vi har tilgjengelig på det nåværende tidspunkt. Andre kan man kanskje få svar på ved å sammenlikne de to tekstene. Å undersøke forskjellene mellom de to tekstene er ikke bare interessant, men også viktig, blant annet for å kunne avgjøre hvilken tekst som skal være autoritativ for den kristne kirke i dag. Å studere disse

¹ Lundbom 1999:57f. Dette er ifølge Min (1977), som brukte datamaskin, ifølge Graf (1862) er den greske teksten 1/8 del kortere (2700 færre ord).

² Petersen 2002:100.

³ Tov 1999:363.

⁴ Teksten som lå foran oversetteren. Tov 2001:122.

forskjellene kan kanskje også si oss noe om hvordan bibelske tekster har utviklet seg. Kanskje kan også disse forskjellene avsløre noe om hvordan andre generasjoner har tenkt og arbeidet med bibelteksten. Dette er nyttig informasjon i vårt arbeid med bibelske tekster i dag.

Det er fortsatt ikke enighet i forskningsmiljøet om forholdet mellom disse to tekstene, og derfor er det der man må begynne. Jeg ønsker derfor å se nærmere på følgende problemstilling:

Hvordan kan forskjellene mellom den greske og den hebraiske teksten til Jeremia-boken forklares?

For å svare på denne problemstillingen, skal vi ta for oss følgende underspørsmål:

- a) Hva slags forskjeller finnes?
- b) Hva slags årsaker kan vi finne til forskjellene?
- c) Kan vi se noen tendenser til ulik vektlegging i de to tekstene?

Kap 10 og 11 er valgt som utgangspunkt for sammenligningen av MT og LXX i Jeremia-boken fordi det her finnes mange forskjeller av ulik art og karakter. Noen av dem kan ha betydning for selve budskapet. I tillegg har vi hebraiske tekstfragmenter som understøtter både MT-Jer og LXX-Jer fra Qumran til deler av disse kapitlene. Disse kapitlene er derfor et godt utgangspunkt for sammenligning. Siden vi har å gjøre med en hel bok, kan dette på et nivå virke utilfredsstillende. Samtidig har den sin fordel i at man kan jobbe svært grundig med det begrensede materialet. Ved å gå grundig til verks i en mindre del, er det mulig å avdekke interessante sider eller tendenser ved teksten. Dette kan senere fungere som utgangspunkt for en større undersøkelse.

Å undersøke et større materialtilfang så grundig, ville ikke være mulig innenfor rammen av denne avhandlingen.

1.2 Forskningshistorisk oversikt

I dette kapitlet vil jeg gi en oversikt over forskningen rundt forholdet mellom de to tekstformene (LXX og MT) vi har til Jeremia-boken. J. Gerald Janzen har en fyldig oversikt

over forskningen før 1970, i innledningen i sin bok *Studies in the Text of Jeremiah*.⁵ Jeg vil her bare gjengi noen hovedpunkter fra denne. Når det gjelder nyere tid står jeg i gjeld til Richard D. Weis' artikkel "The Textual Situation in the Book of Jeremiah", og hans oversikt over debatten skrevet i en e-mail.⁶

Ifølge Janzen, kom starten for den moderne diskusjonen om forholdet mellom MT og LXX i Jeremia-boken i 1824 med Johann Gottfried Eichorn. Dette året satte han fram sin hypotese om at forskjellene i den greske og den hebraiske teksten til Jeremia stammer fra to teksttradisjoner som har sitt opphav fra Jeremia selv. Han trodde at en førsteutgave ble forfattet og sendt til Babylon, til bruk for de som var i eksil der, mens en identisk kopi ble beholdt i Egypt. Denne redigerte så Jeremia og sendte denne reviderte utgaven til Palestina. Her ble den en del av den hebraiske kanon, og ble den dominerende teksten. I Egypt fortsatte man å kopiere den første utgaven og etter hvert ble denne oversatt til gresk. Denne utgaven bestod av mange små ruller og var ikke et sammenhengende dokument. Disse rullene ble blandet og dermed fikk den greske oversettelsen en annen rekkefølge.⁷

M. G. L. Spohn skrev i 1824 den første monografien om problemet. Han la ansvaret for forskjellene hos oversetteren. Han mente oversetteren bevisst måtte ha forkortet den hebraiske teksten han hadde for hånden. Dette begrunnet han med at når det var dubletter i MT, manglet ofte den andre av disse i LXX. Han mente at oversetteren derfor ikke ville oversette materiale han hadde behandlet før. Spohn mente derfor at den greske teksten var en senere og underordnet tekst i forhold til MT.⁸

I 1837 skrev F. C. Movers en studie som fikk så stor betydning for diskusjonen at de som kom etter han enten sa seg enige eller uenige i hans konklusjoner. I denne studien hevdet han at LXX representerte en mer opprinnelig tekst og at tilleggsmaterialet i MT var sekundære glosser. Han viste blant annet til at LXXJer 52 og parallellteksten i 2 Kong 25 har lesemåter som er like, mens MT-Jer 52 skiller seg ut. K. H. Graf (1862) representerte den ene av to hovedretninger etter Movers, nemlig den som var uenig med ham. Graf mente at oversetteren hadde forkortet sin Vorlage. For han mente at det var usannsynlig at kopister av den

⁵ Janzen 1973:1-9.

⁶ Weis 2006: 269-293. Weis 2009.

⁷ Janzen 1973:2

⁸ Janzen 1973:2, Stulman 1985:2.

hebraiske tradisjonen bak LXX, ville våge å tukle med den offentlig utbredte teksten.⁹ Den andre hovedretningen, den som sa seg enig med Movers, hadde sin representant i A. Scholz (1875). Scholz undersøkte oversettelsens karakter. Han fant ut at oversettelsen var omhyggelig og nøyaktig utført, som Movers også hadde sagt. Oversetteren hadde strukket seg langt for å gjengi meningen i den hebraiske teksten på en best mulig måte.¹⁰ Oversettelsen fulgte til og med hebraisk konstruksjon, selv når den gikk i mot korrekt gresk talemåte.¹¹ Scholz mente at disse observasjonene viser at det er sannsynlig at plasser som avviker fra denne nøyaktige standarden, likeså godt kan skyldes at de representerer en annen Vorlage. Han konkluderte med at LXX er en oversettelse i strengeste forstand, og at det derfor er helt legitimt å bevege seg fra LXX til dets Vorlage.¹² Han mente at de fleste av LXX- og MT-tillegg er utvidelser og ingenting i tekstene er slettet bevisst. Dette argumenterte han for ved å vise til at alle hyppig leste bøker fra antikken fikk glosser. Spredningen av disse bøkene gjorde det nødvendig med redigeringsarbeid (som for eksempel Aristarchus arbeid med Homers tekst).¹³ A. W. Streane (1896), Duhm (1901), C. H. Cornill (1895/1905) og Hans Schmidt mente også at teksten i LXX er den mer opprinnelige teksten.¹⁴

Forskere som Ewald, de Wettes, Hitzig, F. Giesebrecht (1907), Paul Volz (1920), Wilhelm Rudolph (1958) og J. Bright (1965) inntok en mellomposisjon. De anerkjente i noen tilfeller at den kortere teksten i LXX er mer opprinnelig, og at MT i disse tilfellene er ekspansjonistisk. Men de mente samtidig at den greske oversetteren forsettlig hadde forkortet sin Vorlage.¹⁵

I første halvdel av 1900-tallet skjedde det nye utviklinger på det tekstkritiske felt. Man fikk den kritiske Jeremia-utgaven i Göttingen-seriene, redigert av Joseph Ziegler. Denne utgaven

⁹ Janzen 1973:4f.

¹⁰ Ukjente ord ble gjettest ut fra konteksten, man søkte av og til betydningen av vanskelige ord i beslektede språk. Noen hebraiske ord ble oversatt med greske ord som hørtes like ut, men som likevel gav korrekt betydning, osv. Se Janzen 1973:5 for flere eksempler.

¹¹“Even sentences which gave no supportable sense (as rendered) were translated”. Janzen 1973:5.

¹² Janzen 1973:6.

¹³ Janzen 1973:6.

¹⁴ Janzen 1973:6f.

¹⁵ Janzen 1973:5ff.

hadde kommentarer til tekstfamilier og revisjoner, og gjorde at man fikk muligheten til større presisjon i analyser, ifølge Janzen.¹⁶ I 1965 annonserte Frank Moore Cross at det blant manuskriptene som man fant i Qumran i 1947, også var et Jeremia-fragment på hebraisk som skilte seg ut fra MT, men som liknet teksten i LXX.¹⁷ Det var sannsynlig at en eventuell hebraisk Vorlage ville sett slik ut om det var en rimelig nøyaktig oversettelse. I 1973 publiserte J. Gerald Janzen, en av Cross sine studenter, sin doktoravhandling om LXX og MT–Jeremia, hvor han gjør bruk av de nye bevisene i 4QJer -fragmentene. Han konkluderte med at LXX var en rimelig direkte oversettelse av sin Vorlage, og at det må ha eksistert to hebraiske versjoner av boken i antikken. Selv om han ikke mente at en kortere tekst alltid var bedre, så mente han hovedsakelig at MT var ekspansjonistisk.¹⁸ Georg Fischer og hans kollega i Innsbruck, Andreas Vonach, fortsetter å forsvare en variant av synet om at det bare fantes en hebraisk tekst av Jeremia i antikken, dvs. den tekst som har overlevd i MT. Forskere som jobber med forholdet mellom LXX og MT i dag, har i stor grad akseptert forestillingen om at det var to hebraiske versjoner av Jeremia-boken i antikken.¹⁹

Nå er det forholdet mellom LXX's Vorlage og MT som ble gjenstand for diskusjon. I kjølvannet av Janzens doktorgrad, kom det flere artikler av Emanuel Tov på 1970-tallet hvor han argumenterte for at LXXs Vorlage og MTs Vorlage var to ulike utgaver av Jeremia-boken: en førsteutgave og en andreutgave. De fleste forskjellene mellom de to utgavene tilskrives dermed redaksjonell aktivitet, og ikke overleveringsmessig aktivitet²⁰. Tavs arbeid ble fulgt opp i en doktorgrad av hans student Y. –J. Min (1977). Debatten rundt forholdet mellom de to hebraiske tekstformene spenner fra de som mener at forskjellene utelukkende skyldes overleveringsmessig aktivitet (Lundbom, Fischer, Janzen, Soderlund), til de som mener man kan tilbakeføre enhver forskjell til en Vorlage som skiller seg fra MT redaksjonelt

¹⁶ Janzen 1973:7.

¹⁷ Stulman 1985:3.

¹⁸ Lundbom 2005:301.

¹⁹ Weis 2009.

²⁰ Weis ser ut til å skille mellom redaksjonell aktivitet og overleveringsmessig sktivitet på følgende måte:

Redaksjonell aktivitet er aktivitet som har foregått før boken har fått sin endelige form, mens overleveringsmessig aktivitet er aktivitet som har foregått etter at boken har nådd sin endelige form og under overleveringsprosessen (altså kopiering/oversettelse). Dette er et skille som det ser ut til at også andre forskere bruker. Det er et fruktbart skille også for oss.

(Migsch og Stulman). Mellom disse to ytterpunkter finnes et bredt spekter av forskere som anser forskjellene som en blanding av disse (Aejmelaeus, Bogaert, Goldman, Beat Huwyler, Min, Schenker, Shead, Stipp, Tov, Weis).²¹

Det finnes innvendinger mot begge ytterpunktene. Når det gjelder teorien om at forskjellene i hovedsak skyldes tekstoverleveringsprosesser, så er mengden forskjeller i de to tekstene flere enn det som er typisk for disse prosessene, med mindre en betydelig fortolkningsagenda er til stede. En slik betydelig fortolkningsagenda i en overleveringsprosess som foregår etter at boken har nådd sin endelige form, er vanskelig å skille fra et redaksjonelt inngrep under bokens tilblivelse.²² Weis er opptatt av at den tradisjonelle tekstkritikken kun arbeider på ord- og frasenivå, og man går glipp av eventuelt redigeringsarbeid som forholder seg til større perikoper, om man bare forholder seg til tekstkritikken. Han sier: "...at the level of individual variations they often appear to be text transmissional in nature, but when one considers the book as a whole, the magnitude of the differences suggests a redactional process or processes."²³ Dette er en kritikk som er rettet mot de metodiske grepene til en del forskere, og da i hovedsak de som står for overleveringsteorien.

Teorien om at forskjellene hovedsakelig skyldes redaksjonell innblanding tar ikke på alvor det faktum at begge tekstformer ble kopiert og oversatt, som gjør at typiske tekstoverleveringsendringer er uunngåelige.²⁴ Soderlund har kritisert de som på bakgrunn av 4QJer^b trekker konklusjoner om hvordan hele LXXs Vorlage må ha sett ut, og mener at det er å være for optimistisk i troen på tilbakeføringsprinsippet. Man må også ta høyde for oversettelsesfenomener og kontekstuelle overveielser i sin drøfting.²⁵ A. Aejmelaeus har påpekt at redaksjonskritiske diskusjoner stort sett har ignorert informasjonen som ligger i LXX.²⁶ Vi har heller ikke den opprinnelige greske oversettelsen, ei heller full informasjon om

²¹ Weis 2009.

²² Weis 2006:271.

²³ Weis 2006:270ff.

²⁴ Weis 2006:271.

²⁵ Soderlund 1985:193-248: hovedsakelig kritikk av Janzen, men er gyldig også for andre som er opptatt av å tilbakeføre til LXXV.

²⁶ Weis 2006:273.

oversetterens oversettelsesteknikk.²⁷ Dette kompliserer forsøkene på å tilbakeføre den greske teksten vi har til Vorlage.

Mellomposisjonen (både tekstoverlevering og redaksjonell prosess) får en utfordring i å skille tilfelle for tilfelle mellom en tekstoverleveringsendring og et redaksjonelt inngrep. Enkelte av disse tekstlige fenomener som resulterer fra disse to prosessene ofte er like.²⁸

I det senere har det vært større fokus på at LXX faktisk er en oversettelse og at det bare er gjennom denne at den kortere tekst er bevitnet i sin helhet. Det har gjort at man igjen har fått fokus på oversetterens rolle. Og selv om sjansen er liten for at oversetteren bevisst har forkortet sin Vorlage i den grad som LXX viser i forhold til MT, kan man ikke utelukke at oversetteren kan ha utelatt enkeltord, fraser eller setninger.²⁹ Analyse av oversettelsesteknikk har av samme grunn fått et oppsving.³⁰

1.3 Metode:

Som vi har sett under ”forskningshistorie”, er debatten ikke avklart. Denne avhandlingen er ment som et bidrag i denne debatten. Jeg vil sammenligne den greske og hebraiske teksten med utgangspunkt i Kap 10 og 11. Først vil jeg gi en egen oversettelse av begge tekstene. De eksisterende norske oversettelsene følger ikke MT konsekvent, av og til gjør de bruk av den greske oversettelsen (eller andre av Versjonene), der den ser ut til å være bedre. Av denne

²⁷ Se Aejmelaeus 1993:79.

²⁸ Weis 2006:271, og Weis 13. Jan 2009. Om man kommer til at redaksjonelle prosesser ligger bak forskjellene, dukker også spørsmålet om disse prosessers natur opp. Har det vært et enkelt, omfattende redaksjonelt inngrep mellom LXXs Vorlage og MTs Vorlage, eller mange store redaksjonelle inngrep, eller mange mindre inngrep (eks. ”the rolling Corpus” til Stipp and McKane). Weis 13. Jan 2009. Akkurat dette spørsmålet må ligge i denne omgang.

²⁹ Se Soderlunds diskusjon i Soderlund 1985:193-248.

³⁰ Weis 2006:274ff tar opp denne tråden. Se også flere bøker/artikler som omhandler temaet: Aejmelaeus, Anneli: ”On the Trail of the Septuagint Translators. Collected Essays.” Kampen –Nederland: Kok Pharos Publishing House, 1993. Glenny, Edward W.: ”Finding Meaning in the Text. Translation Technique and Theology in the Septuagint of Amos.” Leiden, Boston: Brill, 2009. (supplements to Vetus Testamentum). Artikler om oversettelsesteknikk og eksegesi i Tov, Emanuel: ”The Greek and Hebrew Bible – Collected Essays on the Septuagint”, VTsup 72; Leiden/Boston/Cologne: E. J. Brill, 1999:129-270.

grunn, og for å få tydelig fram hva som er forskjellene mellom de to tekstene, har jeg valgt å lage en egen oversettelse. Det medfører en forholdsvis konkordant oversettelse og ikke nødvendigvis den beste oversettelsen.

Etter denne oversettelsen vil jeg si noe kort om Septuaginta som oversettelse generelt, og Jeremia-boken som oversettelse spesielt. Deretter vil jeg gå inn i en grundig analyse av de enkelte versene i Kap 10 og 11. Skal man kunne forklare forskjellene er man nødt til å analysere tekstene. Det innebærer å ta på alvor at LXX er en oversettelse, og at man derfor må forsøke å forstå hva slags valg oversetter har gjort. Noen av versene vil gjennomgå grundigere enn andre, avhengig av de forskjellene man måtte støte på. I denne analysen vil jeg forklare hvilke forskjeller som eksisterer, og jeg vil vurdere ulike forklaringer (der de finnes) på disse, i et forsøk på å finne den mest plausible forklaringen på ulikhetene. Jeg må nødvendigvis trekke linjer til andre vers og avsnitt i Jeremia-boken i møte med noen av forskjellene. Noen av dem kan være del i et større mønster.

Etter denne analysen vil jeg gi en oppsummerende konklusjon hvor jeg forsøker å trekke sammen det jeg har funnet i analysedelen. Jeg vil se på om dette kan si oss noe mer om hvordan tekstene har utviklet seg, og om man kan ane noen tendens til ulik vektlegging, som igjen kanskje kan tyde på teologiske forskjeller. I dette avsnittet vil jeg også se nærmere på mine funn i lys av den mer generelle diskusjonen rundt de to tekstene.

1.4 Målsetting:

Målet med denne avhandlingen er å undersøke om en analyse av Kap 10 og 11 i Jeremia-boken kan gi oss noen forståelse av hvordan forskjellene på de to tekstene kan forklares og hvordan de to tekstene har utviklet seg.

2 Norsk oversettelse

MT	LXX
<p>10,¹ Hør ordet som YHWH taler til dere, Israels hus.</p>	<p>10,¹ Hør YHWHs ord som han taler over dere, Israels hus.</p>
<p>² Så sier YHWH: Lær ikke av nasjonenes vei og vær ikke redde på grunn av himmelens tegn, selv om nasjonene er redde på grunn av disse.</p>	<p>² Dette sier YHWH: Lær ikke i henhold til nasjonenes veier og vær ikke redde på grunn av himmelens tegn, fordi selv frykter de deres tilstedeværelse.</p>
<p>³ For folkenes skikker - det er tomhet. For han kutter det - tre fra skogen, et verk av en håndverkers hender med øks.</p>	<p>³ For nasjonenes skikker er tomhet. Det er tre som har blitt hogget ut av skogen; en treskjærers arbeid og et støpt bilde.</p>
<p>⁴ Med sølv og med gull pynter han det. Med spikere og med hammere forsterker de dem, så det ikke vakler.</p>	<p>⁴ Med sølv og gull blir de pyntet. Det er ved hammere og spikere de styrker dem, og de kan ikke bli flyttet.</p>
<p>⁵ De er lik et fugleskremsel i en agurkåker, og de snakker ikke.</p>	<p>^{5a} Bearbeidet sølv er det, de kan ikke gå.</p>
<p>De blir sannelig båret, for de kan ikke marsjere. Frykt ikke på grunn av dem, for de gjør ikke ondt og å gjøre godt er heller ikke (i) dem.</p>	
<p>⁶ For ingen er som deg. YHWH, du er stor og ditt navn er stort og mektig.</p>	
<p>⁷ Hvem skulle ikke frykte deg, du folkenes konge. For det passer seg for deg. For blant alle nasjonenes vismenn og alle deres riker,</p>	

er ingen som deg.

⁸ De er (både) dyriske og dumme på en gang.
Tomhetenes lære, - det er tre!

⁹ Hamret sølv blir brakt fra Tarsis og gull fra Ufas. Et arbeid av en håndverker og en gullsmeds hender. Blått og purpurrødt er deres kledning. Et verk av dyktige, er de alle.

¹⁰ Men YHWH Gud er sann, han er den levende Gud og en evig konge. Jordan skjelver for hans vrede og nasjonene kan ikke utholde hans harme.

¹¹ Således skal dere si til dem: gudene som ikke har skapt himmelen og jorden, de skal forsvinne fra jorden og fra himmelen.

¹² Han som skapte jorden ved sin kraft, som fremstilte verden ved sin visdom og ved sin forstand spente himmelen ut.

¹³ Ved lyden av hans ytring
- et brus i himmelens vann. Og han bringer opp skyer fra jordens ende. Han lager lyn som hører til regn og bringer ut vind av sine forrådsammer.

¹⁴ Hvert menneske er dyrisk, uten kunnskap. Hver gullsmed blir gjort til skamme på grunn

⁹ Påfestet sølv fra Tarsis, gull vil komme fra Mofas. Og gullsmeders hånd, håndverkeres arbeid er de alle, de vil kle dem i blått og purpurrødt.

^{5b} De blir sannelig båret fordi de ikke kan gå. Frykt dem ikke, for de gjør ikke ondt og godt er ikke i dem.

¹¹ Så skal dere si til dem: guder som ikke har skapt himmelen og jorden, la dem forsvinne fra jorden og under himmelen.

¹² YHWH er den som skapte jorden i sin styrke, som befestet verden i sin visdom og ved sin forstand spente himmelen ut,

¹³
og vannets mengde i himmel og han brakte opp skyer ut av jordens ende. Han lagde lyn til regn og førte ut lys fra sine forrådsammer.

¹⁴ Hvert menneske blir latterliggjort, uten kunnskap. Hver gullsmed blir gjort til

av et gudebilde, for hans støpte bilde er bedrag og det er ikke pust i dem.

¹⁵ De er tomhet, latterlige verk. I sin besøkelsestid skal de gå til grunne.

¹⁶ Slik som disse er ikke Jakobs arv. For Han er den som skapte alt. Og Israel er hans arvestamme, YHWH Sebaot er hans navn.

¹⁷ Samle sammen ditt gods fra landet, du som bor under beleiring.

¹⁸ For så sier YHWH: Se, jeg slynger ut landets innbyggere denne gang og jeg vil gi dem trengsel (trenge dem), slik at de kan finne...

¹⁹ Ve over meg, over mitt slag. Mitt sår er ulegelig. Og jeg sier: ja, dette er en plage og jeg må bære den.

²⁰ Mitt telt er ødelagt og alle mine snorer er blitt slitt av, mine barn har gått bort fra meg og de er ikke mer. Ingen slår opp mitt telt lenger eller henger opp mine forheng.

²¹ for hyrdene var dumme og søkte ikke YHWH, derfor skal de ikke ha framgang, og hele flokken deres ble spredd.

²² Lyden av et budskap: Se, det kommer, og et stort bulder fra landet i nord. Byene i Juda

skamme på grunn av hans utskårede. For de har støpt falske, det er ikke pust i dem.

¹⁵ Det er tomhet, latterlige verk. I sin besøkelsestid skal de gå til grunne.

¹⁶ Slik er ikke Jakobs arv. For han som skapte alle ting, han er hans arv. YHWH er hans navn.

¹⁷ Han har samlet sammen ditt livsmiddel utenfra, som bor i utvalgte...

¹⁸ For dette sier YHWH: Se, jeg velter dette landets innbyggere med motgang, slik at ditt sår kan bli funnet.

¹⁹ Ve over din ødeleggelse, ditt sår er smertefullt. Og jeg sier: sannelig, dette er mitt sår og det har grepet meg.

²⁰ Mitt telt har lidd urett, det ble ødelagt, og alle mine skinn har blitt revet fra hverandre. Mine sønner og mine sauer er ikke mer, det er ikke lenger noen plass for mitt telt, et sted for mine skinn (gardiner).

²¹ For hyrdene var dumme og søkte ikke YHWH. På grunn av dette forsto ikke hele flokken og de ble spredd.

²² Lyden av et budskap: Se, det kommer, og et stort skjelv fra landet i nord for å gjøre

skal gjøres til ørken, en bolig for sjakaler.

²³ Jeg vet, YHWH, at et menneske ikke råder for sin vei, (det er) ikke for en mann å gå og bestemme sine skritt.

²⁴ Tukt meg YHWH, men med måte, ikke i din vrede, for at du ikke skal redusere meg.

²⁵ Utøs din vrede over nasjonene som ikke kjenner deg og over de ætter som ikke påkaller ditt navn, for de har fortært Jakob, og de har fortært ham og gjort ende på ham, og hans bolig har de lagt øde.

11,¹ Ordet som kom til Jeremia fra YHWH:

² Hør denne pakts ord og du skal tale dem til Judas menn og til Jerusalems innbyggere.

³ Og du skal si til dem: så sier YHWH, Israels Gud: Forbannet være den mann som ikke hører denne pakts ord.

⁴ som jeg befalte deres fedre på den dag jeg førte dem ut fra landet Egypt, fra smelteovnen av jern (da jeg sa): Hør på min røst og dere skal gjøre dem, etter alt som jeg befaler dere, og dere skal være et folk for meg og jeg skal være Gud for dere.

⁵ Slik at jeg kan holde den ed som jeg sverget til deres fedre: å gi til dem et land

Judas byer til en ødeleggelse og et hekkeområde for spurver.

²³ Jeg vet YHWH, at menneskets vei ikke er hans egen, heller ikke skal en mann gå og styre sin reise.

²⁴ Tukt oss YHWH, men med rettferdighet, og ikke i vrede, slik at du ikke gjør oss få.

²⁵ Utøs din vrede over nasjonene som ikke kjenner deg og over ættene som ikke påkaller ditt navn, for de har fortært Jakob, og gjort ende på ham og hans beitemark har de lagt øde.

11,¹ Ordet som kom til Jeremia fra YHWH:

² Hør denne pakts ord og du skal tale til Judas menn og til Jerusalems innbyggere.

³ Og du skal si til dem: dette sier YHWH, Israels Gud: Forbannet er den mann som ikke vil høre denne pakts ord.

⁴ som jeg befalte deres fedre på den dag jeg ledet dem opp fra landet Egypt, ut av smelteovnene av jern (da jeg sa): Hør min røst og gjør alt som jeg måtte befale dere og dere skal være et folk for meg og jeg skal være Gud for dere.

⁵ Slik at jeg kan holde min ed som jeg sverget deres fedre: å gi dem et land som

som flyter med melk og honning, slik som på denne dag. Og jeg svarte og sa: Amen, YHWH!

⁶ Og YHWH sa til meg: forkynn alle disse ordene i Juda by og i Jerusalems gater og si: Hør denne pakts ord og gjør dem.

⁷ For jeg vitnet for deres fedre den dag jeg førte dem opp fra landet Egypt og helt til denne dag, tidlig og sent, og sa: Hør på min røst.

⁸ Og de hørte ikke, og de vendte ikke sitt øre til, enhver gikk i sitt onde hjertes stahet, så jeg brakte alle denne paktens ord som jeg befalte dem å gjøre, over dem.

Men de gjorde (dem) ikke.

⁹ Og YHWH sa til meg: det er funnet en sammensvergelse blant Judas menn og blant Jerusalems innbyggere.

¹⁰ De har vendt tilbake til sine første fedres synder, de som nektet å høre mine ord og de gikk etter andre guder for å tjene dem.

Israels hus og Judas hus har brutt min pakt som jeg gjorde med deres fedre.

¹¹ Derfor, så sier YHWH: Se, jeg bringer ulykke over dem, som de ikke er i stand til å slippe unna og de skal rope til meg og jeg vil

flyter med melk og honning, slik som på denne dag. Og jeg svarte og sa: La det skje, YHWH!

⁶ Og YHWH sa til meg: Les disse ordene i Judas by og utenfor Jerusalem og si: Hør denne pakts ord og gjør dem.

Men de gjorde (dem) ikke.

⁹ Og YHWH sa til meg: det er funnet et bånd blant Judas menn og blant Jerusalems innbyggere.

¹⁰ De har vendt seg til sine tidligere fedres urettferdigheter, de som ikke ville høre mine ord, og se, de går etter andre guder for å tjene dem. Og Israels hus og Judas hus har avvist min pakt som jeg gav til deres fedre.

¹¹ Derfor, dette sier YHWH: Se, jeg bringer ulykker over dette folket, som de ikke vil være i stand til å slippe unna og de skal rope

ikke høre på dem.

¹² Og Judas byer og innbyggerne i Jerusalem skal gå og rope ut til de guder som de brenner røkelse for og de skal sannelig ikke redde dem i deres ulykkes tid.

¹³ For så mange som dine byer er dine guder, Juda, og så mange som Jerusalems gater, (så mange) altere har dere satt opp for Skammen, altere for å brenne røkelse for Ba'al.

¹⁴ Og du skal ikke be for dette folket og ikke løfte opp klagerop og bønn for dem, for jeg vil ikke høre på den tid de roper til meg på grunn av sin ulykke.

¹⁵ Hva har min elskede i mitt hus [å gjøre]? Gjøre de mange, onde planer mens de tar bort hellig kjøtt fra deg? På grunn av din ondskap jubler du! (dette verset er oversatt mer eller mindre etter Øyvind Steinnes sitt forslag)

¹⁶ Et bladrikt oliventre, vakker i frukt, i form, kalte YHWH deg. Til lyden av en stor buldring tenner han ild på det og dets grener brekker.

¹⁷ Og YHWH Sebaot, som plantet deg, har talt ulykke over deg på grunn av ondskaper til Israels hus og Judas hus, som de har gjort

til meg og jeg vil ikke høre på dem.

¹² Og Judas byer og innbyggerne i Jerusalem skal gå og rope til de guder som de brenner røkelse for. De skal ikke redde dem i deres ulykkes tid.

¹³ For så mange som dine byer er dine guder, Juda, og så mange som Jerusalems utganger/gater, (så mange) altere har dere satt opp til å brenne røkelse for Ba'al.

¹⁴ Og du skal ikke be for dette folket og spør ikke med trygling og bønn på deres vegne, for jeg vil ikke høre i den tid de roper til meg, i sin ulykkes tid.

¹⁵ Hvorfor har den elskede gjort vederstyggelighet i mitt hus? Kan bønner og hellig kjøtt ta bort din ondskap fra deg eller kan du slippe unna på grunn av disse?

¹⁶ Et vakkert oliventre, som gir behagelig skygge, kalte YHWH deg. Til lyden av dets beskjæring, blir ild tent på det, stor trengsel kommer over deg, dets grener er gjort ubrukelige.

¹⁷ Og YHWH, som plantet deg, har talt ulykke over deg på grunn av ondskaper til Israels hus og Judas hus, som de har gjort

mot seg selv ved å provosere meg til sinne ved å brenne røkelse til Ba'al.

¹⁸ Og YHWH lot meg få vite og jeg vet, på den tid viste du meg deres gjerninger.

¹⁹ Men jeg var lik et tillitsfullt lam som blir båret frem for å slaktes, og jeg visste ikke at de hadde tenkt ut planer mot meg: La oss ødelegge treet med dets brød og la oss utrydde ham fra de levendes land og hans navn skal ikke huskes lenger.

²⁰ men YHWH Sebaot, som dømmer rettferdig, som tester nyrer og hjerter. La meg se din hevn mot dem, for til deg har jeg åpenbart min sak.

²¹ Derfor sier YHWH så: Når det gjelder Anatots menn, som søker ditt liv når de sier: du profeterer ikke i YHWHs navn og du dør ikke ved vår hånd.

²² Derfor sier YHWH Sebaot så: Se, jeg vil besøke dem, de unge mennene skal dø ved sverdet, sønnene deres og døtrene deres skal dø ved matmangelen.

²³ Og ingen rest skal være igjen av dem. For jeg skal bringe ulykke over Anatots menn i deres besøksår.

mot seg selv ved å provosere meg til sinne ved at de brenner røkelse til Ba'al.

¹⁸ YHWH, gjør kjent for meg og jeg skal vite: da så jeg deres gjerninger.

¹⁹ Men jeg, som et uskyldig lam som blir ledet bort for å ofres, visste ikke at de hadde tenkt ut en ond plan mot meg. De sier: kom! Og la oss kaste tre i brødet hans og la oss utrydde han fra de levendes land og hans navn skal aldri huskes mer.

²⁰ YHWH, som dømmer rettferdig, som tester nyrer og hjerter, La meg se hevnen fra deg over dem, for til deg har jeg åpenbart min uskyldighet.

²¹ Derfor sier YHWH dette om Anatots menn, som søker mitt liv og sier: du skal aldri profetere i YHWHs navn, men hvis skal du sannelig dø for våre hender.

²² Se, jeg vil besøke dem, ungdommene deres skal dø ved sverd og sønnene deres og døtrene deres skal dø av matmangel.

²³ Og ingen rest skal være igjen av dem. For jeg skal bringe ulykke over innbyggerne i Anatot i deres besøksår.

3 Analyse

3.1 Septuaginta som oversettelse

Oversettelsen av den hebraiske Bibelen gresk ble gjort fra ca 250 f.kr. og framover. De ulike bøkene ble oversatt over en periode på mer enn 100 år, og av ulike oversettere.³¹ Det gjør at oversettelsene varierer, noen er svært bokstavtro, mens andre er forholdsvis frie oversettelser.³² Ifølge Tov kan ingen felles teologiske trekk oppdages i LXX, grunnet dets uensartede natur. Bare noen få bøker reflekterer teologisk eksegese, og selv disse skiller seg fra hverandre.³³ Aejmelæus sier at man likevel på generelt grunnlag kan si at oversetterne viste stor ærbødighet for sin kildetekst og forsøkte å yte den rettferdighet med sin gjengivelse. I tillegg har det vært en konflikt mellom det å gjengi innholdet på forståelig og flytende gresk, og det å holde seg så nært som mulig til originalen.³⁴ Septuaginta fikk status som autoritativ skrift (i motsetning til for eksempel Targumene), uten at man trengte å gå om originalen. Aejmelæus mener oversettelsen sannsynligvis ble gjort fordi det etter hvert var mange som ikke lenger forstod hebraisk i den jødiske menigheten i Egypt.³⁵

Når det gjelder Jeremia-boken som oversettelse, er den blant de mer bokstavelige.³⁶ Oversetteren i Jeremia er i de fleste tilfeller tro mot sin kildetekst, bortsett fra der oversetteren har møtt på lingvistiske vanskeligheter. Det er derfor mindre sannsynlig at oversetteren har forkortet sin Vorlage betraktelig.³⁷ Et av tegnene på at en oversettelse er bokstavtro, er at ordrekkefølgen følger den hebraiske teksten.³⁸ Normal hebraisk ordrekkefølge var verb-

³¹ Aejmelæus 1993:82.

³² Aejmelæus 1993:82.

³³ Tov 1999:260.

³⁴ Aejmelæus 1993:80ff.

³⁵ Aejmelæus 1993:80ff.

³⁶ Dette argumenteres for av Movers, Scholz, Tov og Min blant andre. Se Stulman 1985:8. Tov 1999:363.

³⁷ Tov 1999:316. Kort versus lang tekst er også funnet andre steder i LXX, spesielt Esekial, 1 Sam 17-18, og Josva 6, 12, og 20

³⁸ Glenn 2009:36.

subjekt-objekt, men den normale ordrekkefølge i gresk var subjekt-objekt-verb.³⁹ Vi skal se at i våre to kapitler følger oversetteren ofte den hebraiske ordrekkefølgen.

Poenget vi skal ta med oss her, er at LXX-Jeremia viser tegn til å være en forholdsvis bokstavelig oversettelse.

3.2 Innledning 10:1-16

Tekstene i LXX og MT varierer ganske mye fra hverandre i 10:1-16. LXX mangler⁴⁰ doksologiene i MT v 6-7 og 10. Det er sannsynlig at også 4QJer^b er uten doksologiene (jfr. målinger av rullkolonner og rekonstruksjon av manglende linjer).⁴¹ LXX mangler tilsynelatende også v 5a og 8. I tillegg kommer versene i en annen rekkefølge i LXX enn i MT.⁴² Disse versene inneholder smedediktning om avguder. Vi finner også slik smedediktning i Sal 115:3-8; 135:13-18, som spesielt er opptatt av andres gudebilder.⁴³ Det er også forbindelser til de liturgiske diktene i Deutero-Jesaja.⁴⁴

3.2.1 Avgrensning:

Vi kan skille ut Jer 10, 1- 16 som en egen enhet. Dette avsnittet er en polemikk mot folkenes skikker og mot deres avguder, og en bekjennelse av YHWH som Skaperguden. Israelfolket skal ikke gjøre som de andre nasjonene som tilber andre guder. Både før og etter dette avsnittet er temaet et annet: der handler det om dom over Israelfolket. Fordi vår tekst kommer midt blant domsord og dermed bryter med konteksten, har mange ment at det er et

³⁹ Glenn 2009:44f.

⁴⁰ Når jeg bruker ”mangler” eller ”utelater” brukes det i en nøytral betydning, og innebærer derfor ikke en vurdering av årsaken til at tekst ikke forekommer i begge tekstformer.

⁴¹ 4QJer^b er datert til midten av det andre århundre f.Kr. Den proto-masoretiske 4QJer^a, som inneholder 10,9-10, dateres til ca 200 f.Kr. Så selv om 4QJer^b bringer oss nær i tid til oversettelsen av LXX, så er den ikke det eldste vitnet til 10,1-10 fra Qumran. Begge utgavene er altså gamle.

⁴² V 1-5a, v 9, v 5b, v 11-16.

⁴³ Carroll 1986:257.

⁴⁴ Carroll 1986:254. Se spesielt Jes 44:9-20.

senere innskudd.⁴⁵ Ifølge Lundbom bryter også stil og innhold med det vi ellers er vant med fra Jeremia-boken.⁴⁶

3.2.2 Struktur:

Når det gjelder komposisjonen i MT 10,1-16 har man på den ene side de som mener at vi her har et sammensurium av ulike type tekster, og som mener at LXX er mye mer logisk oppbygd.⁴⁷ På den andre side har man de som ser en logisk struktur i MT.⁴⁸ Lundbom kan stå som representant for disse. Han viser til en alterasjon mellom fremmede guder og YHWH:

v 2-5	fremmede guder
v 6-7	YHWH, nasjonenes konge
v 8-9	fremmede guder
v 10	YHWH, evig konge
v 11	fremmede guder
v 12-13	[YHWH] Skapelsens Gud
v 14-15	fremmede guder
v 16	YHWH, Jakobs del og Skapelsens Gud ⁴⁹

Lundbom mener at v 2-10 inneholder en utvidet nøkkelordskiasme i MT. Han påpeker at nøkkelordene i en større kiastisk struktur ofte kommer i begynnelsen, midten og slutten av tekstperikopen, og at dette er tilfelle her med ”nasjonene”. Det viser han med følgende illustrasjon:

⁴⁵ Eks Rudolph og Bright. Se Holladay 1986: 324.

⁴⁶ Lundbom 1999:578. En drøfting av hvorvidt dette avsnittet er et senere innskudd, faller utenfor rammen av denne avhandlingen. Se f. eks. Lundbom 1999:577, Carroll 1986:254f og Hollday 1986:324ff, for mer om dette.

⁴⁷ Carroll er en representant for disse.

⁴⁸ Man ser en kontrast mellom YHWH og gudene: ”they are weak , he is powerful (3-5, 6-7); they are 'dead', he is the living god (8-9, 10); they do not create but he does (11, 12-13); a contrast between the worshippers of the gods and the worshippers of Yahweh (14-15, 16).” Carrol 1986:255f. Holladay sier ”The text and style, both as to syntax and parallelism, seem ragged.” Men han mener dette er en tilsiktet del av sjangeren. Holladay 1986:324f.

⁴⁹ Lundbom 1999:593.

”The way of <i>the nations</i>	vv 2-3aα
<i>A silver and gold work of a craftsman</i>	vv3aβ-4
The idols are inert scarecrows	v 5
King of <i>the nations</i> unlike ‘wise’ of the <i>nations</i>	vv 6-7
Instruction of inert idol is wood	v 8
<i>A silver and gold work of a craftsman</i>	v 9
<i>The nations</i> cannot handle Yahweh’s indignation	v 10” ⁵⁰

Han mener at strukturen i LXX er ødelagt etter v 4 og siterer Cornills kommentar om LXX: ”very corrupt and in a mutilated condition”.⁵¹

Men man finner også en kiastisk struktur i LXX:

Frykt ikke slik som nasjonene frykter	v 2-3aα
Et sølv- og gull- verk av en håndverker	v3aβ-4
De kan ikke gå	v 5a
Et sølv- og gull- verk av en håndverker	v 9
Frykt ikke nasjonenes guder	v 5b

Avsnittet er bundet sammen av en inclusio av de to påbudene ”lær ikke” og ”bli ikke redd” i begynnelsen av v 2 og påbudet med det synonyme ”frykt ikke” i begynnelsen av v 5b.⁵² Jeg kan derfor ikke se at Lundbom har rett i sin konklusjon om at strukturen i LXX er ødelagt etter v 4. Det er jo nettopp at versene kommer i en annen rekkefølge som gjør at det er struktur i avsnittet når v 6, 7, 8 og 10 ikke er inkludert. En tydelig struktur er dog ikke nødvendigvis et tegn på at et avsnitt er mer opprinnelig. En redaktør kan også ha etterstrebet en god struktur. Man kan ikke på grunnlag av bare strukturen si noe om forholdet mellom de to tekstene, da det ser ut til at begge tekstene har en gjennomtenkt struktur. I det følgende skal jeg derfor gå over til å analysere de enkelte versene.

⁵⁰ Lundbom 1999:578.

⁵¹ Lundbom 1999:581.

⁵² Holladay 1986:327.

3.2.3 Jer 10:1

*Hør ordet som Herren taler til dere, Israels hus*⁵³

LXX har en genitivsforbindelse: ”Hør *Herrens ord* som...”, mens MT har ”Hør ordet som Herren...”. Vi finner denne innledningen nesten ordrett i Am 3:1. Der oversetter LXX helt i tråd med MT. Mens i Am 5:1 som begynner med ”Hør dette ord som...”, oversetter LXX på linje med oversettelsen her: ”Hør dette *Herrens ord*...”, enda ”Herren” ikke nevnes i MT i det hele tatt i dette verset. I vår tekst skyldes denne forskjellen mest sannsynlig oversettelsesmessig valg, og betydningsmessig får dette ingen konsekvenser.

Oppsummerende kommentar: LXX er i samsvar med MT, men omskriver lett og følger dermed ikke MTs syntaks nøyaktig. Det er likevel sannsynlig at LXX har hatt en kildetekst som er lik MT til dette verset.

3.2.4 Jer 10:2

Lær ikke av nasjonenes vei

Det finnes ingen parallell til bruken av preposisjonen לָ (”til”) sammen med לָמַד (”lære”). De er vanskelige å forstå sammen. Det har derfor kommet forslag om andre lesemåter.⁵⁴ LXX har κατὰ, så preposisjonen er bekreftet i begge tradisjonene (LXX, MT).⁵⁵ Dette er også den vanskeligere lesemåte (*lectio difficilior*).

I GT brukes דָּרַךְ (”vei”) med etiske undertoner, og brukes om en måte å leve på. Her refererer ”vei” til religion eller religiøs praksis.⁵⁶ LXX har flertall: ”veier”. I de fleste tilfeller oversetter LXX i samsvar med MT, men i 2:23, hvor MT har både flertall og entall av דָּרַךְ,

⁵³ Teksten som står i kursiv her og gjennom hele analysedelen, og fungerer som en slags overskrift over det verseedet som analyseres, henviser til MT. Dette for å gjøre det mest mulig oversiktlig. Valget av MT som utgangspunkt har ingenting med preferanse å gjøre, jeg kunne like gjerne valgt LXX. Jeg har valgt MT fordi det er mer tekst representert her.

⁵⁴ Eks. forstå לָ som ”Gud” (לָ), eller *nota accusativi*, -objektsmerket נָ (jfr. 12:16). Lundbom 1999:582f og Holladay 1986:322.

⁵⁵ Holladay 1986:322.

⁵⁶ Lundbom 1999:583.

blir begge oversatt med flertall. Også i 2:36 har MT entall, mens LXX har flertall. I alle disse tilfellene kan dette skyldes at LXX og MT har lest forskjellige vokaler til de samme konsonantene; dette var mulig før lesemødre (*matres lectionis*⁵⁷) ble innført i konsonantteksten. I dette verset er det mulig at LXX har lest flertall for at det skal være samsvar med ”nasjonene”, som står i flertall.

Og vær ikke redd for himmelens tegn, selv om nasjonene er redde på grunn av disse
Dette er sannsynligvis en henvisning til astrologi.⁵⁸ Her har MT ”nasjonene” som uttalt subjekt for verbet ”å frykte” i siste linje. LXX har flertallspronomenet ”de” som viser tilbake til ”nasjonene”. Umiddelbart virker det mest sannsynlig at MT her presiserer subjektet, framfor at det har blitt slettet i LXXV eller av oversetteren. Det er heller ingenting som tyder på at det kan ha skjedd en haplografi. LXX har ordet *προσώποις* (”tilstedeværelse”) som ikke finnes i MT. Det er interessant å se at LXX ofte følger MTs ordrekkefølge nøyaktig og at hvert ord i MT har en ekvivalent i LXX⁵⁹. Det er i stor grad tilfelle også i dette verset. Dermed skulle LXXs *προσώποις* (”tilstedeværelse”) i teorien være ekvivalent til MTs *הַגּוֹיִם* (”nasjonene”). Det ser det ikke ut til å være. I hvert fall ikke umiddelbart. Det greske ordet ser ut til å ha vært oversatt fra det hebraiske ordet *פָּנָיִם* som betyr ”ansikt” eller ”foran”. Men mange bokstaver ble forvekslet i gamle kilder på grunn av utydelig skriving eller ujevn overflate. Dette førte til misforståelser i lesningen.⁶⁰ I ”tidlig” hebraisk skrifttype⁶¹ er det grafisk likhet mellom *נ/פ/ג*,⁶² også *נ* og *ו* er mulige å forveksle i denne skrifttypen. Jeg vil derfor argumentere for at en kopist på et tidspunkt har lest *הַפָּנָיִם* (jfr. Esek 10:22) i sin

⁵⁷ Mange av disse ble introdusert på et forholdsvis sent stadium, og reflekterer hovedsakelig forståelsen til personen som har lagt dem til. Tov 1992:253.

⁵⁸ Lundbom 1999:583.

⁵⁹ Dette skal vi se at er tilfelle i flere av de følgende versene. LXX har dog et eksplisitt pronomen som subjekt til ”å frykte”, i dette verset, som bare er implisitt i MT. Men dette behøver ikke å ha noen spesiell betydning. Glenn Wehus gjorde meg oppmerksom på at man i koinégresk begynte å bruke mer 3. persons pronomen eksplisitt når de var subjekt for et verb og det lå implisitt i verbet, i motsetning til klassisk gresk. Dette kan være tilfelle også i Septuaginta.

⁶⁰ Tov 1992:244.

⁶¹ Reflektert i Qumrantekster i paleo-hebraisk skrifttype, se Tov 1992:219.

⁶² Tov 1992:244.

kildetekst istedenfor יהוה. Sannsynligvis har forskjellen oppstått på et tidlig tidspunkt, ettersom det må ha skjedd da man har kopiert et manuskript skrevet med tidlighebraisk skrifttype. Hvilken av disse lesemåter som er den mer opprinnelige er vanskelig å si, men MTs lesemåte er mer presis, mens LXXs ”tilstedeværelse” er mer omstendelig. MT har en מן som ikke er gjengitt i LXX. Dette skyldes mest sannsynlig språklige hensyn. LXX bruker en genitivsforbindelse i stedet: ”deres tilstedeværelse”. Det utgjør ingen betydningsforskjell.

Oppsummerende kommentar: LXX har flertall av ”vei”. MT har entall. Dette kan skyldes forskjellig lesning av vokaler. Ellers har LXX ”tilstedeværelse”, mens MT har ”nasjonene”. Dette kan skyldes at en kopist av enten MT eller LXXV har forvekslet konsonanter og lest feil. Begge lesemåter gir mening i konteksten. Det er derfor vanskelig å avgjøre hva som er mer opprinnelig. Sannsynligheten er stor for at MT og LXXV på et tidspunkt har hatt lik kildetekst til dette verset, og at forskjellene skyldes kopifeil eller feillesning.

3.2.5 Jer10:3

For folkenes skikker – det er tomhet

הַקֹּת “skikker”. Dette flertallsordet følges av entallspronomenet הוּא. Rudolph og andre foreslår å rette til הַתָּא “frykt” (jfr. Gen 35:5), et entallsord som dermed står til entallspronomenet.

Men, som Holladay påpeker, er det sannsynlig at det her er en parallellisme mellom הַקֹּת og הַרְיָא i v 2:⁶³ ”frykt” ødelegger denne parallellismen. Bob Becking viser dessuten at הַרְיָא *kan* være predikatet til subjektet הַקֹּת.⁶⁴ Ordene הַרְיָא הוּא blir dermed en del av en nominalsetning, og denne setningen fungerer som en motivasjon for påbudet i v 2. Uenigheten i tall mellom subjekt og predikat kan forklares med at הַקֹּת muligens er konstruert som et kollektiv.⁶⁵

Ifølge Holladay er det også mulig at det å skifte mellom entall og flertall er en tilsiktet del av genren: ”-a sloppy shift from singular to plural and back again may betoken a mockery of whether the gods are one or many, a kind of ’devil-may-care’ attitude on the part of the

⁶³ Se Holladay 1986:322.

⁶⁴ Becking 1993:556

⁶⁵ Becking 1993:556

poet.”⁶⁶ LXX konstruerer denne setningen som en nominalsetning, men mangler pronomenet אֵי. Det kan være at pronomenet var borte allerede i LXXV. Men mangelen kan også skyldes et bevisst valg fra oversetteren. אֵי mangler i LXX også i 14:22 og i 49:12. Bruken av אֵי for å styrke et annet pronominals subjekt er vanlig i bibelhebraisk. Om tilfellet i 49:12 sier Soderlund: ”...a literal equivalent in Greek, σὺ αὐτός, would certainly have been awkward - probably too barbaric even for our otherwise stylistically insensitive translator.”⁶⁷ Dette gjelder sannsynligvis også vårt tilfelle, og med tanke på at אֵי i tillegg er vanskelig på hebraisk, er det sannsynlig at oversetteren har utelatt dette pronomenet. LXX har også samsvar i tall mellom ”skikker” og subjektspredikativet ”tomhet”, i motsetning til MT. I koinégresk er det vanligvis samsvar mellom subjekt og verbal. Unntaket er ved intetkjønn, som kan være konstruert som kollektiv. Her har vi ikke et uttalt verbal, men om vi hadde hatt det, måtte subjektspredikativet likevel samsvare med subjektet.⁶⁸ Forskjellen her skyldes derfor mest sannsynlig hensyn til gresk grammatikk, og kan dermed tilskrives oversetteren.

For han kutter det – tre fra skogen

Her mangler det et korrelat til verbets subjekt. Det må være ”håndverker” som kommer i neste verselinje. Pronominalsuffikset på קָרְתוֹ (qal ”han kutter det”) er heller ikke opplagt. Det er vanlig å tenke seg at ”det” refererer til treet, og at håndverkeren hogger et tre i skogen. Lundbom mener at ”det” refererer til avguden som blir formet: ”just as, in the next line, the pronominal suffix on *yěyappēhû* (”he decorates it”) refers to the idol being decorated. The craftsman is fashioning his idol from wood that had its origin in the forest.”⁶⁹ Lundboms forslag synes plausibelt, men det er som sagt mulig å forstå det som at treet blir hogget i skogen. Det er denne betydningen som kommer fram i LXX. LXX mangler pronominalsuffikset, og leser også en partisipp passiv av verbet ”kutter”, som dermed står til subjektet ”tre”. LXX løser dermed problemet med at subjektet mangler et korrelat, ved å lese en passivform. Det kan være at dette skyldes oversetteren, men det er også en mulighet for at

⁶⁶ Se Holladay 1986:325, se også 322.

⁶⁷ Soderlund 1985:224.

⁶⁸ Leivestad 1996:160f.

⁶⁹ Lundbom 1999:585.

dette er en forskjell som har sitt utspring i en ulik Vorlage. Det er vanskelig å si noe sikkert om dette. LXX mangler også קַי. Ifølge Weis har dette trolig sin opprinnelse i Vorlage.⁷⁰ På bakgrunn av bare dette verset er det imidlertid vanskelig å si noe sikkert om dette. LXX har εἰμί, som mangler i MT, men sannsynligvis har LXX-oversetterne forstått MTs tekst som en nominalsetning. Denne forskjellen har derfor trolig ikke sitt utspring i en annen Vorlage.

Et verk av en håndverkers hender med øks

מַעֲשֵׂה יְדֵי-הַקָּרֶשׁ. Når man snakker om ”verk av noens hender” (menneskelige sådanne) henvises det som regel til avguder (se for eksempel Deut 4:28; 27:15; Jes 2:8; Mik 5:12).⁷¹

הַקָּרֶשׁ er en håndverker av en hvilken som helst art. Her er det nok en som driver med tre. LXX mangler ordet ”hender”. Janzen mener at MTs ”hender” mest sannsynlig er en glosse fra det beslektede avsnittet i Deut 27:15. Hensikten er å gjøre avgudsdyrkelsen i verset her til ”a verbally precise example of the action accursed in Deut.”⁷² Dette høres sannsynlig ut. Det er vanskelig å se noen grunn til at ”hender” skulle være slettet i LXX eller LXXV, verken bevisst eller ubevisst.

Øks

מַעֲצָד er et trebearbeidingsverktøy. Det er vanskelig å si akkurat hva slags type verktøy dette er. Ordet forekommer bare her og i Jes 44:12.⁷³ Vanligvis oversettes det med ”øks”. LXX har oversatt med χώνευμα (”støpt bilde”). χώνευμα er som regel oversatt fra ordet מַסְכָּה ellers i GT (se for eksempel Deut 9:12). Fordi מַעֲצָד er såpass sjeldent, kan det tenkes at oversetteren ikke har kjent til ordet og har brukt konteksten som veileder i sin oversettelse av ordet.⁷⁴ Denne teorien støttes av at i Deut 27:15 nevnes både støpt bilde, og et verk av en håndverkers hender. Sannsynligvis har dette verset påvirket oversetterens valg av akkurat ”støpt bilde”.

⁷⁰ Han sier at av 403 forekomster av dette ordet i MTJeremia, er det bare 25 stykker som ikke har noe tilsvarende i LXX. Disse 8 prosentene er så i strid med oversettelsesteknikken i LXXJeremia at de bør anses å ha en variantVorlage. Weis 2006:282f, note 31.

⁷¹ Lundbom 1999:244.

⁷² Janzen 1973:38. Han sier at vi også kan finne slike kommentarer i 28:16 og 29:32.

⁷³ Holladay 1986:331.

⁷⁴ En såkalt ”contextual guess”, se Tov 1999:204ff.

Sannsynligvis er det dette oversettelsesvalget som er grunnen til at LXX har καὶ mens MT har preposisjonen ἔ før dette ordet.

Oppsummerende kommentar: MT er mest sannsynlig glosset med ”hender” fra 27:15. LXX mangler det vanskelige pronominalsuffikset på ”kutte” og leser en passivform av dette verbet, som dermed løser vanskeligheten som oppstår i MT med at det mangler et korrelat til subjektet til dette verbet. LXX har ”støpt bilde” istedenfor MTs ”øks”. Dette er mest sannsynlig en gjetting ut fra konteksten, og er utledet fra den liknende teksten i Deut 27:15. Forskjellene mellom de to tekstene skyldes derfor hovedsakelig oversetterens forsøk på å gjengi en vanskelig tekst, bortsett fra den ene utvidelsen vi finner i MT (”hender”), som har til hensikt å knytte handlingen her til forbannelsen i Deut 27:15.

3.2.6 Jer 10:4

Med sølv og med gull pynter han det

LXX har ikke preposisjonen ἔ som MT før ”sølv” og ”gull”. Men det er ikke nødvendig på gresk. LXX har partisipp passiv av verbet ”pynte”, hvor MT har en piel imperfektum med suffiks. LXX mangler også suffikset. Dette er i samsvar med oversettelsen i forrige vers og skyldes neppe en ulik Vorlage. I LXX blir det dermed ingen spenning mellom ”han” (entall) som pynter guden og ”de” (flertall) som forsterker gudene, som det er i MT. LXX leser også konsekvent flertall om gudebildet i hele dette verset, mens MT har entall (”det”) i første verselinje, og først flertall (”dem”) og deretter entall (”det”) med henvisning til gudebildet, i andre verselinje. Targumene (T) og Peshitta (S) leser יצפה, som betyr ”dekke det” (piel),⁷⁵ det bekrefter MTs entall i første linje. MT har den vanskeligere lesemåte (*lectio difficilior*). At LXX har lest en passivform både her og i forrige vers, gjør at man unngår vanskelighetene som finnes i MT. Dette, i tillegg til at S og T bekrefter MT, tyder på at tallforskjellene kan tilskrives oversetteren. Vi kan likevel ikke fullstendig utelukke muligheten for at MTs tekst her er forvansket. Jeg vil argumentere for at dette er, som vi så under analysen av v 3, det

⁷⁵ Carroll 1986:253.

Holladay ville kalle en tilsiktet del av genren.⁷⁶ Det gir mening, og muligens har ikke dette trekket vært kjent hos oversetteren som kan ha harmonisert tallbruken.⁷⁷

Med spikere og med hammere

LXX og 4QJer^b har motsatt rekkefølge: ”med hammere og (med spikere).” Holladay mener at MT uten tvil er *lectio difficilior*, og følger derfor MT.⁷⁸ Det er mulig at LXXV har rettet lesemåten til den enklere, men den vanskeligere lesemåte kan her også skyldes en feil fra for eksempel en kopists side. Uansett er det bare snakk om endret rekkefølge på ordene og ingen forskjell i betydning. Det er mulig at det ligger en bevisst handling bak denne endringen i rekkefølge, særlig med tanke på at det er store forskjeller i rekkefølge, for eksempel i ”Oraklene mot de fremmede nasjoner”. Det kunne vært interessant å se nærmere på dette, men grunnet denne oppgavens omfang må vi la det ligge i denne omgang. Isolert sett virker denne endringen tilfeldig.

... forsterker de dem, så det ikke skal vakle

יָרַק betyr å ”skjelve” eller ”vakle” og finnes bare her i GT i hifil. LXX har en passivform også her: ”bli flyttet”. פּוֹק er oversatt med forskjellige ord i nesten alle tilfellene det forekommer i GT. Det er sannsynlig at oversetterne har oversatt ut fra konteksten, og ikke kjent til ordets betydning. Kanskje har de hatt vanskeligheter også med ordets form, og derfor oversatt med en passivform. MT har som nevnt først flertall (”dem”) og deretter entall (”det”), mens LXX har flertall begge steder.

Oppsummerende kommentar: LXX har en annen rekkefølge enn MT i setningen ”med hammere og med spikere”. Det er vanskelig å finne noen årsak til dette. LXX mangler pronominalsuffikset på ”pynte”, som MT ikke har, og leser en passivform av verbet som er aktivt i MT. LXX leser også en passivform av verbet ”flytte”. I tillegg skifter MT i tall når det gjelder ”gudene”, mens LXX har flertall gjennom hele verset. Det er mulig at LXX har hatt en kildetekst som skilte seg fra MT. Men jeg heller mer mot at oversetteren ikke har

⁷⁶ Se analysen i v 3 og Holladay 1986:325, se også 322.

⁷⁷ De fleste norske oversettelser harmoniserer også tallbruken.

⁷⁸ Holladay 1986:322.

oppfattet MTs tilsiktede tallskifte, og har hatt noe vanskeligheter med det hebraiske ordet ”vakle”, og derfor har forsøkt å gi en mest mulig forståelig oversettelse.

3.2.7 Jer 10:5⁷⁹

De er lik et fugleskremsel i en agurkåker

I LXX har vi følgende setning i v 5a “Bearbeidet sølv er det, de kan ikke gå”, så følger v 9. Deretter kommer resten av vers 5. MT har ”De er lik et fugleskremsel i en agurkåker, og de snakker ikke” i v 5a. I 4QJer^b har man på grunnlag av den tilgjengelige plassen i Qumranmanuskriptet, funnet at v 5a opprinnelig var til stede også her. Lundbom mener at hvis 4QJer^b reflekterer den samme teksten som LXX, må den ha inneholdt en hebraisk ekvivalent til ἀργύριον τορευτόν ἐστὶν οὐ πορεύονται, som han mener er et LXX-pluss, og ikke den masoretiske varianten. Han syns det ser ut som LXX-plusset i hvert fall ved første øyekast, består av MT9a, כֶּסֶף מְרֻקָּע (”hamret sølv”), og slutten av MT 5a, כִּי לֹא יֵצְעֵדוּ (”for de kan ikke marsjere”). Men han bemerker at ingen av segmentene er utelatt på disse stedene i LXX.⁸⁰

Benjamin D. Thomas er uenig med Lundbom.⁸¹ Han mener at LXXs lesemåte er en forståelig oversettelse av כְּתָמָר מִקֶּשֶׁה, som tradisjonelt, på engelsk, har blitt oversatt med ”like a

⁷⁹ Her vil jeg ta hele vers 5 i MT og analysere det i forhold til den tilsvarende teksten i LXX, selv om LXX5b kommer etter v 9 i LXX.

⁸⁰ Lundbom 1999:581.

⁸¹ Jeremias brev (heretter kalt EpJer), som vi har overlevet i en gresk oversettelse, har opprinnelig vært skrevet på hebraisk (et hebraisk fragment ble funnet i Qumran og stammer fra ca 100 f.Kr.). Thomas 2008:547-562. Thomas har i sin artikkel ”Reevaluating the Influence of Jeremiah 10” vist at forfatteren av EpJer har hatt en tekst som tilsvarende den greske utgaven av Jer 10 som utgangspunkt når han har skrevet sin satiriske preken mot avgudsdyrkelse. Thomas har også vist at denne utgaven av Jer 10 som forfatteren har benyttet, har vært skrevet på hebraisk. Thomas 2008:547-562. For oss betyr det at EpJer kan være nyttig å konferere i vanskelige tilfeller i den hebraiske/greske teksten, som her i v 5. Språket i EpJer er svært likt LXX, men forfatteren ”did not transfer the phraseology from G into the Epistle”. Thomas 2008:549. I tillegg er dette interessant fordi det bekrefter teorien om at det har eksistert to hebraiske tekster side om side. Dessuten viser dette at denne kortere hebraiske teksten har hatt autoritet i den grad at den har vært i bruk (både som Vorlage for LXX, men også som utgangspunkt for andre verk (EpJer), i tillegg til at 4QJer^{b,d} eksisterte side om side med protomasoretiske manuskripter i Qumran).

scarecrow in a cucumber field” (liknende i NO78). Han viser til at de gamle oversettelser har oversatt frasen forskjellig, og at denne frasen bare er funnet her i den hebraiske bibelen. Det tyder på at frasen ikke bare er enkel å oversette. Targumene har oversatt med ”They are erected as a beaten work (of metal).” EpJer har oversatt med ”Like a scarecrow (amulet/charm?) in a cucumber field (v 69).”⁸² LXX har valgt å forklare den hebraiske, preposisjonelle frasen כְּתִמְרָא på hebraisk med et gresk substantiv som betyr ”sølv”. Det kan ha vært gjort på grunnlag av parallellismen med ”hamret sølv” i 10,9. I LXX (og 4QJer^b) kommer den rett etter ”fugleskremsel” – uttrykket: v 9 følger rett etter v 5a. Da får vi en tydelig parallellisme: ”Like forged silver they cannot walk; hammered silver is brought from Tarshish and gold from Uphaz.”⁸³ I Klagesangene 4:1 har hebraiske כָּהָם (”rent gull”) blitt oversatt med gresk ἀργύριον. Dette støtter Thomas’ teori om at LXX oversetter MTs tekst, altså innsettelse av et substantiv for en preposisjonell frase. ך’en blir da sett på som uvesentlig og må fjernes fra כְּתִמְרָא. Thomas mener at det er tydelig at den greske oversetteren var ledet av litterær parallellisme, relatert til metallurgi-sfæren. I lys av det vanskelige hebraiske idiom, mener Thomas, at LXXs gjengivelse er en gyldig gjengivelse av MT-uttrykket.⁸⁴ Også Holladay er inne på tanken om at LXX kan ha lest כָּהָם.⁸⁵ I lys av Thomas sine argumenter, synes denne forklaringen plausibel. Sannsynligvis er dette et tilfelle av hva Tov kaller ”contextual manipulation”.⁸⁶

Thomas påpeker at vokaliseringen av det antatte substantivet תִּמְרָא (oversatt av de fleste med ”fugleskremsel”) også er overraskende. Substantivet som betegner en vanlig ”daddelpalme” er normalt vokalisert som תִּמְרָא. I de tilfeller der ordet er vokalisert slik, oversettes det med det greske substantivet φοῖνιξ. Verken LXX, Targumene eller EpJer oversetter med ord beslektet

⁸² Begge oversettelsene er hentet fra Thomas 2008:557.

⁸³ Oversettelse hentet fra Thomas 2008:557.

⁸⁴ Thomas 2008:557.

⁸⁵ Se Holladay 1986:322.

⁸⁶ ”Contextual manipulation” er når en oversetter forsettlig har manipulert de hebraiske konsonanter for å skape ord som ville passe konteksten bedre enn ordene i deres Vorlage. Dette skjer enten fordi Vorlage ikke var forståelig for dem, eller fordi oversetteren lagde visse tilpasninger i kjølvannet av andre endringer, eller feiloversettelser. Tov 1999:210ff.

med daddelpalme i vårt avsnitt. Thomas sier: ”It seems that all three glossators were attempting to extrapolate on the Hebrew noun *tomær*, which may have symbolized more than a simple date-palm.”⁸⁷ Han fortsetter: ”more than one scholar has expressed the view that the popular translation of ”scarecrow in a cucumber field” for the Hebrew idiom is dubious. It is, at least, one translation option among many others.”⁸⁸ Lundboms kommentar om at תָּמַר for eksempel i Dom 4:5 er ”palme”, mens ordbøkene her tar det for å være en ”pæl” eller et ”fugleskremsel”,⁸⁹ underbygger teorien om at det er mulig å forstå ordet på flere måter.

Når det gjelder ordet מִקְשָׁה, sier Thomas at det ser ut til at oversetterne har hatt to oversettelsesmuligheter: enten å relatere ordet til forestillingen om metallbearbeiding (jfr. LXX og Targumene, se f.eks. Ex 25:18,31,36; 37:7,17,22; Num 8:4; 10:2;), eller å utlede det fra substantivet קִשְׂאָה ”agurk” i Num 11,5. Det blir dermed en betegnelse på stedet hvor man dyrker agurker, se også Jes 1:8.⁹⁰ Dermed ser det ut til at både LXX og EpJer har gitt gyldige oversettelser av den hebraiske frasen בְּתִמְרֵי מִקְשָׁה. Jeg sier meg derfor enig med Thomas i at den vanlige oppfatningen om at בְּתִמְרֵי מִקְשָׁה i Jer 10,5a ikke fantes i LXXV, må revurderes.⁹¹ LXX har altså mest sannsynlig oversatt fra en Vorlage som har vært lik MT.

De snakker ikke

Her har LXX ” de kan ikke gå”. Ifølge Thomas betyr *dibber* ”to turn away; drive away” i for eksempel Job 19:18; Sal 75:6; 127,5. Det har også beslektede kognater på arameisk, arabisk og sannsynligvis på akkadisk, med liknende betydning.⁹² ”De er ikke i stand til å gå” er derfor en plausibel oversettelse av וְלֹא יִדְבְּרוּ. Oversetteren kan ha valgt å oversette verbet slik for at det skal passe inn i konteksten, dvs. i sammenheng med sin egen oversettelse av v 5a (”smidd sølv”).⁹³ Gudebildenes ubevegelighet er vanlig tematikk innen den polemiske

⁸⁷ Thomas 2008:558.

⁸⁸ Thomas 2008:558.

⁸⁹ Lundbom 1999:586

⁹⁰ Lundbom mener at hvis objektet står i en agurkåker, så må det være et fugleskremsel. Klassiske skrivere forteller også om en trestatue av Priapus, hageguden, brukt som et fugleskremsel. Lundbom 1999:586.

⁹¹ Thomas 2008:557-559.

⁹² Se Thomas 2008:559f, notene 35-38.

⁹³ Thomas 2008:559f. Altså en ”contextual manipulation” I kjølvannet av oversettelsen av 5a. Tov 1999:210ff.

genren, og Thomas mener det er dette billedspråket oversetteren gjør seg bruk av. I tillegg er det en parallellisme mellom verbene i ”de kan ikke flyttes” på slutten av vers 4 og ”de kan ikke gå” i 5a. Dette kan også forklare LXXs oversettelse.⁹⁴ Mye tyder derfor på at MT og LXX har hatt lik kildetekst også i dette tilfellet.

De må bli båret for de marsjerer ikke

LXX gjengir $\kappa\alpha\iota\ \sigma\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota$ (infinitiv absolutus + finitt verb) med $\alpha\iota\rho\acute{o}\mu\epsilon\nu\alpha\ \acute{\alpha}\rho\theta\acute{\eta}\sigma\omicron\nu\nu\alpha\iota$ (partisipp og finitt verb), som kanskje er det nærmeste oversetterne kunne komme den hebraiske konstruksjonen innenfor det greske verbalsystemet (gresk har ingen ekvivalent for infinitiv absolutus-konstruksjonen). Sannsynligvis har oversetteren ansett dette som en adekvat gjengivelse av den hebraiske konstruksjonen. Både aktive og passive verbalformer ble gjengitt på denne måten.⁹⁵

Frykt ikke på grunn av dem, for de gjør ikke ondt, og å gjøre godt er heller ikke (i) dem

LXX mangler preposisjonen $\epsilon\iota$, det utgjør ingen betydningsforskjell (se 10:2). LXX bruker også adjektivet ”godt” istedenfor MTs infinitiv: ”å gjøre godt”. Begge deler skyldes nok oversettelsesmessige valg, og ikke forskjeller mellom MT og LXXV.

(I) dem

MT har $\epsilon\iota\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma$ (“dem”), mens mange manuskripter leser ordet uten $\epsilon\iota$ ⁹⁶ og kan dermed vokalisere ordet som $\epsilon\iota\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma$ (“i dem”).⁹⁷ Disse formene brukes ofte om hverandre i manuskriptene. Syntaksen her krever et preposisjonsuttrykk.⁹⁸ LXX har preposisjonsuttrykket $\epsilon\acute{\nu}\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma$ og kanskje har det stått $\epsilon\iota\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma$ i LXXV, mens det i MT på et eller annet tidspunkt feilaktig ble satt inn $\epsilon\iota$ som lesemor. Forskjellen skyldes dermed forskjellig lesning av vokaler, mens konsonantteksten på et tidspunkt har vært den samme.

⁹⁴ Thomas 2008:559f.

⁹⁵ Tov 1999:249f.

⁹⁶ $\epsilon\iota$ er en *matres lectionis* (lesemor).

⁹⁷ Lundbom 1999:587.

⁹⁸ Carroll 1986:253f. Holladay 1986:323.

Oppsummerende kommentar: Dette verset har litt forskjellig plassering i MT og LXX. Det skal vi komme tilbake til. V 5a ser tilsynelatende ut til å skille seg kraftig fra hverandre i de to tekstene. Men som vi har sett, er det sannsynlig at oversetteren har oversatt fra en Vorlage som har vært lik MTs konsonanttekst. Forskjellene mellom MT og LXX i v 5 skyldes derfor mest sannsynlig LXXs oversetter og ikke en reell forskjell mellom MT og LXX. Oversetteren har hatt noe problemer med å oversette deler av teksten, og har tilpasset oversettelsen i resten av teksten til å passe den løsningen han har valgt for de vanskeligere delene. MT har også på et tidspunkt feilaktig satt inn en ם som lesemor.

3.2.8 Jer 10:6-8 og 10:

I det følgende skal vi se på v 6-8 og v 10. Alle disse mangler i LXX. Først ser vi litt på de enkelte versene, før vi drøfter hva som kan være årsaken til at disse versene mangler i et eget avsnitt til slutt. Grunnen til dette er at versene både må ses som enkelttilfeller, men også som del av et større avsnitt. Er det en grunn til at akkurat disse versene mangler? Vi vil deretter gå videre og analysere v 9.

3.2.8.1 Jer 10:6-7

Disse to versene hører sammen. De utgjør en liturgisk hymne,⁹⁹ og er en doksologi som opphøyer YHWH. Språkbruken i doksologien ligner det vi finner i Salmene.

Vers 6 taler om YHWHs navn. I GT uttrykker navnet en persons grunnleggende karakter. At YHWHs navn er stort og mektig er det samme som at YHWH selv er stor og mektig.¹⁰⁰

YHWH som יהוה finner man for eksempel i Sal 40:17; 48:2; 86:10; 95:3; 96:4; 135:5;

147:5.¹⁰¹ Vers 7 utbroderer dette videre med et retorisk spørsmål som understreker at det er YHWH som bør fryktes, i kontrast til beskrivelsen av gudene i de foregående versene som det ikke er noen grunn til å frykte.¹⁰² YHWH som konge nevnes her, i 10:10, og også i 8:19.

⁹⁹ Weiser i Carroll 1986:255.

¹⁰⁰ Lundbom 1999:587f.

¹⁰¹ Lundbom 1999:587.

¹⁰² Lundbom 1999:588.

Dette temaet finner man mer ”utviklet” for eksempel i tempelsalmer som Sal 47-48; 93;95-99, men også i Num 23:21; 1 Sam 8:7. Se også Sal 22:29.¹⁰³

3.2.8.2 Jer 10:8

Dette verset er en fortsettelse av spottingen av avgudene. Her fremstilles de som dyriske og dumme ”på en gang” (תַּבְּרָאִים). Kanskje er dette tenkt som en nedsettende kontrast til YHWH som er אֱלֹהִים, ”en” (Deut 6:4), slik som Lundbom foreslår.¹⁰⁴ מוֹסֵר (”instruksjon”) brukes også om at YHWH instruerer folk (se for eksempel Job 5:17; Jes 26:16; Jer 32:33). Dette var en vanlig funksjon for guddommer i den gamle, nære Orienten.¹⁰⁵ Gudene kan ikke instruere, fordi de bare er tre.

3.2.8.3 Jer 10:10

Dette verset utgjør en ny doksologi. Her hylles YHWH som sann og den levende Gud. Evig konge –motivet fra v 7 tas opp igjen her. Frasen ”Levende Gud” forekommer bare fire andre steder i denne formen i GT. I dette verset er frasen liturgisk, i tillegg til at den også er med på å forsterke kontrasten til avgudene som bare er utsmykket tre og ikke kan bevege seg.¹⁰⁶ Temaet med tegn fra v 2 (”himmelens tegn”) tas opp igjen, men nå er det jordskjelv, som er et av de vanligste jordiske tegnene.¹⁰⁷ I motsetning til de himmelske tegn, bør dette tegnet imidlertid fryktes fordi det kommer på grunn av YHWHs sinne.¹⁰⁸

3.2.8.4 Drøfting Jer 10:6-8 og 10

Ingen av disse versene finnes i LXX. De fleste tror at versene er en senere utvidelse i MT. Men det finnes også en god del talsmenn for at MT i perikopen 10:1-16, har den mer opprinnelige teksten.¹⁰⁹ For eksempel hevder Lundbom i sin artikkel ” Haplography in the

¹⁰³ Lundbom 1999:532.

¹⁰⁴ Lundbom 1999:588.

¹⁰⁵ D. Branson i Botterweck, Volume VI, 1990:131ff

¹⁰⁶ Holladay 1986:333.

¹⁰⁷ Lundbom 1999:591.

¹⁰⁸ I MT kombineres diktene med doksologier i en liturgi og oppnår dermed større effekt. Man får en kontrast med nasjonenes uvirksomme guder opp mot den levende og mektige YHWH. Lundbom 1999:591f.

¹⁰⁹ Margalio 1980:295-308 og Holladay 1986:326ff blant andre.

Hebrew Vorlage of LXX Jeremiah” at det ikke er tvil om at MT har den bedre tekst her (både poetisk, strukturelt og i forhold til sammenheng) og at LXX er korrupt¹¹⁰. Han sier ”Both 4QJer^b and the LXX are in manifest disarray after 10:4.”¹¹¹ Han gir ingen forklaring på hvordan LXX har kommet i en slik korrupt tilstand som han mener den er i. Som jeg viste under 3.2.2, finnes det en tydelig struktur både i MT og LXX, og jeg kan derfor ikke si meg enig i hans konklusjon. Holladay mener man må holde seg til MT når det gjelder rekkefølgen på versene i avsnittet 10:1-16, da det er vanskelig å se noen tydelig overlegenhet i noen av tekstene, verken MT eller LXX.¹¹² Men jeg ser ingen automatikk i Holladays påstand om at man må forholde seg til MT, i de tilfellene hvor ingen av tekstene kan sies å være klart bedre. Vi skal se litt nærmere på versenes plass i avsnittet, og begynner med v 6-7.

I MT står overskriften i v1-2a i strid med doksologien i v 6-7. Holladay mener at overskriften kan være sekundær.¹¹³ Lundbom deler mellom versene og sier at v 1 introduserer hele 10:1-16, bortsett fra v 11 som har sin egen introduksjon, mens v 2a bare introduserer det første diktet (v 2-5), og v 6-7 er talt av folket.¹¹⁴ Lundboms løsning løser likevel ikke problemet med at også v 1 er i strid med folkets doksologi i v 6-7. I LXX innleder overskriften i v 1 alt som står fram til vers 11. Vers 11 har sin egen innledning. Vers 12-16 er profetens tale; en begrunnelse for formaningene fra YHWH. Fordi LXX mangler versene 6-7 og 10 er det, med andre ord, ingen liknende vanskelighet med veksling mellom adressater i 10:1-16. Det er mulig at LXX har valgt å slette disse versene, på grunn av denne vekslingen. Det er en lite sannsynlig løsning. Det ville være enklere å slette budbærerformelen, evt. å legge til nye budbærerformler der adressatene skifter. Dessuten, som Tov påpeker, er oversettelsen av Kap 10 og de omkringliggende kapitlene bokstavelige nok til å anta at v 6-8 og 10 manglet i oversetterens Vorlage.¹¹⁵ Det er heller ikke mulig på grunnlag av innhold å forstå at noen skulle ønske å slette bevisst: de er lovprisningsvers til YHWH, og de er ikke dubletter.

¹¹⁰ Lundbom 2005:304

¹¹¹ Lundbom 2005:304

¹¹² Holladay 1986:326.

¹¹³ Holladay 1986:322.

¹¹⁴ Lundbom 1999:577f.

¹¹⁵ Tov 1999:417, jfr. det at ordrekkefølgen i MT følges tett i LXX i de fleste versene.

En annen mulighet er at versene har forsvunnet på grunn av kopistfeil, slik som Lundbom ser ut til å hevde.¹¹⁶ Det er dog forunderlig at tre av de fire versene er i samme sjanger, doksologier til YHWH, særlig når v 1-10 uten versene som mangler i LXX, utgjør ren polemikk mot avguder. I v 12-16 finner vi imidlertid en veksling mellom avgud og YHWH. Det finnes ingen andre eksempler på en slik veksling i GT. Holladay mener dette er et argument for å tro at denne vekslingen var til stede i avsnittet fra begynnelsen av. Han mener at v 6-7 ikke burde bli fjernet bare fordi de har 2.pers' tale til YHWH, mens de andre hymneaktige delene er i 3. pers. Hymner andre steder i GT har det samme skiftet (se for eksempel Ex 15:1-18; Sal 145).¹¹⁷ Holladay kan ha rett i at en slik veksling er opprinnelig i avsnittet, men det trenger ikke å bety at all vekslingen er opprinnelig. En eventuell redaktør eller kopist med fortolkningsagenda, kunne ha utviklet dette trekket videre ved å legge til flere lovprisningsvers. Dette er det tredje løsningsforslaget: at doksologien(e) har blitt satt inn senere, og dermed kommet i konflikt med innledningen. Teksten er i tillegg såpass generell og uten historiske merknader, at den kan være aktuell i flere perioder. Det kan derfor tenkes at teksten har blitt utvidet med doksologier med tanke på liturgisk bruk.

Om vi godtar hypotesen om at doksologiene er senere tillegg for å utvikle kontrasten mellom avgudene og YHWH, hvordan forklarer vi så at v 8 mangler i LXX? Dette verset er ikke en doksologi, men en del av avgudsdiktningen. Det er mulig at v 8 har forsvunnet fra LXX ved haplografi. Men det er ingen klare bevis for dette. Om vi leser v 8 i mellom v 5a og v 9 i LXX, ser vi at dette verset ikke fungerer så godt her. Det kunne fungert hvis v 5b hadde den samme plassering som i MT. Det har det ikke, og man blir nødt til å forklare hvorfor v 5b er flyttet, hvis man skal hevde at v 8 må ha blitt borte i LXX. Om vi ser på MTs rekkefølge, ser vi at v 8 er nødvendig for å skape en overgang fra ”doksologiene” tilbake til avgudene i v 9. Uten v 8 blir v 9 hengende litt i løse luften. V 5b kommer etter v 9 i LXX, mens i MT kommer v 5b etter v 5a. Det er mulig at dette verset bevisst er flyttet fram dit i MT, og at LXX har den opprinnelige rekkefølgen. Det kan ha vært gjort fordi v 5b utgjør et godt grunnlag for å sette YHWH opp mot avgudene. V 5a fungerer ikke like bra. For å foregripe analysen av v 9, skal vi se at LXX mangler den siste setningen i dette verset. Det er vanskelig

¹¹⁶ Lundbom 2005:301-320.

¹¹⁷ Holladay 1986:325f.

å se noen grunn til at denne linjen er slettet i LXX eller LXXV, det måtte være fordi man ikke anså det som nødvendig å repetere noe man har sagt rett før. Men ser vi litt nærmere på MTs tekst, ser vi at denne linjen er med på å skape den rette kontrasten mellom de menneskeskaptene gudene og den sanne og levende Gud. Dette blir nødvendig når ikke v 5b finnes der lenger, for v 5b kunne fungert som et godt utgangspunkt for sammenligning mellom avgud og Gud (slik som den gjør på sin plass i MT). Om den siste linjen i verset hadde vært ”blått og purpurrødt...” som i LXX, ville overgangen til v 10 være underlig og uklar. Verselinjen ”Et verk av faglærte er de alle” er dermed nødvendig i MT.

Vi ser altså at hypotesen om at MT har blitt utvidet kan forklare utelatelsen av v 6-8, 10 og siste setning i v 9. Samtidig kan utvidelsene forklare endringene i rekkefølge.¹¹⁸ Dessuten, teorien om at LXX har en korrumpert tekst, fører med seg mange spørsmål som den ikke gir svar på. Som for eksempel hvorfor hele tre lovprisningsverser er borte? Og bare ett vers om avguder? Og dét i et avsnitt (v 1-10) som dermed ikke har et eneste lovprisningsvers? På hvilken måte har dette skjedd? Denne teorien svarer heller ikke på hvordan endringene i rekkefølge har kommet i stand. Dette kan ikke ha skjedd tilfeldig, da LXX gir god mening med den rekkefølgen den har. Man må i så fall tenke seg at noen har sett at rekkefølgen i LXXV ikke har gitt mening, og derfor endret den bevisst på et senere stadium. Argumentene for utvidelse er bedre, og konklusjonen må derfor bli at her har MT utvidet teksten. Thomas sine funn i sin artikkel ”Reevaluating the Influence of Jeremiah 10” styrker også denne teorien. De viser at det er stor sannsynlighet for at det har eksistert en hebraisk tekst som ikke har lovprisningsversene som MT har.¹¹⁹ Går vi tilbake til forslaget om at dette kan ha blitt gjort med tanke på liturgisk bruk, er det svært interessant at vi finner mye språk og temaer hentet fra Salmene. Salmestoff ble ofte tatt i bruk i liturgien.¹²⁰ Dette underbygger teorien om omarbeiding til liturgisk bruk.

Ser vi på hva disse versene tilfører av endringer i avsnittet, ser vi at MT sterkere vektlegger forskjellene mellom avgudene og Israels Gud. P.-M. Bogaert har vist at LXX i dette avsnittet

¹¹⁸ Tov har også notert seg dette, se Tov 1999:417.

¹¹⁹ Thomas 2008:547-562.

¹²⁰ Se Hvalvik og Stordalen 1999:109ff.

hovedsakelig har en negativ tone, mens MT introduserer positive og globale aspekter til polemikken.¹²¹

3.2.9 Jer 10:9

Hamret sølv brakt fra Tarsis, og gull fra Ufas.

Ufas er ukjent, og T, S og andre versjoner har Ofir. Det kan være riktig, det er mulig at ך og ך ble byttet om på i den gamle arameiske skrifttypen.¹²² LXX har Mofas, sannsynligvis har oversetterne forstått ך som første bokstav i egnavnet, og ikke som preposisjonen ך. Denne teorien bekreftes av at Ufas er ukjent.

LXX har ordet προσβλητός (”påfestet”) for MTs ךךך (”hamret”). Verbet ךךך ser ut til å ha vært vrient å oversette, da LXX har brukt forskjellige ord til å oversette ulike steder, og de fleste ordene som er valgt er lite bevitnet andre steder i LXX. προσβλητόν er derfor sannsynlig en oversettelse av ךךך.

ךךך (”vil komme”) brukes vanligvis som oversettelse av ךך i qal, men her er det brukt som oversettelse av ךך i hofal (”bli brakt”). Det utgjør ingen betydningsforskjell i denne sammenhengen. LXX mangler ”og”.

Et arbeid av en håndverker og en gullsmeds hender. ...et verk av dyktige, er de alle

I dette verset mangler LXX et ledd. Det er vanskelig å si akkurat hvilket ledd som mangler. Det kan i prinsippet være både ”et arbeid av en håndverker (ךךך)” (ledd 1), eller ”et verk av dyktige (ךךך)” (ledd 2). I 1 Krøn 29:5 finner vi τεχνίτης (”håndverker”) i samme form som her og der er det en oversettelse av ךךך. Også andre steder oversettes ךךך med τεχνίτης. Det finnes ingen tilfeller av at LXX har oversatt ךךך med τεχνίτης andre steder i GT. Men i 1 Kong 7:14 (LXX 7:2) blir ךךך (visdom) oversatt med τέχνη (dyktighet). I konteksten der er det snakk om håndverksmessige egenskaper. ךךךך kan bety ”vise (menn)”. Men brukes også i forbindelse med religiøst håndverk, om for eksempel dyktigheten til en som tilvirker

¹²¹ Se Thomas 2008: 548.

¹²² Holladay 1986:323.

gudebilder. Den som lager idoler, er både håndverker og magiker.¹²³ På grunn av konteksten i vårt vers med gudebildetilvirkere, er det mulig at LXX har oversatt fra חָקַךְ. Da har vi også en forklaring på flertallsformen (שָׁרָף står i entall), og det forklarer bruken av πάντα. Vi får likevel et problem i å forklare hvorfor ledd 2 kommer før setningen om ”blått og purpurrødt”. Men det samme problemet oppstår hvis man velger å tro at ledd 2 er det som mangler, da må man forklare hvorfor ledd 1 kommer etter ”en gullsmeds hånd”. Som vi så under avsnittet 3.2.8.4 er det sannsynlig at ledd 2 er en sekundær utvidelse i MT, evt. at ledd 2 er det leddet som har stått i LXXV og at dette har blitt flyttet til slutten av verset. Så har man valgt å repetere ”en håndverkers arbeid” som parallell til ”en gullsmeds verk”.¹²⁴ Men denne gangen med ”håndverker” i entall, kanskje for å understreke parallellismen med ”gullsmed” som står i entall.

Blått og purpurrødt er deres kledning

LXX oversetter substantivet לְבוּשָׁם (”kledning”) med verbet ἐνδύσουσιν (indikativ futurum) αὐτά (”de vil kle dem”). Det hebraiske ordet forekommer bare her i Jeremia-boken, og det er den eneste gangen det forekommer i akkurat denne formen i hele GT. I Sal 35:13 og Ordsp 31:25 er substantivet לְבוּשָׁם oversatt med samme verb (ἐνδύω) som LXX har her. Dette er unntakene, LXX oversetter vanligvis med et substantiv når לְבוּשָׁם skal oversettes. I Esek 23:6 står det om å være kledd i purpur, men her brukes adjektivet לְבוּשָׁם (”ikledd”) som har samme rot som vårt substantiv. Dette adjektivet oversettes svært ofte med en partisippform av ἐνδύω. Tov foreslår at LXXV har lest følgende konsonanter: לְבוּשָׁם, altså at det har skjedd en metatase.¹²⁵ Det er svært godt mulig. Betydningsmessig er forskjellen minimal.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler en ”og”. Leddet ”et arbeid av en håndverker” mangler i LXX. Dette kan skyldes at det er en utvidelse av MT, i tillegg til en endring i rekkefølge i forhold til LXX. Leddet ”et verk av dyktige” kommer før ”blått og purpurrødt”, i

¹²³ Botterweck, Volume IV, 1980:378

¹²⁴ Ifølge Holladay kan ”hender” bety ”verk/arbeid” (”hånd” i entall, forekommer i denne betydningen i Ex 14:31). Balansen med paret ”blå” og ”purpurrødt” i den følgende verselinjen kan tyde på dette. Holladay 1986:333. Dette bekrefter en parallellisme mellom ”håndverker” og ”gullsmed”.

¹²⁵ Bibleworks 8: “Parallel Hebrew and LXX”.

motsetning til i MT. Dette kan skyldes at MT bevisst har flyttet leddet herfra til slutten, for å skape en bedre overgang til doksologien i v 10.

3.2.10 Jer 10:11

Dette er det eneste verset på arameisk i Jeremia-boken. Det ser ut til at det er et ordspill på *ʿabadû* ("skape") og *yē'badû* ("forsvinne"). Kanskje er det dette ordspillet som gjør at verset ikke ble oversatt, foreslår Lundbom.¹²⁶ Det er diskusjoner om hvorvidt dette verset er et sent tillegg eller ikke.¹²⁷ Jeg vil ikke gå nærmere inn på dette spørsmålet. Det som er viktig for oss, er at verset er bevart i både MT og LXX, i tillegg til i 4QJer^a og 4QJer^b.

Gudene som ikke skapte himlene og jorden

LXX og Vulgata (Vg) leser יִאבְדוּ ("forsvinne") som en jussiv: "La gudene ...forsvinne". Da fungerer utsagnet som en forbannelse. Men det er også mulig å lese verbet som en indikativ ("gudene som ...skal forsvinne"). Begge deler er mulige lesninger av MTs hebraisk. LXX har ikke bestemt artikkel til "guder" slik som MT. Denne verselinjen minner om liturgiske formler for Skapelsens Gud, men så kommer verbet med dets nektelse til slutt i setningen, og viser at dette er ironisk ment.¹²⁸

Jord...jord

Vi har her to ulike arameiske stavemåter av "jord", אָרְקָ og אָרְק. אָרְק er den eldre formen. Begge er sannsynligvis synonyme med hebraisk: אֶרֶץ.¹²⁹ LXX oversetter begge med γῆ.

Fra jorden og fra under himmelen

4QJer^b leser מִן אֶרֶץ for MTs מִתַּאֲרָעָא. 4QJer^b har den korrekte arameiske formen. MT har en "hebraisering". Betydningen er uanfektet.¹³⁰ LXX leser det demonstrative pronomenet "denne" (pl i MT, jfr. "himlene") til "himmelen". Det er en mulig forståelse av hebraisken.

¹²⁶ Lundbom 1999:593. Se også Holladay 1986: s. 324f.

¹²⁷ Se f.eks. Lundbom 1999:598, Holladay 1986:325.

¹²⁸ Holladay 1986:334.

¹²⁹ Lundbom 1999:594f.

¹³⁰ Holladay 1986:323. Lundbom 1999:595.

Oppsummerende kommentar: Dette verset er helt likt i MT og LXX, også ordrekkefølgen. LXX har dog ikke bestemt artikkel til ”guder”. Det er vanskelig å si om dette skyldes oversetteren eller en ulik Vorlage, betydningsmessig er forskjellen minimal.

3.2.11 Jer 10:12

Avsnittet 10:12-16 finner vi også i 51:15-19.¹³¹ LXX varierer i små detaljer i oversettelsen av de to avsnittene, men de er likevel oversatt fra den samme hebraiske original.¹³²

Han som skapte jorden ved sin kraft

Her kommer den ekte liturgiformelen for Skapelsens Gud.¹³³ At YHWH skaper himmel og jord nevnes mange steder i GT foruten i Gen 1-2, se for eksempel Job 38:1-38, Sal 104:2-9; 148; Jes 40:21-22; 42:5 osv. LXX og S har subjektet ”YHWH”. MT mangler dette. Det er mulig at ordet ”YHWH” på et tidspunkt har blitt satt inn som en presisering av subjektet. Sannsynligvis har denne eksistert i LXXV, siden den også er bevitnet i S. Lundbom mener at denne presiseringen ikke er nødvendig, særlig fordi Sal 65:7 sier at YHWH skapte fjellene ved sin styrke (יָדָה). 4QJer^a bekrefter MT. Dessuten påpeker han at bekjennelsen av Guds navn er mer kraftig når det ikke nevnes i starten, men heller spares til slutten.¹³⁴ Dermed er det sannsynlig at det er presiseringen som er sekundær, og den har sannsynligvis kommet til på et senere stadium i LXXV (jfr. ”YHWH” også i S). Holladay derimot mener at MTs ”Han som skapte” (eller ”Skaperen av”) er en utilfredsstillende første verselinje. Han mener at et alternativ er å revokalisere הַיְהוָה ”skaper av” som הַיְהוָה ”han skapte”. Men siden alle de andre delene av diktet som har å gjøre med YHWH, navngir ham, så er lesemåten i LXX å foretrekke.¹³⁵ Det er vanskelig å avgjøre hvem av de to som har rett.

Oppsummerende kommentar: Her er MT og LXX nesten helt like, også når det kommer til ordrekkefølge. Eneste forskjellen er at LXX har ”YHWH” i begynnelsen av verset, muligens

¹³¹ Carroll 1986:254.

¹³² Holladay 1986:324.

¹³³ Holladay 1986:335. Se v 11.

¹³⁴ Lundbom 1999:597.

¹³⁵ Holladay 1986:323.

som presisering av hvem verset snakker om. Kanskje er presiseringen av YHWH mer nødvendig i LXX, som ikke har dette skiftet mellom lovprisningsvers og ”spottevers”, og dermed ikke har fått presentert YHWH tidligere i perikopen, slik som MT? Det er vanskelig å si sikkert om YHWH er en sekundær glosse eller er opprinnelig i avsnittet.

3.2.12 Jer 10:13

Dette verset har et parallellavsnitt i 51:16.

Ved lyden av hans ytring – et brus i himmelens vann

וַתִּקְוֶה לְקוֹל תְּהִי er vanskelig å forstå. Suffikset på infinitiven (וַתִּקְוֶה) er det grammatiske subjektet og verbet mangler objekt. Bokstavelig betyr det noe sånt som ”Ved lyden av hans ytring”.¹³⁶ LXX mangler dette verseleddet.

De fleste velger å bytte om ordene til וַתִּקְוֶה לְקוֹל, ”når han lar sin stemme høre” (eks. W. McKane, F. Giesebrecht m. fl.).¹³⁷ Men, som Reimer påpeker, det er vanskelig å forstå hvordan denne tenkte teksten, hvor mening og syntaks er klar, kan komme i den vanskelige tilstanden den har fått i MT-teksten. I tillegg skiller verselinjen seg ut som uregelmessig i et ellers høyst regelmessig dikt.¹³⁸ Det er dermed lite sannsynlig at dette er løsningen på vanskeligheten. B. Duhm foreslår lesemåten וַתִּקְוֶה לְקוֹל (en nifal av וַתִּקְוֶה): ”Bei seinem Donnerruf ergießt sich eine Wassermenge am Himmel”¹³⁹, og henviser til 2 Sam 21:10. Rudolph foreslår også denne lesemåten i BHS, og det er denne løsningen Holladay velger.¹⁴⁰ Men Reimer mener at dette forslaget ikke er tilfredsstillende av to grunner. For det første fordi vår tekst bruker וַתִּקְוֶה (בְּשִׁמְיָם), mens 2 Sam 21:10 bruker preposisjonen מִן (מִן־הַשָּׁמַיִם... עַד גִּתְדֵי־מַיִם). Selv

¹³⁶ Carroll sier: ”At the sound of his giving forth”, Carroll 1986:254. Lundbom sier: “At the sound of his uttering”. Lundbom 1999:597.

¹³⁷ Lundbom oversetter på samme måte, men sier at i poesi er det greit med omvendelse av normal ordrekkefølge. På den måten utgjør ikke וַתִּקְוֶה לְקוֹל lenger et problem. Lundbom 1999:597. Denne løsningen synes litt for enkel. Verselinjen er dessuten uregelmessig uansett ordstilling, og Reimer stiller seg spørrende til hvorfor det forekommer uregelmessige verselinjer i et ellers regelmessig dikt. Reimer 1988: 350.

¹³⁸ Reimer 1988: 350.

¹³⁹ Reimer 1988: 349.

¹⁴⁰ Holladay 1986:324.

om verbet נָתַן ofte er funnet sammen med בָּ, så krever konteksten til Jer 10:13 betydningen til en מָן. For det andre er det også, som nevnt, vanskelig å forstå hvordan denne foreslåtte teksten har kommet i sin nåværende tilstand. Det er ingen avskriftsfeil som kan forklare det, og det er lite sannsynlig at det er en bevisst forandring. Reimer foreslår i stedet at noe må ha falt ut av teksten, og det på et tidlig stadium, ganske tett opp til det kom i skriftlig form. Han foreslår at ordet ”*ba ‘ārāpel*” har falt ut ved å vise til en ugarittisk parallell: en tekst om Baal som er involvert i å skape regn.¹⁴¹ Dette er akkurat den samme konteksten som i 10:13 og 51:16. I tillegg har denne teksten *ql + nty* (=נָתַן). Han foreslår derfor å lese Jer 10:13aα som ”*ba ‘ārāpel qôl tittô*”: ”i skyene sender han ut torden”, jfr. denne parallellen.¹⁴² Og hvis vi tar det følgende מִים בְּשָׁמַיִם som en nominalsetning, kan verselinjen oversettes: ”i skyene sender han ut torden/vannene i himmelen er opprørte”.¹⁴³

Denne lesemåten forklarer den nåværende tekstens form. Reimer tenker seg at en parablepsis oppstod mellom den finale ם'en i det siste ordet i forrige vers (שָׁמַיִם), og פּ i עֲרָפֶל. Teksten som blir igjen etter denne parablepsis, er den vi har i MT. På det stadiet hvor denne feilen ble gjort, må skriftsystemet ha vært paleohebraisk, hvor disse to bokstavene lett kunne forveksles. Det finner vi eksempler på at har skjedd i for eksempel Jes 37:27 (וַיִּשְׁדָּקָה) og parallellavsnittet (וַיִּשְׁדָּקָה) 2 Kong 19:26.

I 2 Sam 22:10 kommer også שָׁמַיִם og עֲרָפֶל sammen. Her beskrives YHWHs sinne ved hjelp av begrep som beskriver tordenvær. Og fire vers senere kommer også idiomet קוֹל pluss נָתַן. Reimer viser også at den foreslåtte lesemåten passer godt inn i det poetiske rammeverket.¹⁴⁴ Ved å sette inn ”*ba ‘ārāpel*”, så utgjør v 13aα en fullstendig verselinje.¹⁴⁵ Reimer påpeker også at siden feilen kom så tidlig, kan man ikke forvente å finne bevis for dette i Versjonene.¹⁴⁶ Reimer argumenterer godt og hans løsning er tiltalende¹⁴⁷, men hvordan

¹⁴¹ Teksten ”The Palace of Baal” CTA 4.v.68-71. Se Reimer 1988: 351f.

¹⁴² Reimer 1988:351f.

¹⁴³ Min norske oversettelse av Reimers oversettelsesforslag, se Reimer 1988: 352. Se også denne artikkelen for flere argumenter for denne oversettelsen.

¹⁴⁴ Reimer 1988:353.

¹⁴⁵ Se Holladay 1986:324.

¹⁴⁶ Reimer 1988:353.

¹⁴⁷ For hans fullstendige argumentasjon, se Reimer 1988:348-354.

forklarer man at ”*ba ʾārāpel*” er borte både her, og i parallellavsnittet? Hvis det var en avskriftsfeil, ville det være lite sannsynlig at feilen ble gjort to ganger. Det er heller ikke sannsynlig at noen har slettet ordet for å harmonisere de to parallellavsnittene. Da er det mer sannsynlig at man ville ført til ”*ba ʾārāpel*”. Det er derfor interessant å se at LXX mangler dette første leddet, v 13aα, her. Dette kan selvfølgelig skyldes at man har hatt vanskeligheter med å oversette dette, og derfor utelatt hele leddet. Men i duplikatavsnittet i LXX 28:16 står det εἰς φωνὴν ἔθετο ἤχος ὕδατος ἐν τῷ οὐρανῷ, som ifølge Reimer simpelthen reflekterer MT.¹⁴⁸ Kanskje kan man forklare dette med at avsnittene har blitt oversatt av forskjellige oversettere.¹⁴⁹ Men går vi til Qumranmanuskriptene, kan vi se at 4QJer^c også mangler disse ordene.¹⁵⁰ Dermed er det sannsynlig at dette verseleddet har eksistert i parallellavsnittet, men at det er sekundært her. Det betyr at Reimers forslag er en plausibel løsning for parallellavsnittet. Etter at dette ”*ba ʾārāpel*” har falt ut, har verset i 10:13, blitt glosset i MT fra parallellavsnittet.

LXX leser καὶ πλῆθος ὕδατος ἐν οὐρανῷ (“og vannets mengde i himmel”). Det fungerer da som en fortsettelse av siste linjen i v 12. LXX leser ”og”, som ikke finnes i MT. Det skyldes mest sannsynlig at det er slettet i MT på grunn av utvidelsen. Mens bindeordet er nødvendig i LXX, da det knytter 13aα til setningen før, i v 12.

Han lar skyer stige opp fra jordens ender

דַּיִשׁוּבֵי betyr “damp” eller ”stigende dis”. Hvis ”jordens ender” viser til horisonten, er ”skyer” en god gjengivelse. Det finnes et lignende arabisk ord, *nasi*, som betyr ”flytende skyer”.¹⁵¹ LXX oversetter med ”skyer”.

¹⁴⁸ Reimer 1988:349.

¹⁴⁹ Det er ting som tyder på at det har vært flere oversettere involvert i oversettelsen av Jeremia-boken, se for eksempel H. St. –John Thackeray: ”The Greek Translators of Jeremiah”, JTS, 1903. Men dette er ikke et spørsmål som er fullstendig avklart, jfr. for eksempel Tov som mener at det ikke har vært flere oversettere, men en revisjon av den første oversettelsen og at de nye og gamle manuskriptene har blitt sammenblandet. Tov i Becking 2004:15.

¹⁵⁰ Lundbom 1999:597.

¹⁵¹ Lundbom 1999:598.

Vind

LXX har ordet ”lys” (φῶς) istedenfor ”vind” (רוּחַ). Sal 135:7, som likner dette verset, har også ”vind”, og der har LXX oversatt med ”vind”.¹⁵² Også i parallellavsnittet i 28:16 har LXX φῶς for MTs רוּחַ. 4QJer^a har ”vind”. Men i EpJer er ”vind” og ”lys” nevnt sammen. Det greske ordet φῶς kan være oversatt fra אור. MT leser ח מאצרתיו (רו א) ויוצ, og de tre bokstavene forekommer ved siden av hverandre her. Kanskje har de blitt lest som אור, i betydningen ”flamme”?¹⁵³ Innvendinger mot dette forslaget er at bokstavene ikke kommer i riktig rekkefølge. Det er også en konsonant som ikke kan gjøre rede for (ח), i tillegg til at ויוצ mister siste bokstav (א) til det ”nye” ordet. Uansett er det viktig å legge merke til den nære parallellismen som den greske oversettelsen medfører, det vil si lyn i samsvar med ”ild (lys) fra lagerrommene”. Den samme parallellismen er tydelig i EpJer (v 60-62). Det er mulig at disse lesemåtene kan ha forekommet ved siden av hverandre. Kanskje de har blitt skrevet på samme tid, i det samme manuskript, kanskje som et korrektiv eller alternativ lesemåte.¹⁵⁴ Dominic Rudman viser at YHWHs suverenitet over verden beskrives med betegnelser som er et ekko av Skapelsesberetningen i Genesis.¹⁵⁵ Det kan være en forklaring på at disse lesemåtene kan ha forekommet ved siden av hverandre.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler det første, vanskelige leddet ”ved lyden av hans ytring”. Dette finnes imidlertid i parallellavsnittet LXX 28:16. Det er sannsynligvis en glosse herfra. Kanskje for å harmonisere de to avsnittene. LXX begynner verset med en ”og”, hvilket ikke fins i MT, som knytter setningen sammen med forrige vers. Denne ble antagelig slettet i MT, da MT ble utvidet. LXX har ”lys” istedenfor MTs ”vind”. Det er vanskelig å si hvilken som er mer opprinnelig. Ellers er verset likt i de to tekstene, med samme ordrekkefølge.

¹⁵² Carroll 1985:254.

¹⁵³ Thomas 2008:556.

¹⁵⁴ Thomas 2008:556.

¹⁵⁵ Rudman 1998:72.

3.2.13 Jer 10:14

Dette verset har en parallell i 51:17 (LXX 28:17).

Hvert menneske er uforstandig, uten kunnskap

𐤒𐤔 fungerer her som en nektelse ”uten”. I det neste leddet fungerer det kausativt (”på grunn av”). LXX har ἀπὸ, som fungerer på samme måte.

Hver smed har skam på grunn av et gudebilde

𐤒𐤔 ”gudebilde”. LXX har γλυπτός ”utskåret”, som er et substantiv for utskårede bilder for hedensk tilbedelse,¹⁵⁶ og er en vanlig oversettelse av MTs 𐤒𐤔. LXX har flertall, mens MT har entall. Men vi finner flere tilfeller av at LXX har oversatt entallsformen med flertall, se eks. Jer 51:17 og Sal 97:7. Det samme gjelder Jes 42:17 som også likner innholdsmessig. Det kan derfor godt skyldes et oversettelsesmessig valg.

For hans støpte bilde er løgn

𐤒𐤔 betyr her ”støpt bilde”, som i Jes 41:29 og 48:5. LXX har ”de har støpt” (ἐχώνευσαν) og har sannsynligvis lest 𐤒𐤔 istedenfor MTs 𐤒𐤔. LXXs lese måte er bekreftet i T og S. LXX oversetter med det samme ordet i parallellverset i 51:17.¹⁵⁷ Vi ser at forskjellen her skyldes at man har lest forskjellige vokaler, slik at LXX har oppfattet det som et verb, mens MT har oppfattet det som et substantiv. Kanskje reflekterer dette forskjellige lesetradisjoner.

Og ingen pust er i dem

”Dem” viser til 𐤒𐤔 og 𐤒𐤔 i forrige linje (jfr. Hab 2:19). LXX mangler ”og”.

Oppsummerende kommentar: Her er LXX og MT nesten helt i samsvar, med samme ordrekkefølge. De har lest forskjellige vokaler til konsonantene 𐤒𐤔, slik at LXX har oppfattet det som et verb, mens MT har oppfattet det som et substantiv. LXX blir bekreftet av T og S. LXX mangler en ”og” i siste linje.

¹⁵⁶ Muraoka 2009:133.

¹⁵⁷ Lundbom 1999:598 og 377.

3.2.14 Jer 10:15

De er tomhet – latterlige verk

LXX mangler pronomenet הָמָה. Men har i stedet hjelpeverbet εἰμί, men med et implisitt subjekt i entall. I MT er הָמָה det eksplisitte subjektet i flertall.

I sin besøkestid, skal de gå til grunne

בְּעֵת פְּקֻדָּתָם (“i sin besøkestid”). 4QJer^b har פְּקֻדָּתִים (“Jeg besøkte dem”).¹⁵⁸ ”Besøkelse” betyr her ”straff”. LXX bekrefter MT. Rudman har en interessant observasjon rundt denne frasen: “the hymnist plays ironically on the notion that these idols might be sentient with the statement, ‘at the time of their punishment they shall perish’ (*b t pqdtmy^bdw*): ordinarily one would expect the image to come to life after the visitation of the (foreign) god. This visitation is Yahweh's judgement, however, and the consequence death rather than life.”¹⁵⁹

Oppsummerende kommentar: LXX mangler et uttalt pronomen (הָמָה), men har εἰμί, som er implisitt i MT. Ellers er LXX og MT helt i samsvar, også i ordrekkefølge.

3.2.15 Jer 10:16

Slik som disse er ikke Jakobs arv

הַלֵּק יַעֲקֹב (“Jakobs arv”). הַלֵּק ”del, arv” brukes om Gud andre steder, som for eksempel Sal 73:26; 119:57; Lam 3:24.¹⁶⁰ Det er YHWH som er Jakobs “del” eller “arv”, se for eksempel Num 18:20; Lam 3:24. ”Jakobs del” er en metafor utledet fra landfordeling: ”the Levites had no allocation of land, so Yahweh was their allocation (Num 18:20), and the metaphor was then generalized in liturgical contexts, thus the Psalms passages.”¹⁶¹ LXX har et uttalt hjelpeverb (εἰμί), det er implisitt i MT. LXX har ikke det påpekende pronomenet הֵלֵךְ (“disse”). Vi så at også i det forrige verset hadde LXX εἰμί, og manglet et påpekende

¹⁵⁸ Lundbom 1999:598f.

¹⁵⁹ Rudman 1998:72.

¹⁶⁰ Carroll 1986:259.

¹⁶¹ Holladay 1986:336.

pronomen. I begge disse versene kan nok begge forskjellene tilskrives oversettelsesmessige valg.

For han er den som skapte alt, og Israel er hans arvestamme

הַאָרֶץ (”arv, eiendom”) er en tradisjonell betegnelse for Israel (se 12:7).¹⁶² LXX utelater ”Og Israel” og ”stamme” slik at setningen blir ”For han som skapte alt, han er hans arv”.¹⁶³ I MT gjør bindeordet det tydelig at pronomenet אֵלֶּה hører til dette setningsleddet (”han er den...”). I LXX må pronomenet tas med neste setningsledd. LXXs eiendomspronomen αὐτοῦ henviser dermed til Jakob. Det er ”Han som skapte” som er Jakobs arv. Setningen fungerer dermed som en videre utdyping av hvem denne ”Jakobs arv” er. I MT derimot blir betydningen at Israel er YHWHs arv(estamme). YHWH er Jakobs arv, men Israel er også YHWHs arv. Janzen mener at dette er et tillegg i MT, som er inspirert av Deut 32:9; Jes 63:17; Sal 74:2; 78:71.¹⁶⁴ Lundbom derimot, mener at ”Israel, stamme” ikke kan være et MT-tillegg. Fordi utelatelsen av dette fører til at ”the bicolon” kollapser og parallellismen blir ødelagt.¹⁶⁵ Men det er verdt å merke seg at parallellavsnittet i 51:19 mangler ”Israel”.¹⁶⁶ I dette parallellverset blir det et poeng at Gud har skapt ”den stamme som er hans arv”. LXX leser: ”han som skapte alle ting er hans arv”. LXX mangler også her både ”og” og ”stamme”. I dette verset, i motsetning til 10:16, har LXX forstått אֵלֶּה som en understreking av subjektet i første setningsledd, jfr. MT (i begge versene). Hvis vi går tilbake til vårt vers, ser vi at LXXs lesemåte passer bedre enn MTs lesemåte i konteksten her. Verset begynner med at Jakobs arv ikke er slik som disse verdiløse gudene. MTs ”Og Israel er hans arvestamme” gir et brudd i retorikken som i LXX leder fram mot høydepunktet og avsløringen av hvem som er Jakobs arv: ”YHWH er hans navn!” At LXX har lest אֵלֶּה med det andre verseleddet i 10:16 og det første verseleddet i 51:19, kan tyde på at det i LXXV ikke har eksistert verken ”Og Israel”, ”stamme” eller ”og stamme” i noen av disse versene. MT med samme tekst og uten disse ”tilleggene” kan leses på begge måter som er gjenspeilet i LXX 10:16 og 51:19. Med tanke

¹⁶² Holladay 1986:336.

¹⁶³ Holladay 1986:324.

¹⁶⁴ Janzen 1973:39.

¹⁶⁵ Lundbom 1999:599.

¹⁶⁶ Carroll 1986:254.

på bruddet i den retoriske oppbygningen som MT representerer, er det sannsynlig at dette er senere tillegg som er inspirert av andre tekster, slik som Janzen hevder. Kanskje er det en teologisk årsak til disse tilleggene? At Israel nevnes her, kan være en slags presisering av at Jakob er en henvisning til Israel. Det kan også være at MT her forsøker å fokusere på det gjensidige paktsforholdet; Israel ble YHWHs arvestamme da folket ble forløst fra Egypt, ifølge Deut 4:20 og Sal 74:2.¹⁶⁷

YHWH Sebaot er hans navn!

Dette er et refreng typisk for hymner.¹⁶⁸ Det er denne setningen som har vært målet for hymnen i v 12-16. LXX mangler “Sebaot”. Frasen ” YHWH Sebaot er hans navn”, forekommer tolv ganger i MT, alle i Jeremia og i Deutero-Jesaja (Se for eksempel Jer 31:35; 32:18; Jes 47:4; 48:2 osv.).¹⁶⁹ I alle Jesaja-tilfellene er den også gjengitt i LXX. I Jeremia er det forskjellig om hele, deler eller ingenting av frasen er gjengitt. Vi skal se nærmere på Sebaot i det følgende.

Sebaot

Substantivet Sebaot brukes bare som et guddommelig epitet og forekommer 285 ganger i GT hvorav 82 ganger i MT-Jeremia.¹⁷⁰ LXX har ordet bare 12 ganger i samsvar med MT.¹⁷¹ Forskjellen mellom de to utgavene er så stor at man ikke kan avskrive de som tilfeldigheter. Janzen har vist at det er liten sannsynlighet for at oversetterne har forkortet sin kildetekst.¹⁷² Da står vi igjen med to muligheter: enten må det ha skjedd en forkortelse i LXXV, ellers må man ha lagt til dette epitetet i MT.¹⁷³ LXX oversetter stort sett ordet med παντοκράτωρ. Av og til oversettes det også med δυνάμεων (33:12). I Jer 46:10 forstår LXX ordet som et egennavn og gjengir det med σαβαωθ. Selv om det er flest tilfeller av at MT har ordet uten at det finnes noen ekvivalent i LXX, finnes det også noen tilfeller av at LXX har παντοκράτωρ

¹⁶⁷ Lundbom 1999:599.

¹⁶⁸ Holladay 1986:336.

¹⁶⁹ Lundbom 1999:599.

¹⁷⁰ Botterweck 1977:218.

¹⁷¹ Rofé 1991:311.

¹⁷² Se også Rofé 1991:311, om at mangelen på Sebaot kan spores til en Vorlage for LXX.

¹⁷³ Janzen 1973:75

hvor MT ikke har noen ekvivalent, for eksempel i 32:19 (MT 32:19?) 3:19; 49:18.¹⁷⁴ Disse ulike oversettelsene skyldes antagelig mer variasjoner i språk blant ulike oversettere, enn semantiske/betydningsmessige variasjoner.¹⁷⁵ Barthélemy har også vist at δυνάμεων er yngre og stammer fra sen førhexaplarisk revisjon, mens παντοκράτωρ er eldre og stammer fra gammelgresk.¹⁷⁶

Trygve N. D. Mettinger sier i sin bok ”*The Dethronement of Sabaoth*” at på et punkt i historien skjer et skifte fra Sion- Sebaot-teologi som var knyttet til Jerusalems kultiske tradisjon, til Shem-teologi¹⁷⁷ (i Deuteronomistiske skrifter) og Kabod-teologi¹⁷⁸ (i Presteskifter). Han mener dette er forklaringen på at Sebaot-betegnelsen ikke forekommer i P-materiale av Pentateuken og sjelden i det Deuteronomistiske historieverk. Han mener dette skiftet gradvis må ha skjedd i de urolige tidene rundt 597 og 586 f.Kr. Den klassiske forståelsen av det guddommelige nærvær på Sion blir problematisk når nasjonen står overfor en nasjonal katastrofe. Esekiel, som er Jeremias samtidige, bruker ikke Sebaot, så på bakgrunn av dette, er det rart at Jeremia har så mange forekomster av dette ordet. Man kan også finne spor av Sion-Sebaot-teologi i Jeremia (se for eksempel 14:21; 17:12, sml. med 8:19). Mettinger legger merke til Janzens liste over de 10 tekstkritisk sikre forekomstene av Sebaot¹⁷⁹, og påpeker at alle disse finnes i Jeremia-stoff som anses for å være autentisk. Jeremia kobler sin forkynnelse med Sion-tradisjonen og bruker også Sebaot-betegnelsen, om enn sjelden. I sitt oppgjør med Sion-tradisjonen (7:1-15), benekter ikke Jeremia direkte YHWHs tilstedeværelse i sitt tempel, men han lar Guds utvelgelse av Sionfjellet og hans løfte om å bo der til evig tid, være betinget av mosepakten (jfr. 1 Kong 6:11-13). Shem-teologi i Jeremia hører til senere, deuteronomistiske fortolkninger av Jeremias ord, mener Mettinger. Det er også interessant at Sakarja (aktiv ca 520-518 f.Kr.) som representerer samme tradisjon

¹⁷⁴ Botterweck 1977:217.

¹⁷⁵ Botterweck 1977:218.

¹⁷⁶ Janzen 1973:169.

¹⁷⁷ Fra שם som betyr navn.

¹⁷⁸ Fra – כבוד som betyr ”ære, herlighet”.

¹⁷⁹ Se Janzen 1973:80.

som Ezeiel, går tilbake til den klassiske terminologi i sin forkynnelse om at Gud er klar til å vende tilbake til Sion. Sebaotbetegnelsen forekommer hele 44 ganger i Sak 1-8.¹⁸⁰

Rofé har en annen forklaring. Han mener at termen systematisk ble fjernet fra Jeremia-boken (og fra Genesis-Dommerne). Han mener at en protest mot bruken av Sebaot tilbyr den mest plausible forklaringen på fraværet av Sebaot i så mange bibelske tekster. Han mener at på et punkt i Israels historie ble epitetet mest sannsynlig forstått som å forbinde Herren til underordnede himmelske vesener. En mer eller mindre systematisk tekstrevisjon fjernet derfor epitetet på grunn av teologiske skrupler.¹⁸¹ Han mener at denne revisjonen må ha blitt foretatt av disipler fra de store teologiske skolene i eksilsk –ettereksilsk periode, altså av Deuteronomistene eller Presteskolen. Han viser at man finner polemikk mot ”himmelens hær” i avsnitt som har tegn på å være sekundære og kan stamme fra eksilsk eller ettereksilsk tid (Deut 4:9-31; 17;2-7; LXX-plusset i Hos 13:4). Han sier: ”The host of heaven, conceived sometimes as the host of the Lord, a kind of angelic court, had apparently found its way into the popular religion of postexilic Israel”.¹⁸² Presteskolen var ansvarlig for samlingen og redaksjonen av en stor del av hexateuken. P viser stor motstand mot tidligere forfatteres tro på engler. P benektet eksistensen av en ”heavenly host” og fremstilte israelittene som Herrens terrestriske (jord-) hær. I noen tilfeller har tilstedeværelsen eller fraværet av Sebaot tradisjonshistoriske røtter: Sebaot hadde ingen plass i Visdomsarven, men var innlagt i Silo- og ark-tradisjonen. I andre tilfeller, dvs. i de historiske og profetiske bøker, skyldes den fraværende eller forminskede bruken av Sebaot en teologisk revisjon foretatt av disipler fra Deuteronomist- og presteskolen. Det er i denne konteksten Sebaot-problemet i Jeremia er best forklart, mener Rofé. Han påpeker at noen av minusene av Sebaot i LXX tilbyr bedre lesninger enn MT. Han viser til 9:16-21 hvor introduksjonen ”Så sier Herren, hærskares Gud” i v 16 virker malplassert. Det samme er tilfelle i 11:22, mener han. Det kan derfor synes som at Sebaot har blitt sekundært introdusert i Jeremia-boken. Og Rofé tror dette er tilfelle, hvis man med sekundært refererer til Jeremias *ipissima verba* eller til den første opptegnelsen av hans ord. Som Mettinger, sier også Rofé at i det materiale som sannsynligvis inneholder

¹⁸⁰ Mettinger 1982.

¹⁸¹ Rofé 1991:309.

¹⁸² Rofé 1991:310.

mer av det originale Jeremia-materiale¹⁸³, er det få tilfeller av Sebaot. Man kan derfor godt tenke seg at Jeremia selv ikke brukte Sebaot når han forkynte. På den andre side, kan han ha brukt Sebaot i konteksten til sine klager og bønner (11:17, 20; 20:12), på linje med liturgisk tradisjon fra Silo (jfr. 1 Sam 1:3, 11, 20 i LXX). Sebaot vrimler spesielt i de såkalte deuteronomistiske talene (Mowinckels C-kilde): 7:1-8:3 (3x); 19 (3x); 25 (5x); 27 (4x); 29 (5x); 32 (3x); 35 (4x); 44 (4x), likedan i Nasjonsoraklene, Kap 46-51 (21x). Dette mener Rofé betyr at bruken av Sebaot er forbundet til den sekundære utviklingen av den Jeremianske tradisjon; epitetet ble brukt av de disipler som omformet profetens ord til paranetisk tale. Han mener at hvis innføringen av Sebaot har hørt til tekstoverleveringen av boken, burde vi ha funnet det mer jevnt fordelt over de ulike perikoper og kapitler. LXX, til tross for at den er kortere enn MT, inneholder størstedelen av de deuteronomistiske talene i denne boken (de omfattende minusene i LXX 27 (v. 1,3,13,18b,21,22b) og 29 (v. 16-20) mener Rofé ikke påvirker dette poenget). Derfor kan dets reduserte bruk av Sebaot vanskelig forklares som å reflektere et tidligere stadium i historien til den Jeremianske tradisjon. Han mener derimot at dette fenomenet passer inn med det mer omfattende fraværet av Sebaot fra hele deler av rettslig, historisk og profetisk litteratur, ved siden av sporene av dets utradering derfra. Han mener derfor at LXX bærer vitne om en tekstrevisjon i Jeremia-boken, som tok mål av seg å fjerne Sebaot overalt hvor det var funnet. I sammenligning med den formodentlig perfekte jobben gjort i Heptateuken og Esekiel, er det en høy andel Sebaot i LXXJeremia; selv Kongebøkene har færre forekomster. Men Rofé påpeker at det er vanskelig å gjøre en grundig jobb med bokredigering, og at det derfor ikke er rart at de fleste redaksjonelle operasjoner utført i bibelske bøker ikke er altgjennomtrengende. Dette er tilfelle i LXX¹⁸⁴. Rofé legger til at av de 13 forekomster, finnes 9 av dem i to grupper av orakler: ”Gjenopprettelsesoraklene” (Kap 30-33) og ”Orakler mot de fremmede nasjoner” (Kap 25; 46-51). Begge disse samlingene mener han har hatt separat eksistens en stund; først på et senere stadium ble de integrert inn i sin nåværende posisjon i MT og/eller LXX. Derfor ser det ut som slettingen av Sebaot ble nøye utført i hovedkorpussen av Jeremia, men mindre grundig i de to mindre samlingene. Rofé mener at blant andre typer fravær i LXXJer

¹⁸³ Rofé mener at dette er Kap 1-6, 21-22 og 31:1-21. Se Rofé 1991:312.

¹⁸⁴ Sebaot i MT er representert i LXX bare tolv ganger: 5:14; 15:16; 23:16; 25:17 (eller 27?); 31:34; 32:14, 18 (LXX 39:19); 33:11; 44:7; 50:34; 51:5, 57. I LXX finner vi S i 30:12 og 3:19, hvor det ikke finnes i MT.

(fraværet av navn, titler og familienavn), skiller epitetet Sebaot seg ut på grunn av dets betonte teologiske betydning. Tilstedeværelsen og fraværet av Sebaot i de forskjellige tekstvitnene til denne boken og i dets ulike deler, viser at overleveringen, redigeringen og revideringen av Jeremias ”ord” var en omstendelig og kompleks prosess, hvor både økning og fradrag (deduksjon) var i arbeid.¹⁸⁵

Rofés løsning forekommer meg interessant, men visse innvendinger mot noen av hans konklusjoner melder seg. Det faktum at det er et stort fravær av andre navn og titler i LXX, kan selvfølgelig skyldes andre grunner enn det som skyldes at Sebaot er borte, slik Rofé hevder. Dette kan og bør undersøkes nærmere. Likevel er det påfallende at det er akkurat samme type av ord som er borte, altså navn og titler. Det kan synes som dette er bedre forklart med utfylling av disse i MT. Når det gjelder den uperfekte slettejobben gjort i LXX, har Rofé en god forklaring til hvordan dette kan ha skjedd. Men som nevnt finnes Janzens 10 tekstkritisk sikre forekomster av Sebaot i Jeremia-stoff som anses for å være autentisk, og alle disse eksisterer i LXX. Det er for lite tilfeldig til at forekomstene av Sebaot i LXX bare skyldes en for dårlig jobb med slettingen. Mettingers løsning løser begge disse problemene på en bedre måte. Samtidig som den forklarer mysteriet med at Sebaot ikke finnes i store deler av bibelmaterialet. For egen regning vil jeg tilføye at poenget med at det i Sakarja ser ut til å komme en ny tid med bruk av Sebaot (og dét i utstrakt grad), kan være med på å bygge opp under teorien om at noen på et tidspunkt har utvidet Jeremia-boken i MT med Sebaot-betegnelsen. Kanskje masoretene eller en eller flere redaktør(er), ønsket å rehabilitere Sebaot?

Oppsummerende kommentar: LXX har et uttalt hjelpeverb (εἰμί), det er implisitt i MT. LXX mangler ”Og Israel” og ”stamme”. Meningen blir ikke den samme i dette verseleddet. I MT er det Israel som er YHWHs arvestamme, mens i LXX er det Gud som er Jakobs arv. Mest sannsynlig har MT blitt utvidet, inspirert av andre bibeltekster. Det gir større fokus på Pakten. Dette kan ha skjedd av liturgiske årsaker. LXX mangler Sebaot. Dette skyldes mest sannsynlig at de fleste tilfellene av Sebaot har blitt ført inn i MT på et senere tidspunkt.

¹⁸⁵ Rofé 1991:311ff.

3.3 Innledning 10:17-18

I dette avsnittet er det ingen historiske markører eller annet som tillater en entydig identifisering av perioden som det refereres til. Den kan vise til beleiringen i 598/97 f.Kr., men passer også til beleiringen og deporteringen i 587. Det er også mulig at det refereres til en tid etter 587.¹⁸⁶

I dette avsnittet ser det ut til at det er et brudd mellom v 16 og 17 i MT. Dette er en vanlig oppfatning blant kommentatorer. V 1-16 er et smededikt om avguder, som settes opp mot den sanne YHWH, mens fra v 17 skifter temaet til dom. Også dette er den vanlige oppfatningen hos kommentatorer. Man har sett vers 17 og 18 sammen, som et domsord mot folket. Vi kan derfor også avgrense i MT mot v 19, som er et svar på denne dommen. I LXX er det ikke tydelig at disse to versene hører sammen. LXX ser i større grad ut til å knytte v 17 til v 16.¹⁸⁷ Dette skal vi se i den følgende analysen.

3.3.1 Jer 10:17

Samle sammen ditt gods fra landet

יִסְבְּ (”samle (sammen)”) er et imperativ i hunkjønn. Dette tyder på at det er et personifisert Jerusalem som er adressaten (jfr. 7:29).¹⁸⁸ LXX har ”han har samlet (sammen)”, altså et verb som svarer til en qal 3.msg perfektum av ”samle”. Dette er en mulig lesning av MTs hebraisk om man tar vekk vokaler og *matres lectionis*. I MT kan taleren være enten YHWH eller profeten. I og med at vi får budbærerformelen i v 18, er det mest sannsynlig profeten som taler her. Ved å lese ”Han har samlet”, ser det ut til at LXX har lest verset som en fortsettelse av v 16, og ikke har sett noe brudd her. Mest sannsynlig er det da profeten som taler, fordi ”Han” viser tilbake på YHWH.

Ordet יְהוָה־בְּנֵי־אֱלֹהִים finner vi bare her i hele GT (*hapax legomenon*). Det oversettes gjerne med ”ditt gods”, og kan også oversettes med ”din bylt”. ”Gods” er utledet fra ordet אֱלֹהִים som betyr

¹⁸⁶ Se Carroll 1986:260, Lundbom 1999:601.

¹⁸⁷ Det samme er tilfelle med v 18 og 19: det er et skille i MT mellom disse versene, men i LXX er det kontinuitet mellom disse.

¹⁸⁸ Lundbom 1999:601.

”handelsmann” (Jes 23:8), og som muligens er en kognat til ”Kanaan” (Se Hos 12:8 כְּנַעַן).¹⁸⁹ ”Bylt” er utledet av en kognat til arabiske kana’a, som ifølge Lundbom betyr ”to be folded in,” dvs. noe som er ”done up tightly”.¹⁹⁰ Lundbom foretrekker ”bylt”, som er et tøyestykke man legger noen av ens eiendeler i og bærer over skulderen (se Esek 12:1-16).¹⁹¹ LXX har ὑπόστασις som kan bety ”eiendel, livsmiddel”, og her er det sannsynligvis snakk om de mest nødvendige eiendeler eller livsmidler.¹⁹² Det er nok også det som er tenkt i MT. LXX har dermed en rimelig oversettelse av MT-teksten.

Fra landet

מֵאֶרֶץ betyr ”fra jorden”, eller ”fra landet” (her er det muligens et ordspill med אֶרֶץ, i v 18, hvor det er tydelig at betydningen er ”land”).¹⁹³ MT kan også forstås som ”Ut av landet!”,¹⁹⁴ (se også NO 78). LXX har ἔξωθεν som betyr ”utenfor”, ”utenfra” eller ”utefra”. I alle andre tilfeller hvor LXX har dette ordet i Jeremia-boken, ser det ut til å ha blitt oversatt fra det hebraiske חוץ (”utenfor”), se for eksempel Jer 6:11; 9:20; 11:6. Det er ikke umulig at dette er en oversettelse av מֵאֶרֶץ, men den er uvanlig.¹⁹⁵ מֵאֶרֶץ er en vanlig frase, og er oversatt mer tradisjonelt ellers i Jeremia-boken. Det kan tyde på at enten har LXXV en annen lese måte enn MT her, eller at dette er et tilfelle av eksegetisk oversettelse eller liknende. Dette er umulig å svare på isolert, vi må se denne oversettelsen i dens kontekst. Kanskje dette kan gjøre at vi kommer nærmere et svar. Vi skal komme tilbake til dette i den oppsummerende kommentaren til slutt i analysen av dette verset. Først skal vi se nærmere på resten av verset.

Du som bor

יֹשְׁבֵי er Kethiv, mens יֹשְׁבֵי er Qere. Betydningen blir den samme: ”bo, sitte”. LXX er i samsvar med MT (κατοικοῦσα). I MT er denne partisippen koblet til hoved verbet i imperativ

¹⁸⁹ Lundbom 1999:601.

¹⁹⁰ Lundbom 1999:601.

¹⁹¹ Lundbom 1999:601f.

¹⁹² Jfr. Muraoka 2009:705.

¹⁹³ Lundbom 1999:602.

¹⁹⁴ Carroll 1986:259.

¹⁹⁵ Se Hatch og Redpath 1998.

(”Samle sammen”). Den samsvarende partisippen på gresk kan ikke like enkelt knyttes til hoved verbet i den greske teksten. Hoved verbet er en indikativ, og står i hankjønn, mens partisippen står i hunkjønn. Det har ført til at noen av de som har oversatt den greske teksten til for eksempel engelsk, har knyttet partisippen til hunkjønnsordet ”livsmiddel”.¹⁹⁶ Men ”livsmiddel” står i akkusativ, mens partisippen her står i nominativ, så dette er ikke grammatisk korrekt. En annen løsning kan være å knytte partisippen til pronomenet σου. Vi møter da på den samme grammatiske utfordringen som med ”livsmiddel”: σου står i genitiv og partisippen burde dermed også stått i genitiv. Men det ser ikke ut til at det mulig å holde på kongruens i kasus her. En innvending mot dette forslaget er at σου i LXXs tekst ser ut til å peke tilbake på Jakob, som er hankjønn. Det er mulig at ordet er oversatt med et hunkjønnsord i nominativ for å følge MT, men at dette ikke gir mening på gresk på grunn av lesningen av חסא som et aktivt verb i 3.msg.

Under beleiring

חֲצוֹרָה betyr ”under beleiring”.¹⁹⁷ Det kan også bety ”festning” eller ”befestet by”.¹⁹⁸ LXX har ἐν ἐκλεκτοῖς, ”i utvalgte”. Dette ser ikke ut til å være en oversettelse av MTs tekst. Kanskje har LXXV hatt en annen tekst enn MT her. Carroll foreslår at ἐν ἐκλεκτοῖς har vært oversatt fra חֲצוֹרָה jfr. 22:7; 48:15; se også Gen 23:6.¹⁹⁹ ἐκλεκτοῖς er et adjektiv, og adjektiver kan brukes substantivisk på gresk. Stort sett når dette er tilfelle med ἐκλεκτοῖς, brukes det med bestemt artikkel (LXX: Sal 88:4; Jes 65:15), og gjerne med eiendomspronomen. Dette er ikke tilfelle her, noe som tyder på at det skulle vært et korrelat til adjektivet. Det er mulig at dette har eksistert i LXXV, og at det har falt ut ved en feiltakelse i oversettelsesprosessen. Det kan også ha falt ut på et tidligere stadium i LXXVs overleveringsprosess. Men det er heller ikke umulig at LXXV har hatt den samme teksten som MT, og at forskjellen her mellom LXX og MT skyldes oversetteren. For det første er ordet חֲצוֹרָה bare brukt tre steder i Jeremia-boken, og

¹⁹⁶ Eks Brenton i LXE i Bibleworks 8, eller NETS Oxfordoversettelse fra 2008:

<http://ccat.sas.upenn.edu/ioscs/editions.html>

¹⁹⁷ Se eks. 19:9; 52:5; Deut 28:53, 55, 57; Nah 3:14.

¹⁹⁸ jfr. targumene: ”you who dwell in the strong place, in fortified cities”. Oversettelse hentet fra Lundbom 1999:602. Se også Sal 60:11.

¹⁹⁹ Carroll 1986:259.

alle har følgende konsonanter: במצור. Ordet i akkurat denne formen er bare attestert 12 ganger i hele GT. I 19:9 er במצור oversatt med τῆ περιουχῆ, som har betydningen: ”act of enclosing from all sides or state of being so enclosed”²⁰⁰ I 52:5 har LXX oversatt ordet med συνοχῆν, som betyr noe sånt som ”lidelse, forferdelse”. I vårt vers er ordet, som nevnt, oversatt med ἐν ἐκλεκτοῖς her. Dette kan være et hint om at oversetteren ikke har kjent den presise betydningen av dette ordet, eller at det rett og slett har vært ukjent for ham.

For det andre bør man merke seg at MTs במצור likner litt på במבחר (som svarer til LXXs lesemåte). Tar vi vekk ו, som er en lesemor, er forskjellen at det ene ordet har en צ der det andre har en ח. Nå er ikke disse bokstavene vanlige å forveksle. Men hvis ordet har vært ukjent for oversetteren, er det ikke en umulig tanke. Jeg vil i det følgende drøfte nærmere de forskjellene jeg har påpekt i dette verset, for å se om dette kan hjelpe oss nærmere en forståelse av forholdet mellom de to tekstene:

Drøftende kommentar: Vers 17 har akkurat like mange ord²⁰¹ i LXX som i MT, og de to tekstene har den samme rekkefølge på ordene. Vi har sett at LXX har forstått v 17 som en fortsettelse av v 16. Det er dette som er årsaken til at LXX har lest en Qal 3.msg perfektum av מצור. Denne endringen i LXX i forhold til MT, gjør at verset i LXX blir satt inn i en positiv kontekst, hvor fokuset i det foregående verset (v 16) har vært på at YHWH er den rette Gud, han som har skapt verden. Det vil si at oversetterne ikke har sett et brudd mellom v 16 og 17, slik det er i MT. V 17 tas derfor sammen med v 18 i MT. Her er både verset og konteksten negativ, det er snakk om et domsord. Kanskje er det dette som er grunnen til både den noe uvanlige oversettelsen av מצור, og den underlige oversettelsen ἐν ἐκλεκτοῖς. La oss først se på oversettelsen av מצור. Hvis vi argumenterer for at oversetteren her har brukt partisippen κατοικοῦσα med hunkjønn fordi partisippen i kildeteksten var i hunkjønn,²⁰² så er det mulig at partisippen viser til σου.²⁰³ σου er en referanse til Israelfolket (=Jakob). Siden verset står i

²⁰⁰ Muraoka 2009:550.

²⁰¹ Bestemte artikler regnes ikke med, heller ikke eksplisitte pronomer og preposisjoner, der disse er innbakt i det hebraiske ordet.

²⁰² Jfr. at den samme partisippen kommer igjen i neste vers, men da i hankjønn. Dette er tilfelle i begge tekster.

²⁰³ Det kan også være et poeng at Jakob i v 16 er et annet navn for Israel, og Israelfolket omtales av og til i hunkjønnstermer, eks 3:6, 8, 11.

en positiv kontekst, passer en mer bokstavelig oversettelse av מֵאַחַר, dårlig inn. Det kan være derfor oversetteren har valgt den noe mer uvanlige oversettelsen ἔξωθεν. Kanskje oversetteren forstod verset som en henspilling på tilbakekomsten fra eksilet, og derfor valgt å oversette med ”utenfra” for å få fram et poeng om at Gud skal hjelpe dem tilbake? Det er, som nevnt i innledningen, ingen entydige, historiske markører, og derfor er det mulig for en oversetter å forstå verset som ettereksilsk. Dette blir bare spekulasjoner, men det *kan* være en mulig forklaring.

Oversettelsen ἐν ἐκλεκτοῖς kan, som nevnt, skyldes en annen hebraisk Vorlage. Men som vi har sett, er det mulig at MTs בְּמִצּוֹר var noe ukjent for oversetteren. Trekker vi inn den positive konteksten LXX har forstått verset i, ser vi at בְּמִצּוֹר ville være problematisk. Dette, kombinert med ordets likhet til בְּמִבְּחָר, kan tyde på at oversetteren har feillest, eller mer eller mindre bevisst valgt å forstå det hebraiske ordet som בְּמִבְּחָר framfor בְּמִצּוֹר.²⁰⁴ Et argument for dette siste, er at den hebraiske teksten i dette verset og det neste, er vanskelig å forstå på grunn av mange ordspill og doble meninger, noe som Holladay påpeker.²⁰⁵ Dette gjenspeiles også i Versjonene, og også i moderne kommentarer, som foreslår mange tekstrettelser.²⁰⁶ Det er derfor sannsynlig at også LXXs oversetter har hatt noen vanskeligheter med å oversette dette verset, og han har forsøkt å løse dette etter beste evne.

Oppsummerende kommentar: I dette verset er det en del forskjeller mellom den greske og den hebraiske teksten. Disse skyldes mest sannsynlig en komplisert hebraisk tekst, og en forståelse hos oversetteren av at dette verset er en fortsettelse av v 16. Vi ser at det første oversettelsesvalget (lesningen av et verb i indikativ, istedenfor imperativ), har hatt betydning for resten av oversettelsen i dette verset. Konklusjonen blir derfor at LXX har hatt en Vorlage som har vært i overensstemmelse med MT.

3.3.2 Jer 10:18

Her er også LXX et domsord, slik som MT.

²⁰⁴ Jfr. Tovs ”contextual manipulation” i Tov 1999:210ff.

²⁰⁵ Se Holladay 1986:341f for eksempler.

²⁰⁶ Holladay 1986:341.

Se, jeg slynger ut landets innbyggere denne gang

עָלֶיךָ betyr “kaste ut” eller “slynge”.²⁰⁷ LXX har ordet σκελίζω. Det er ikke attestert før LXX og bare her i GT. Det betyr ”to cause the downfall of”²⁰⁸. Det er usikkert om dette er en oversettelse av det hebraiske ordet.²⁰⁹ Betydningsmessig er de jo ikke helt like. Det er mulig at det er en parafrastisk gjengivelse. עָלֶיךָ opptrer sjelden i den Hebraiske Bibelen og oversetterne kan ha vært usikre på hvordan det skulle oversettes og derfor har valgt akkurat dette ordet på grunn av dets lydlikhet.²¹⁰ Betydningsforskjellen her kan derfor mest sannsynlig tilskrives oversetteren, og ikke en variantvorlage.

Denne gang

Frasen תִּשְׂאֵנִי עִמָּךְ finnes også i 16:21 (“derfor lar jeg dem denne gang kjenne...” LXX: ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ). LXX utelater עִמָּךְ; ”gang”, så תִּשְׂאֵנִי (“denne”) står til “land” i stedet: “dette land”.²¹¹ Holladay mener at MTs תִּשְׂאֵנִי עִמָּךְ overlaster verselinjen, og at “denne gang” er en usannsynlig verselinje alene. Han velger å lese עִמָּךְ (“i sinne”) for עִמָּךְ og utelater ”denne” (=”jeg skal slynge ut landets innbyggere i sinne”). At LXX utelater “gang” mener han er et faktum som indikerer at “denne” er et flytende ord, som kan ha blitt introdusert sekundært i margen. Han anerkjenner at MTs עִמָּךְ er tekstlig særegen, men mener den ikke gir mening på egenhånd. Han mener derfor at hans forslag er bedre fordi א og י lett kunne forveksles i tidlig arameisk skrift, og i tillegg passer det til sjangeren.²¹² Hvis Holladay har rett, må עִמָּךְ på et tidspunkt ha blitt feillest, og noen lagt til ”denne” (תִּשְׂאֵנִי) i margen for at setningen skulle gi mening. BHS oppfatter verset her som poesi, men Lundbom argumenterer for at dette er prosa fordi man har et objektsmerke og det prosaiske עִמָּךְ. Objektsmerket er bekreftet i 4QJer^b.²¹³ Det kan være at Lundbom har rett i at dette er prosa, slik det står i MT i dag. Hvis

²⁰⁷ Brown-Driver-Briggs 2003:887. Se også 16:13; 22:26, 28; og Jes 22:17-18. Lundbom 1999:602.

²⁰⁸ Muraoka 2009:623

²⁰⁹ Redpath 1998

²¹⁰ Tov 1999:173. “Samklang” er et oversettelsesprinsipp som går på at når man har vært usikre på hvordan man skal gjengi et vanskelig hebraisk ord, så velger man et gresk ord som høres likt ut som det hebraiske.

²¹¹ Lundbom 1999:602.

²¹² Holladay 1986:338.

²¹³ Lundbom 1999:601.

det alltid har vært prosa på hebraisk, må forskjellen mellom MT og LXX forklares som at LXX/LXXV på et tidspunkt enten har slettet **בפעם**, eller at det har forsvunnet ved haplografi. Det er mulig at det opprinnelig har vært poesi som har blitt utvidet og dermed mistet sin poetiske karakter, slik Holladay sier. Men hans forslag innebærer at flere faktorer må ha inntruffet i løpet av overleveringshistorien, særlig når vi ser verselinjen i MT opp mot LXXs oversettelse. For at teksten i LXX skal forklares i lys av denne teorien, må **בפעם** ha falt ut av teksten på et eller annet tidspunkt, men først etter at ”denne” hadde blitt innført sekundært. Det gir en komplisert historie til denne verselinjen: Først må **בזאת** ha blitt feillest som **בפעם**, og av den grunn må noen ha ført inn **הזאת**, deretter må **בפעם** ha falt ut fra et manuskript (LXX/LXXV). Det er selvfølgelig mulig at det har blitt slettet bevisst av enten LXX/LXXV, men det er vanskelig å se noen god grunn for at dette skulle ha skjedd. Jeg vil heller foreslå at det er **בפעם** som har blitt lagt til senere, og ikke **הזאת**. Da ville den poetiske verselinjen fortsatt være intakt. I tillegg er det lettere å forklare at dette ordet har blitt ført til på et senere tidspunkt. Det kan for eksempel ha vært gjort for å understreke at Gud denne gang har tenkt å gjøre alvor av truslene. Om Han har latt være å straffe før, kommer det ikke til å skje nå. Dette kan være et eksegetisk tillegg eller en teologisk begrunnet endring. Det er også en enklere forklaring på forskjellen mellom MT og LXX. Denne forklaringen innebærer altså at MT har blitt utvidet på et senere tidspunkt.

Jeg vil gi dem trengsel

MT har **והצרותי להם** ”Jeg vil gi dem trengsel”. LXX har **ἐν θλίψει** ”med lidelse/elendighet”. Det er mulig at LXX her har hatt vanskeligheter med å forstå hvilket ord og hvilken form vi har å gjøre med her. Ordet finnes bare her i akkurat denne formen. Flere steder har LXX oversatt verbet **צרה** med **ἐν θλίψει** (Jes 26:16; Hos 5:15; Deut 4:29-30; Sal 65:14). Alle disse stedene, utenom vårt vers, har samme form av ordet. Denne formen er ellers lite attestert i MT (den forekommer noen ganger i Salmene hvor den er oversatt mer korrekt med et verb). Det kan derfor se ut som om oversetterne i de førstnevnte tilfellene, og i vårt, har hatt vansker med å forstå ordet og trodd at roten var **צרה** (substantiv) istedenfor **צרה** (verb).²¹⁴ Ifølge

²¹⁴ Carroll sier at LXXs oversettelse tilsvarer **בצרה** på hebraisk. Carroll 1986:259.

Lundbom kan וְהִצְרוּתִי være et ordspill med בְּמַצּוֹר (under beleiring) i v 17.²¹⁵ Det understreker i så fall poenget her, at oversetteren ikke har forstått teksten. Som vi så under forrige vers, var בְּמַצּוֹר (under beleiring) sannsynligvis ukjent for oversetteren.

LXX har ikke preposisjonsfrasen לָהֶם. Dette kan skyldes at det har vært vanskelig å plassere dette i teksten når man har lest et verb istedenfor et substantiv, eller at det ble ansett som overflødig på gresk.

Så de kan finne...!

Denne setningen er vanskelig i MT. Verbet מצא betyr ”finne” og er et vanlig ord som kan brukes med et utall objekter. Problemet her er at vi mangler et objekt. Flere av de gamle oversettelser har et objekt: Targumene har: ”so that they receive the punishment of their sins”.²¹⁶ Peshitta har suffiks: ”finne meg”. Mens LXX har: ”slik at ditt sår kan bli funnet”. Alle objektene her er forskjellige og det tyder på at den hebraiske kildeteksten deres ikke har hatt noe objekt, men at oversetterne har satt inn det objektet de mente var det rette, da det kreves et objekt for å gi mening på de respektive språk. Et forslag i BHS’ apparat er å lese en nifal מצאו, ”de kan bli funnet”. Da er det ikke nødvendig med et objekt. Et annet forslag er å lese אֲשָׁמוּ (”de skal holdes skyldige”), jfr. den Lukianske revisjon av LXX. Lundbom mener at det ikke er nødvendig å kompensere for det manglende objektet. Han mener at vi her i MT ganske enkelt har en tanke som bevisst er latt være uferdig (se også Ex 2:25). Han sier: “Here the message is simply, ‘so they may find out...’, Which the audience can then complete with something like, ”what Yahweh’s judgment is like.”²¹⁷ Men det at vi finner så mange forskjellige oversettelsesvarianter tyder på at det ikke er innlysende hva man skal fullføre tanken med, slik Lundbom antyder.

Halvparten av gangene hvor ”finne” forekommer i akkurat denne formen, mangler det et objekt (se Hos 5:6; Am 8:12). Å søke/lete og å finne er verb som ofte opptrer sammen og da mangler gjerne ”finne” et objekt”. Da har som regel ”lete” et objekt som dermed også fungerer som objekt for ”finne”. Av og til kan man også finne begge disse verbene uten

²¹⁵ Lundbom 1999:602.

²¹⁶ Lundbom 1999:602, Lundboms oversettelse.

²¹⁷ Lundbom 1999:602.

objekt (eks. Jos 2:22), da presenteres det man leter etter og finner/ikke finner, rett før. Flere steder er trengsel/nød koblet med at man begynner å søke Gud (se eks. Dom 10:9-10; Jes 26:16; Hos 5:15;). I Deut 4:29-30 står det at de skal finne Gud når de søker etter ham fordi de har kommet i nød/trengsel. Kanskje er objektet i MT tenkt å være Gud (jfr. Peshitta). Det er ikke lett å avgjøre om det på et tidspunkt har eksistert et objekt og at dette har falt ut, eller om det aldri har eksistert. Hvis objektet har falt ut, er det sannsynlig at det har skjedd før teksten ble oversatt.

LXX har entall av ”finne”, mens MT har flertall (qal imperfektum 3.mpl). LXX har mest sannsynlig lest en nifal imperfektum 3.msg av verbet. Det er en lesning som er mulig hvis man har lest andre vokaler og hvis lesemoren ך i MT ikke var til stede i LXXV. Det ser altså ut til at LXX har lest de samme konsonanter som MT, men andre vokaler, og gjettest seg fram til et objekt ut fra konteksten.

Oppsummerende kommentar: I vers 18 ser det ut til at oversetteren har hatt vanskeligheter med hebraisken. Han har valgt å oversette et ord med et som likner lydmessig, fordi han ikke visste den eksakte betydningen til det hebraiske ordet. Et verb har han oversatt med et substantiv, fordi han mest sannsynlig ikke kjente formen til ordet og har utledet ordet fra en annen rot enn den som er i MT, men som likner. Dette kan også være en slags ”følgefeil”, for å få ordet her til å passe med ordet han har oversatt med σκελίζω, gir det best mening med et substantiv. I tillegg har han satt inn et objekt for å gi mening til teksten. Dette er utledet fra verset som kommer etterpå (v 19). Det ser også ut til at LXX og MT har lest ulike vokaler i ordet ”finne”. MT har ”gang” som ikke finnes i LXX. Dette skyldes mest sannsynlig en sekundær utvidelse i MT. Det gjør at fokuset blir på at folket denne gangen ikke skal slippe unna straff. Det er interessant å se at MT i v 18 har en tydeligere henspilling på eksilhendelsen, enn oversettelsen i LXX har.

3.4 Innledning 10:19-22

I MT kan vers 19 skilles fra vers 18. Vers 18 er et utsagn fra Gud om hva han har tenkt å gjøre med folket, mens vers 19 er en klage (som muligens er et svar på Guds ”dom” i v 18). I LXX derimot er det tydeligere kontinuitet mellom v 18 og 19: v 19a fortsetter som direkte

tale til en adressat i 2. person. Versene er også bundet sammen i LXX, fordi v 18 snakker om ”ditt sår” (som ikke er nevnt i MT), som v 19 fortsetter å snakke om.

3.4.1 Jer 10:19

Ve over meg, over mitt slag. Mitt sår er ulegelig

Her, i MT, er det uenighet om hvem det er som roper יְהוָה (”Ve over meg!”). Holladay og Carroll sier ”folket”, mens Lundbom sier ”profeten” og gjengir John Calvins tanke om en monolog hvor Jeremia uttrykker sorg som hele nasjonen burde ha følt, men ikke følte.²¹⁸ Jeg forstår dette verset som et svar på formaningen og Guds dom i v 17-18, og derfor taleren som det personifiserte Jerusalem som tiltales i v 17.

LXX har $\text{οὐαὶ ἐπὶ συντριμματί σου}$ (”Ve over din ødeleggelse...” = 2.sg, mens MT har 1.sg), altså en fortsettelse av Guds tale fra verset før. Det er mulig at det er folket/Jerusalem som er adressaten også her (slik som i v 17-18), og at det er disse som gir sin respons i v 19b-21. Det er også mulig at Gud her (v 18b-19a) taler til profeten, spesielt siden første del av v 18 omtaler landets innbyggere i 3. person. (jfr. 15:18). Kanskje er denne tvetydigheten tilsiktet både i MT og LXX?

LXX mangler preposisjonsfrasen עָלַי (”over meg”) og går direkte til ”din ødeleggelse”: ”Ve over din ødeleggelse”. פָּצַע har et bredt semantisk felt og må oversettes ut fra konteksten.

LXX gjengir dette ordet med σύντριμμα (”ødeleggelse”) og det er gjengitt med dette ordet 21 andre steder.²¹⁹ מָכָה (”sår”) kan også oversettes med ”plage”, ”slag” eller ”nederlag”. LXXs πληγή har omtrent de samme betydningsnyanser. Som vi ser har LXX 2.sg og MT 1.sg i denne første delen av verset. I resten av verset har begge tekstene 1.sg. Det er mulig denne forskjellen stammer fra en ulik Vorlage.

Men jeg sier: ‘Ja, dette er en lidelse og jeg må bære den’

לִּי ”lidelse”. Dette substantivet er utledet fra verbet לָחַץ .²²⁰ Her har LXX også gått over til 1.persons tale om seg selv. LXX leser også et 1.persons suffiks (”min lidelse” = לִּי). Dette er

²¹⁸ Lundbom 1999:604, Holladay 1986:342. Carroll 1986:261.

²¹⁹ B. Knipping i Botterweck, Volume XIV, 2004:379f.

²²⁰ Botterweck, Volume IV, 1980:399ff.

bekreftet i de andre versjonene: T, S og Vg. Det er mulig at dette også er lese måten til MT, fordi MTs ׳לָּן kan være en sammentrekning av ׳לָּן .²²¹ Eller så kan en ׳ ha forsvunnet ved haplografi.²²²

Og jeg må bære den

׳לָּן med ”jeg” som subjekt. LXX har ”mitt sår” som subjekt: κατέλαβέν με (”det har grepet meg”). Ifølge Redpathkonkordansen er κατέλαβέν en rimelig oversettelse av det hebraiske ׳לָּן . Codex Alexandrinus (A)²²³ bevitner lese måten med $\mu\omicron\upsilon$ og $\mu\epsilon$ i de to siste setningsleddene i dette verset, $\mu\omicron\upsilon$ er også bekreftet i over halvparten av de minusklene vi kjenner til. Men Codex Sinaiticus (\aleph) og Codex Vaticanus (B)²²⁴ har $\sigma\upsilon$ og $\sigma\epsilon$. Rahlfs anser Codex Alexandrinus som det manuskript som har den opprinnelige teksten, den er også nærmere MT. Det er mulig at dette skyldes en senere harmonisering med MT, men da er det rart at det ikke er gjort i første del av verset også. En annen mulighet er at \aleph og B er revidert for å passe med 2. persons pronomenene i første halvdel av verset, og at A derfor har den opprinnelige teksten. Dette er etter min mening den mest plausible løsningen.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler preposisjonsfrasen ׳ל . I tillegg leser LXX 2.sg, mens MT leser 1.sg i første halvdel av verset. Det gjør at dette avsnittet i LXX blir en fortsettelse av Guds tale i v19b, mens i MT skiftes taleren: nå er det den personifiserte Jerusalem som taler. Det er vanskelig å si noe om hvorfor det er forskjell i person mellom de to tekstene. Det er også vanskelig å si noe om hva som er mer opprinnelig. Holladay mener at de stedene LXX bruker ”din” istedenfor ”min”, er det et sekundært skifte.²²⁵ Han begrunner ikke dette noe nærmere.

Om vi ser bort fra preposisjonsfrasen som mangler i LXX, er ordrekkefølgen i MT og LXX helt lik i dette verset. Vi skal fortsette med v 20-21 og se om disse versene kan bidra til mer klarhet også til dette verset.

²²¹ Lundbom 1999:605.

²²² Carroll 1986:260f.

²²³ Fra ca midten av det 5. århundre e.Kr.

²²⁴ Ca 400 e.Kr.

²²⁵ Holladay 1986:339.

3.4.2 Jer 10:20

Mitt telt er ødelagt, og alle mine (telt)snorer er revet av, mine barn har gått bort fra meg og er ikke mer

I både MT og LXX er det mulig at det er Jerusalem (jfr. Jes 33:20) som taler som en som har fått ødelagt sitt bosted og mistet sine barn.

LXX har ”skinn” (δέρραις) hvor MT har ”snorer” (מִיתָר). Ifølge Tov er dette et tilfelle av at oversetteren ikke har visst betydningen av et ord (מִיתָר - forekommer 8 ganger andre steder, men bare her i Jeremia-boken), og dermed repetert det parallelle ordet (som her er: מִיתָר).²²⁶

Det er en plausibel forklaring.

LXX har to ord som forklarer ødeleggelsen av teltet (MT=מִיתָר): ἐταλαιπώρησεν og ὄλετο. Dette kan være et tilfelle av såkalt ”double readings”.²²⁷ Begge er en gjengivelse av MT, men den ene er mer bokstavelig.²²⁸ De har oppstått ved en sammenslåing av tidligere og senere (vanligvis mer bokstavelig) gjengivelser, som begge er oversettelser av MT.²²⁹ Joseph Ziegler sier at foruten vårt sted er מִיתָר gjengitt 5 ganger i Jer med ταλαιπωρέω (4:13, 20 (2x); 9:19; 12:12). I andre halvdel av Jer derimot, er מִיתָר gjengitt 6 ganger med ὄλλυμι (LXXJer 29:11; 30:3; 31:1, 15, 18, 20). Det mener Ziegler betyr at ὄλετο er sekundær og stammer fra en annen oversetter.²³⁰ Dette bekrefter teorien om at dette er et tilfelle av ”double readings”.

Mine barn har gått bort fra meg og er ikke mer

I MT ser dette ut til å være en referanse til eksil, jfr. v 21 hvor flokken blir spredt, og v 18 hvor YHWH sier at han kaster innbyggerne ut av landet. Targumene har ”my people have gone into captivity”.²³¹ ”Barna” refererer dermed til innbyggerne.²³² Det er et dativsuffix

²²⁶ Tov 1999:214.

²²⁷ Lesemåter som kombinerer varianter fra to eller flere manuskripter. Slike lesemåter kan oppstå fra mer eller mindre systematisk sammenlikning av avvikende teksttradisjoner eller fra ad hoc sammenlikning av manuskripter, eller at avskriveren kan minnes en annen lesemåte. Motivet bak utviklingen av slike lesemåter er ofte for å forsikre seg at den korrekte lesemåte av avsnittet ikke skal gå tapt. Janzen 1973:10.

²²⁸ Janzen 1973:26.

²²⁹ Janzen 1973:32.

²³⁰ Ziegler 1958:94.

²³¹ Lundbom 1999:605. Oversettelse hentet herfra.

på יָצָא: ”har gått ut fra meg”. Suffikset kan også forklares som en separasjonsakkusativ (”gått bort fra meg”).²³³ Hvis det er Jerusalem som taler, og barna refererer til innbyggerne som er ført i eksil, så gir det mening med dativsuffixet. LXX leser “mine barn og mine sauer er ikke mer”. Dette er ikke en like tydelig referanse til eksil, men det er heller ikke utelukket at det er eksil bildet viser til.

LXXs τὰ πρόβατά μου, betyr ”mine sauer” og har sannsynligvis vært oversatt fra de hebraiske konsonantene וצאני. En ׀ og en ׀ kunne på et tidspunkt lett forveksles²³⁴ og LXX²³⁵ har lest substantivet ”sau” istedenfor verbet ”gå bort”, som har konsonantene יצאני. Det er også mulig at det er ”sau” som er det opprinnelige og masoretene som har forvekslet bokstavene og ordene. Begge deler gir mening i konteksten. ”Sauer” står også i kontinuitet med hyrdene i v 21. Selv om det neppe er disse sauene det er snakk om i v 21. Men det kan være en forklaring på denne lesemåten.

Det er ingen som strekker ut mitt telt lenger, og som setter opp mine forheng

LXX har τόπος (”sted”) for både ”strekke ut” (נטה) og ”sette opp” (קום). Det er usikkert om dette er oversettelser av MTs hebraisk. Det er mulig at det er en parafrastisk gjengivelse.²³⁶ Det er lite sannsynlig at han har hatt vansker med å forstå ordene, da נטה er gjengitt korrekt i 10:12, og קום er gjengitt korrekt for eksempel i Jer 50:32 (også i for eksempel 8:4; 11:15; 13:4 osv.). Det er derfor noe underlig at oversetteren skulle parafrasere, med tanke på hvor nøye det ser ut til at oversetteren ellers er med å gjengi sin Vorlage. Kanskje kan forskjellen tilskrives en ulik Vorlage. Forskjellen gir seg utslag i at i MT får vi en utdyping av konsekvensene av at barna er borte. I LXX blir vekten derimot lagt på at man ikke lenger har

²³² Holladay 1986:342.

²³³ Holladay 1986:342.

²³⁴ Ifølge Muraoka hadde ׀ og ׀ en nesten identisk form i de manuskriptene LXX-oversetterne brukte. Muraoka 1996:123, note 2.

²³⁵ Det er selvfølgelig mulig at feillesningen har skjedd på et tidligere stadium i LXXVs overleveringshistorie, men siden ׀ og ׀ hadde en nesten identisk form i de manuskriptene LXX-oversetterne brukte (Muraoka 1996:123, note 2.), er det sannsynlig at slike feillesninger hovedsakelig kan tilskrives oversetteren.

²³⁶ Jfr. Redpath 1998

et sted å bo, og kan være en foregripelse av v 22, der det står at landet skal bli lagt øde. I LXX er det også her mindre tydelig allusjon til eksilet enn i MTs tekst.

Oppsummerende kommentar: MT har ”snorer”, mens LXX har ”skinn”. Det skyldes nok at det hebraiske ordet har vært ukjent for oversetteren og at han derfor har oversatt med det parallelle ordet, som kommer senere i verset. LXX har to ord som forklarer ødeleggelsen av teltet, mens MT bare har ett. Det skyldes mest sannsynlig at to oversettelser av det samme ordet har blitt slått sammen, hvor den ene er en mer bokstavelig oversettelse. LXX har ”mine sauer” istedenfor MTs verb ”gå bort”. Dette skyldes sannsynligvis en feillesning. I LXX blir det tydeligere at hele husholdningen er borte, mens i MT er det en klarere referanse til eksil. Hyrde/saue-bildet i v 21 kan ha påvirket LXXs lesning. Det er derfor sannsynlig at det er LXX eller LXXV som har feillest. LXX leser τóπος for to ulike verb i MT. Det er mulig at dette er en forskjell som kan tilskrives Vorlage. Det ser ut til at hentydningene til eksilhendelsen er mindre i LXX enn i MT. Kanskje er dette bevisst i LXX eller LXXV? Det kan for eksempel være et forsøk på gjøre avsnittet aktuelt for generasjoner etter eksilgenerasjonen.

3.4.3 Jer 10:21

Ifølge Carroll er verset en forklaring på katastrofen som har rammet nasjonen. Lederskapet får skylden.²³⁷

Derfor lyktes de ikke

הַשְׂפִּילֵי דֵּקֶקֶר dekker et stort semantisk felt og er vanskelig å bestemme nøyaktig.²³⁸ Det betyr antakelig noe sånt som ”lykkes, ha framgang”.²³⁹ LXX har valgt å oversette med ἐνόησεν ”forstå”. Det er en mulig forståelse av det hebraiske verbet. LXX har forstått ”flokken” som subjekt i første setningsledd, i motsetning til MT som leser ”flokken” som subjekt for det neste setningsleddet. LXX mangler også et 3.pl eiendomspronomen til ”flokken”, som MT

²³⁷ Carroll 1986:261. Profetbøkene bruker ofte ”hyrder” som en metafor for ledere eller tidligere konger. Wallis i Botterweck 2004, Volume XIII:547ff.

²³⁸ Lundbom 1999:606.

²³⁹ Brown-Driver-Briggs 2003

har ("flokken deres"). Med disse to sistnevnte forskjellene blir "å forstå" en kurant oversettelse. I MT gir det bedre mening med oversettelsen: "lykkes, ha framgang".

Og hele flokken deres ble spredd

מְרֵעִית er egentlig "(sted for) beiting" (25:36), men her er det brukt som en metonymi for "flokk". Det er mulig at dette billedlige uttrykket refererer til folk som har blitt ført i eksil, jfr. Targumene: "and all their people shall be scattered".²⁴⁰

Oppsummerende kommentar: LXX leser "flokken" som subjekt i det første setningsleddet, mens MT leser "de" (dvs. hyrdene) som subjekt. I det neste setningsleddet leser MT "flokken" som subjekt, her leser LXX "de", som viser til "flokken". MT har et 3.pl eiendomspronomen ("flokken deres") som ikke LXX har. Det er vanskelig å si noe om hva dette skyldes. Det er mulig det har å gjøre med valget med å oversette הַשְּׂבִילִי med "forstå". MT har en ך som ikke er gjengitt i LXX. ך'en gjør det tydelig at "flokken" hører til setningsledd nummer to. LXX har en καὶ som ikke er gjengitt i MT, som gjør det tydelig at "flokken" hører til setningsledd nummer én.

Oppsummerende kommentar til 17-21: Det er mye forskjeller akkurat i dette avsnittet fra 17-21. Vers 17 er positiv i LXX, mens det er negativt i MT. I MT ser det i tillegg ut til å være en henspilling på eksilet, som ikke kommer frem i LXX. Dette så vi at også var tilfelle i v 20. Også her er henspillingen på eksilet tonet ned i LXX i forhold til i MT. I v 18 så vi at det var satt inn et objekt som ikke finnes i MT, dette så vi måtte være oversetterens verk (jfr. ulike objekt i de gamle oversettelser). Vi så også at LXX hadde oversatt מְרֵעִית med σκελίζω. Det hevdet jeg at også var en forskjell som kunne tilskrives oversetteren. Men med tanke på at også denne forskjellen medfører at eksilhentydningen (slynge folket ut av landet) i MT blir nedtonet i LXX, er det grunn til å tro at dette valget er mer bevisst enn først antatt. Det ser ut til at det i dette avsnittet er en tendens i LXX (evt. en tendens i MT til å framheve) til å nedtone eksilhentydningene. Det kan være, som nevnt, for å aktualisere avsnittet for generasjoner som levde etter eksiltiden. Jeg vil argumentere for at denne forskjellen derfor kan tilskrives oversetterne av LXX, eller en av kopistene av LXXV. Det er vanskelig å

²⁴⁰ Lundbom 1999:606. Oversettelse herfra.

avgjøre om det er en oversetter eller kopist som har ansvaret for forskjellen, av og til peker argumentene mest mot oversetter, av og til mest mot kopist.

Når det gjelder forskjellene i person (MT: 1.sg, LXX: 2.sg) mellom de to tekstene i v 19a, er det vanskelig å finne noen god forklaring, eller å avgjøre hva som er mer opprinnelig. Begge deler gir god mening i teksten. Det utgjør ingen stor betydningsforskjell.

3.4.4 Jer 10:22

Et stort bulder fra landet i nord

שׁוּבַר ("bulder") betyr jordskjelv i Am 1:1. Substantivet beskriver vanligvis bevegelse assosiert med en hær som nærmer seg, dvs. trampende soldater (Jes 9:4), digre hester (Jer 8:16), bråkende stridsvognhjul (47:3). Se også 4:29 og 6:22-23.²⁴¹ LXX har oversatt med σεισμὸς som betyr "vibrasjon/dirring" og kan også bety "jordskjelv".²⁴²

Å gjøre Judas byer ...en hule for sjakaler

"En hule for sjakaler" – תַּיִתּוֹת, er et uttrykk som bare finnes i Jeremia (9:10; 49:33; 51:37), men en liknende frase "oppholdssted for sjakaler" (תַּיִתּוֹת הַיַּיִתּוֹת) finnes i Jes 34:13 og 35:7.²⁴³ LXX har κοίτην στρουθῶν "spurveireir". Også i Jes 34:13 er det snakk om spurver som bosetter seg i ruiner.²⁴⁴ Ser vi nærmere på de stedene MT har "sjakaler", er det gjengitt på gresk med forskjellige ord,²⁴⁵ det gjengis som δράκων, "drage" (Lam 4:3; Jer 9:10), στρουθίον, "spurv" (Jer 49:33), κάκωσις, "undertrykkelse" (Sal 44:20), ὄρνεον, "fugl" (Jes 35:7), mens i Jer 51:3 mangler ordet i LXX. I Jes 34:13 har LXX oversatt תַּיִתּוֹת ("struts", eller en slags "ugle") med στρουθῶν ("spurv"), mens תַּיִתּוֹת ("sjakaler") er oversatt med σειρήνων (som sannsynligvis betyr "sirene"). At LXX er så lite konsekvent i oversettelsene og at det ikke er gjengitt med et ord for "sjakal" noen steder, kan tyde på at ordet har vært vanskelig å oversette. Det er derfor

²⁴¹ Lundbom 1999:608.

²⁴² Muraoka 2009:619.

²⁴³ Lundbom 1999:551.

²⁴⁴ Muraoka 2009:640.

²⁴⁵ Dette kan selvfølgelig skyldes at LXX har en annen kildetekst enn MT i noen av disse tekstene og ikke oversetter det hebraiske ordet for "sjakal", men siden omfanget er så stort er det lite sannsynlig at *alle* skyldes en annen Vorlage.

sannsynlig at LXX har forsøkt å gjette seg til hva ordet betyr ut fra konteksten. LXX har ”og et hekkeområde”. Dette bindeordet eksisterer ikke i MT, men skyldes nok språklige hensyn og ikke ulik kildetekst. Det samme gjelder preposisjon εις (εις ἀφανισμόν), som ikke er gjengitt i MT.

Oppsummerende kommentar: første del av v 22 er helt likt i MT og LXX både når det kommer til ordrekkefølge, antall ord og betydning (altså at LXX er en rimelig oversettelse av MT). I neste halvdel er det nesten på samme måten, LXX har en preposisjon og bindeordet ”og” som ikke er til stede i MT. Men disse skyldes nok heller språklige hensyn i det greske språk, enn reelle forskjeller mellom MT og LXXV. Jeg velger å tro at ”spurv” er et forsøk på å oversette det hebraiske מַטְוֵן, som oversetteren har hatt vanskeligheter med å forstå. Dermed er det neppe noen forskjell på MT og LXXV i dette verset.

3.5 Innledning 10:23-25

Alle versene i avsnittet 23-25 siterer andre bibeltekster: v 23 siterer Ordsp 16:19 og 20:24, v 24 siterer Sal 6:2, v 25 siterer Sal 79:6-7. I alle tilfellene utvides skriftstedene i Jeremia.

3.5.1 Jer 10:23

Dette verset er som sagt en utvidelse av Ordsp 16:19 og 20:24.²⁴⁶ YHWH som styrer menneskenes liv, er et motiv som er vanlig i Ordspråkene og Salmene (Ordsp 3:5-6; 16:9; 20:24; Sal 37:23).²⁴⁷

(Det er) ikke for en mann å gå og bestemme sine skritt

הלך וְהָכִין (“gående å bestemme”) er vanskelig. Det er et partisipp fulgt av en infinitiv constructus med “og”. NBK88 og NO30 oversetter med noe liknende: ”...at det ikke står til vandringsmannen å styre sin gang”. W. Rudolph og John Bright velger å slette ”og” (som de norske oversettelsene også har gjort). Men også 4QJer^a har ”og”.²⁴⁸ ”Og” er også bekreftet i

²⁴⁶ Holladay 1986:343.

²⁴⁷ Lundbom 1999:609.

²⁴⁸ Lundbom 1999:609.

LXX. LXX sideordner infinitiven og partisippen: πορεύεται καὶ κατορθώσει (”gå og styre (sin reise)”). De kan ha parallelle funksjoner i visse tilfeller.²⁴⁹

Her henspilles det mest sannsynlig på YHWH som den ytterste årsak til menneskelige handlinger, det er Han som bestemmer menneskenes skritt (Ordsp 37:23; 40:3; 119:133)²⁵⁰

Oppsummerende kommentar: Her følges LXX og MT tett, med samme ordrekkefølge og antall ord. Alt tyder på at LXXV har vært identisk med MT i dette verset.

3.5.2 Jer 10:24

Irettesett meg, YHWH

יִסְרֵי kan også bety ”tukt meg”. LXX har παιδευσον. παιδεύω er en standardoversettelse av verbet יסר.²⁵¹ LXX leser ”irettesett oss”, - altså 1.person flertall, mens MT har 1. person entall. Begge lesemåter gir god mening. Holladay sier at dette verset utvider Sal 6:2, ”YHWH, straff meg ikke i din vrede (אַל-בְּאַפְּךָ) og irettesett meg ikke i din harme (תִּיִּסְרֵנִי)”. Han mener at MT har 1.person entall i hvert fall delvis fordi dette er ordvalget i Salmeverset. Men, sier han, LXX forstod konteksten til vårt vers bedre med bruken av 1.person flertall.²⁵² Det har å gjøre med at Holladay forstår disse versene som en parodi på folket fra Jeremias side. Jeremia gjør narr av folkets måte å lese Skriftene på. En annen mulig årsak til denne forskjellen i tall, er at det rett og slett kan være et tilfelle av feillesning av suffikset. Som nevnt før var det på et tidspunkt veldig lett å forveksle ו og י. Leser man ו, får man et 1. pers flertallssuffiks. Om det er LXX (eller LXXV) eller MT som har lest feil, er ikke lett å si ved første øyekast. Kanskje kan analysen av resten av verset gi et tydeligere svar.

Men med måte

מִשְׁפָּט er et ord med tilknytning til lov og rett og dom. Det kan også oversettes ”rettferdig”. Det har som regel denne betydningen når det følger etter preposisjonen אַ som her. Det kan også

²⁴⁹ Lundbom 1999:609.

²⁵⁰ Botterweck, Volume VII, 1995:96f.

²⁵¹ Botterweck, Volume VI, 1990:129.

²⁵² Holladay 1986:343f.

bety ”moderasjon, med måte” (jfr. 30:11 og 46:28).²⁵³ LXX har κρίσις ”dom, rettferdighet”, som er en standardoversettelse av צדקה.²⁵⁴

Ikke i din vrede, for at du ikke skal redusere meg

אֲבַרְכֶנְךָ (bokstavelig: ”så du ikke reduserer meg”) er vanskelig. Verbet אברך i hifil betyr ”forminske, gjøre liten”. Men dette er det eneste stedet i GT hvor det brukes om en enkeltperson.²⁵⁵ Som regel er det nasjoner/grupper som blir redusert (se Esek 29:15 og Jes 21:17). Det er mulig det er dette som kommer fram i LXX’s lesemåte ”oss”: ἵνα μὴ ὀλίγους ἡμᾶς ποιήσῃς (”slik at du ikke gjør oss få”).²⁵⁶ י og ם kunne som sagt lett forveksles i arameisk skrifttype, dermed kunne man enten lest feil i MT, i LXX eller i LXXV. Det at dette er det eneste stedet i GT hvor verbet אברך brukes om en enkeltperson og at det i tillegg er en vanskelig frase, kan tyde på at det er MT som har feillest suffikset. MT kan også ha vært påvirket av ordvalget i Sal 6:2, som har 1.person entall. Samtidig som det i MT også blir samsvar i person og tall mellom vers 23 og 24: men det kan være en harmonisering. Det kan være som Carroll foreslår, at dette er en klage talt i 1.sg, men hvor subjektet er et kollektiv: jfr. vers 25 “which identifies the subject of vv. 23-24 as a reference to Jakob.”²⁵⁷ Da har i så fall LXX ikke forstått at 1.sg er tenkt som kollektiv. Det er argumenter for både LXX og MT, så det er vanskelig å se hvem som evt. har feillest. Det er også mulig at forskjellen har sin opprinnelse i Vorlage, og at det er en kopist av denne som har feillest.

LXX har oversatt אברך med to ord (foruten objektspronomenet): ὀλίγους ποιήσῃς – ”å gjøre få”. Dette kan tilskrives språklige hensyn. Oversetteren bruker et hjelpeverb for å uttrykke det kausative aspektet ved verbet.²⁵⁸ Ellers har LXX en ekstra ”og” som ikke finnes i MT, mens MT har et 2.pers entallssuffiks på ”vrede” (”din vrede”) som ikke er gjengitt i LXX.

Oppsummerende kommentar: I dette verset har LXX 1.person flertall, mens MT har 1.person entall. Sannsynligvis kan forskjellen tilskrives en feillesning av suffiksene fra MT eller LXX

²⁵³ Botterweck, Volume IX, 1998:87ff.

²⁵⁴ Botterweck, Volume IX, 1998:97.

²⁵⁵ Lundbom 1999:610.

²⁵⁶ Lundbom 1999:610.

²⁵⁷ Carroll 1986:263.

²⁵⁸ Tov 1999:200.

sin side. Det er vanskelig å vurdere hvilken av disse som er mer opprinnelig.

LXX mangler også et 2.sg. suffiks på ”vrede”. Det er vanskelig å forklare dette også. Ellers har LXX og MT samme ordrekkefølge.

3.5.3 Jer 10:25

Dette verset er en lett utvidet versjon av Sal 79:6-7.²⁵⁹

De har fortært ham og gjort ende på ham

Disse ordene finnes ikke i Sal 79:7. LXX utelater וַיִּכְלְאוּ (”og de har fortært ham”). Også noen andre manuskripter utelater dette. Holladay og blant andre D. Bernhard Duhm hevder at וַיִּכְלְאוּ (”de har fortært ham”) oppstod gjennom dittografi fra den påfølgende termen.²⁶⁰ Utelatelsen i for eksempel LXX kan også skyldes haplografi (homoearcton: ן...ן). Lundbom mener at begge termene er nødvendige, fordi de ser ut til å etablere en forsettlig kontinuitet med 20:18. 10:25 avslutter Kap 1-10 med verbet ”gjøre slutt på” (בלה i piel) og 20:18 avslutter Kap 11-20 med ”bli avsluttet” (בלה i Qal). I tillegg ser det ut til at de inneholder et ordspill i וַיִּכְלְאוּ og וַיִּכְלְאוּ.²⁶¹ Janzen derimot hevder at dette er et tilfelle av ”double readings”, hvor MT slår sammen variantene וַיִּכְלְאוּ og וַיִּכְלְאוּ. וַיִּכְלְאוּ kan ha oppstått som en variant til וַיִּכְלְאוּ, under påvirkning av וַיִּכְלְאוּ, som kom tidligere i teksten.²⁶² Det er mulig at det har skjedd en haplografi i LXX. Men Lundboms argument om forsettlig kontinuitet og ordspill, er ikke overbevisende nok i seg selv. Det kan være en tilfældighet. Fraværet av frasen i noen andre manuskripter teoriene om at det skyldes dittografi eller ”double readings”. Betydningen av verset endres ikke ved mangelen på denne frasen. MT legger bare ekstra trykk på det at Jakob ble ”fortært”.

Oppsummerende kommentar: I dette verset er MT og LXX helt likt (ord og rekkefølge), bortsett fra at LXX mangler ”og de har fortært ham”. Dette skyldes mest sannsynlig enten en

²⁵⁹ Lundbom 1999:611.

²⁶⁰ I Lundbom 1999:613. Holladay 1986:339.

²⁶¹ Lundbom 1999:612f.

²⁶² Janzen 1973:11.

dittografi eller et tilfelle av ”double readings”. Det er vanskelig å avgjøre hvilken av disse som er mest plausibel.

3.6 Innledning Jer 11:1-13

Noen, som for eksempel Carroll, mener at dette avsnittet har et deuteronomistisk preg.²⁶³ Mens andre, som Lundbom, mener at avsnittet kan reflektere den faktiske forkynnelsen til Jeremia under årene av Josjias reform.²⁶⁴ Spørsmålet om deuteronomistisk påvirkning i Jeremia-boken er en stor og interessant debatt. Dessverre faller den utenfor min problemstilling og oppgavens omfang.²⁶⁵

3.6.1 Jer 11:1

Ordet som kom til Jeremia fra YHWH

Dette er en frase som kommer flere ganger i Jeremia-boken. Ordrett²⁶⁶ likt kommer den i 7:1; 18:1; 21:1; 30:1; 32:1; 34:1; 34:8; 35:1; 40:1; og 44:1. Ifølge Holladay er dette (og liknende

²⁶³ Carroll 1986:267ff.

²⁶⁴ Lundbom 1999:615.

²⁶⁵ Litteraturløst til spørsmålet som hadde sitt utgangspunkt i Sigmund Mowinckels C-kildehypotese, er enormt. Men for å nevne noe, kan den som er interessert i temaet for eksempel lese Winfried Thiel: ”Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 1-25” i *Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament* 41 Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1973. Winfried Thiel: ”Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26-45 : mit einer Gesamtbeurteilung der deuteronomistischen Redaktion des Buches Jeremia” i *Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament B. 52* Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Verlag, 1981. William L. Holladays artikkel ”Elusive Deuteronomists, Jeremiah, and Proto-Deuteronomy” i *THE CATHOLIC BIBLICAL QUARTERLY* 66, Washington, DC.: Catholic Biblical Association of America, 2004. Helga Weippert, *Die Prosareden des Jeremiabuches* (BZAW 132; Berlin: de Gruyter, 1973); Jack R. Lundbom, *Jeremiah 1-20: A new translation with introduction and commentary* (AB 21 A; New York: Doubleday, 1999) 64-65. Else Kragelund Holt: ”THE CHICKEN AND THE EGG -OR WAS JEREMIAH A MEMBER OF THE DEUTERONOMIST PARTY?” i *Journal for the Study of the Old Testament* 44, Sheffield : The University, 1989. Siegfried Herrmann, *Jeremía* BKAT 12; Neu-kirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1986.

²⁶⁶ Noen er utvidet.

fraser) et teknisk uttrykk for begynnelsen på en profeti.²⁶⁷ Verset er helt i samsvar i MT og LXX.

3.6.2 Jer 11:2

'Hør denne pakts ord og du skal tale dem'

Verset her, sammen med v 3a, er vanskelig. Det er skifter mellom entall og flertall.

Leningradkodeksen har "hør", som er en imperativ flertall, men "tal" som står i entall. Vers 3a fortsetter med "du skal si" som er en entallsform. Flere manuskripter, inkludert Aleppokodeksen, har flertall både i "hør" og "tal" i v 2. LXX derimot, støtter Leningradkodeksen. Også Vulgata og Targumene har en blanding av tall.²⁶⁸

Holladay foreslår to løsninger på dette:

1. Denne løsningen foretrekker han selv. Den går ut på at ordene "hør denne pakts ord" i v 2 er sekundære og lånt fra v 6²⁶⁹. Da sletter man disse og leser "tal" som en imperativ uten "og", altså דַבַּר: "Tal til Judas menn..." En slik imperativ er bevitnet i LXX -Catena-manuskripter og i Peshitta. Om dette er riktig løsning, så er et bytte til perfektum flertall for "tal" i v 2 et sent forsøk på å harmonisere med "hør".
2. Løsning nummer to er å forstå hele v 2 og de innledende ordene i v 3, "og du skal si til dem", som senere tillegg og derfor utelate dem. Da vil LXX -Catena-manuskriptene og Peshitta representere en sekundær revisjon fra flertall til entall fordi flertall i v 2 ikke passer i konteksten.²⁷⁰

Lundbom velger en annen tilnærming. Han mener Leningradkodeksen har den korrekte teksten. Han mener "Hør denne pakts ord" er rettet mot folket som en generell befaling (jfr. den vanligere oppfordringen "Hør (flertall) Herrens ord...", se for eksempel 2:4; 7:2; 17:20; og 19:3), og ikke som et direktiv til Jeremia og hans disipler. Og så kommer det spesielle

²⁶⁷ For mer om dette, se Holladay 1986:17.

²⁶⁸ Lundbom 1999:620f, og Holladay 1986:346.

²⁶⁹ Jfr. Janzen 1973:133, – en klargjørende glosse.

²⁷⁰ Holladay 1986:346.

direktivet bare til Jeremia med: ” Du skal tale(entall) dem [ordene] til Judas menn...”.²⁷¹ Forskjellen er at i alle de skriftsteder som Lundbom nevner som eksempler på generell befaling rettet mot folket, kommer alltid denne befalingen *etter* det spesielle direktivet til Jeremia og ikke før. Dette er Lundbom klar over, men han mener at det ikke er et problem. Så lenge man klarer å avgrense og forstå at det første er et budskapssammendrag rettet mot folket og det neste er et direktiv kun til Jeremia.²⁷² Han forklarer ikke hvorfor verset reverserer den normale rekkefølgen. Holladays første løsning, at ”hør denne pakts ord” i v 2 er sekundære og lånt fra v 6, kan kanskje forklare hvorfor LXX mangler objektssuffikset ”dem”. Hvis disse ordene har blitt lagt til senere²⁷³, er det mulig at en kopist har ført til dette suffikset på et enda senere stadium²⁷⁴, kanskje som en presisering av at det er ”paktens ord” som skal tales. Også Peshitta og Targumene (utenom to manuskripter) mangler suffikset ”dem” [paktens ord].²⁷⁵ Dette styrker teorien om at suffikset har blitt ført til senere.

Til Judas menn og mot Jerusalems innbyggere

MT leser her לַעֲמֹנִי. Men noen manuskripter leser לְיִשְׂרָאֵל i stedet. Holladay mener at MTs måte er klart sekundær, selv om Targumene bekrefter denne kontrasten og den derfor er gammel. Han mener det bør være samsvar mellom disse to preposisjonene.²⁷⁶ LXX bruker samme preposisjon begge steder, men det kan være et oversettelsesmessig valg. I 18:11 er bruken av לְיִשְׂרָאֵל og לַעֲמֹנִי den samme som her: ”til (לְיִשְׂרָאֵל) Judas menn og mot (לַעֲמֹנִי) Jerusalems innbyggere”. Lundbom hevder at preposisjonene er tilbøyelige til å overlappe og i noen tilfeller kan de brukes om hverandre, for eksempel 11:21, 23 (עַל-יְשׁוּעָה ... עַל-יְשׁוּעָה); jfr. 22:8 i 4QJer^a og 31:9, 12 i 4QJer^c.²⁷⁷ Det bekrefter at LXX sannsynligvis har hatt samme tekst som MT i dette tilfellet.

²⁷¹ Lundbom 1999:620f.

²⁷² Lundbom 1999:616; orakler i prosa presenteres på en tradisjonell måte, se innledningen.

²⁷³ Men før oversettelsene ble gjort.

²⁷⁴ Etter at oversettelsene var gjort.

²⁷⁵ Lundbom 1999:620f

²⁷⁶ Holladay 1986:346.

²⁷⁷ Lundbom 1999:621.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler objektssuffikset ”dem”. Det er mulig dette har blitt ført til senere, som en presisering i MT av at det er ”paktens ord” som skal tales. Foruten denne forskjellen er LXX og MT like, både med hensyn til antall ord, rekkefølge og betydning.

3.6.3 Jer 11:3(-5)

Forbannet er den mann som... Amen

Dette likner forbannelsesliturgien i Deut 27:15-26. Den første forbannelsen (v 15) begynner med den samme ordlyd som her, mens den siste forbannelsen (v 26) likner innholdsmessig. Folket skal si ”Amen” til hver forbannelse som nevnes i Deut. I vår tekst sier Jeremia ”amen”.²⁷⁸ Jeremias svar er en tydelig henspilling på Deut 27:15ff, som dermed minner tilhørerne om den grunnleggende forpliktelsen som er lagt på Israel som paktsfolk.²⁷⁹ Man er litt uenige om man skal gjengi אָרֶר הָאִישׁ med ”forbannet være den mann” eller ”forbannet er den mann”. Holladay sier at det siste er å foretrekke fordi vår tekst imiterer Deut 27,15-26 og derfor må høres på samme måte. Han antar at denne teksten skal forstås som guddommelige ord som uttrykker en fullbyrdet kjensgjerning.²⁸⁰ LXX har ”forbannet er den mann”, som dermed må sies å være en rimelig oversettelse.

Oppsummerende kommentar: I v 3 ser LXX og MT ut til å være helt i samsvar, både med hensyn til antall ord, rekkefølge og betydning.

3.6.4 Jer 11:4

Adlyd min stemme og gjør dem

S. R. Driver sier at אִישׁ (”dem”) ikke har noe korrelat.²⁸¹ Det er ikke uvanlig i gammelhebraisk. Men Lundbom mener at man har et korrelat i ”paktens ord” i v 3b. LXX og Vg utelater אִישׁ, ”adlyd min stemme og gjør alt som...”. Lundbom mener at LXXs utelatelse

²⁷⁸ Lundbom 1999:621.

²⁷⁹ Holladay 1986:353f.

²⁸⁰ Holladay 1986:353.

²⁸¹ Lundbom 1999:622.

skyldes haplografi (homoeoteleuton: ׀... ׀).²⁸² Han sier: ”hearing and doing the covenant/commandments is fundamental in Deuteronomy (Deut 4:1, 13-14; 5:1; 6:1, 3; 7:11-12).” Han fortsetter: ”’Doing’ the law/covenant gets the emphasis also in Deut 27:26 (*la`šôt`ôtām*)”.²⁸³ Både Holladay og Carroll mener at man bør slette ׀, fordi de mener det er en glosse fra v 6.²⁸⁴ Janzen er enig, for han mener ordet er umulig i dette verset.²⁸⁵ Det er unektelig vanskelig med ׀ og den påfølgende ׀. I MT utgjør setningen: ”etter alt som jeg befaler dere”, en innskutt bisetning. Mens i LXX kobles ”alt som jeg befaler dere” rett på verbet ”å gjøre”. Det gir en bedre lese måte.

Frasen ”gjøre dem” er alltid knyttet til å gjøre Guds bud (eks. Lev 19:37; 20:8; 26:3; Num 15:39) eller paktens ord (Deut 29:8; Jer 11:6). Det kan derfor være at ”paktens ord” i 3b og konteksten her med Guds befaling, i tillegg til v 6 som har denne frasen, er bakgrunnen for at noen har ført til en glosse.

At ׀ er en glosse her, passer også godt med antagelsen i v 2 om at objektssuffikset er ført til senere som en presisering av hva som skal tales. En kopist kan ha glosset begge steder, på grunn av den nære kontekst med ”paktens ord”.

Oppsummerende kommentar: LXX har et relativpronomen som ikke finnes i MT, LXX har ikke preposisjon i uttrykket ”hør (på) min røst” som MT. Begge disse kan tilskrives språklige hensyn. LXX mangler også ׀, som kan skyldes at det er en glosse i MT og ikke har eksistert i LXXV. LXX har ikke preposisjonen ”til” på pronomenene ”meg” og ”dere” som i MT. Denne preposisjonen er ikke nødvendig på gresk; det samme aspektet er uttrykt ved dativformen av disse pronomenene. Utenom dette, er ordrekkefølgen helt lik i dette verset på gresk og hebraisk.

²⁸² Lundbom 1999:622.

²⁸³ Lundbom 1999:622.

²⁸⁴ Holladay 1986:346, Carroll 1986:267.

²⁸⁵ Janzen 1973:39.

3.6.5 Jer 11:5

Så jeg kan holde den ed som jeg sverget til deres fedre

Her leser LXX ”min ed” (=שבועתי²⁸⁶) for MTs ”eden” (השבועה).

Å gi dem et land som flyter med melk og honning

Komponentene til ”som jeg sverget til deres fedre: å gi dem et land som flyter med melk og honning” er del av tradisjonelt kultisk materiale.²⁸⁷ To manuskripter pluss Peshitta leser םלך”til dere” istedenfor MTs םלך ”til dem”. LXX er i samsvar med MT.

Og jeg svarte (og jeg sa), 'Amen, YHWH'

Av de 24 gangene ordet ”amen” forekommer i GT, er tolv av dem i Deut 27:15ff. Disse fungerer som en bekreftelse fra folket om at forbannelsen vil tre i kraft når noen synder.²⁸⁸

Både i dette tilfellet og i vår tekst fungerer ”amen” som en bekreftelse fra tilhørerens side på det Gud sier. LXXs oversettelse med γένοιτο ”la det skje”, er dermed en god oversettelse. Det er den samme oversettelsen som brukes i Deuteronomium.

Oppsummerende kommentar: LXX har et genitivspronomen til ”ed” som mangler i MT. Det er mulig at dette har sin opprinnelse i LXXV. Men det er vanskelig å si noe om hvorfor denne bare finnes i LXX og ikke i MT. Foruten dette er det ingen forskjell mellom de to tekstene. Ordrekkefølgen (minus genitivspronomenet) er helt lik.

3.6.6 Jer 11:6

Rop ut alle disse ordene

LXX og noen få manuskripter utelater “alle”. לֹא finnes som et pluss 62 ganger i MT og 11 ganger i LXX. Janzen påpeker at ordet er lett å utelate, samtidig som det ofte brukes som en glosse for å klargjøre, nyansere teksten eller liknende. Det gjør det vanskelig å si hva som er

²⁸⁶ Stulmans retroversjon; Stulman 1985:26.

²⁸⁷ Holladay 1986:353.

²⁸⁸ Alfred Jepsen i Botterweck, Volume I, 1977:320ff.

mest opprinnelige. I tillegg er det i de fleste tilfeller, som her, vanskelig å avgjøre om nullvarianten i LXX representerer en nullvariant i LXXV.²⁸⁹

Hør denne paktens ord og gjør dem

הִשְׁמַעְתֶּם (”gjør dem”). Den samme tanke finner man i Deut 29:8, at man skal høre og gjøre. LXX har her ”dem”, i motsetning til v 4, som er med på å forsterke inntrykket av at ”dem” i vers 4 er en glosse.

Oppsummerende kommentar: Her mangler LXX ”alle”. Det er vanskelig å si om det er denne mangelen, eller tilstedeværelsen av dette ordet, som er mest opprinnelig. Det er også vanskelig å si om forskjellen har sin opprinnelse i LXXV eller i oversettelsen. Foruten denne forskjellen, er ordrekkefølgen lik, og tekstene er i samsvar.

3.6.7 Jer 11:7-8

Dette er et orakel om Israels ulydighet, og likner orakelet i 7:21-26. Begge versene (7-8) er utelatt i LXX, unntatt de to siste ordene i v 8: καὶ οὐκ ἐποίησαν ”Og de gjorde ikke”(= ἄλλῃ ἔργῳ). Det har blitt gitt ulike forklaringer på denne mangelen:

Bevisst utelatelse: Giesebrecht og Rudolph tenker seg at LXX bevisst har utelatt versene fordi avsnittet ble funnet for likt v 3ff.²⁹⁰ Et argument mot denne oppfatningen er at selv om vi her finner noen repetisjoner av fraser, så sier ikke avsnittene det samme.²⁹¹ Avsnittet 3ff snakker om eden sverget til fedrene og er en formaning om å holde paktene, mens 7f snakker om Israels opprør og ulydighet til tross for at YHWH stadig formaner folket om å holde paktene. Dessuten, påpeker Janzen, hvis oversetteren av LXX ønsket å eliminere repetisjon her, ville man forventet at han også ville slettet v 6, som er en vel så nær parallell til v 1-3a.²⁹² Janzen mener også at når et avsnitt ellers viser tydelige tegn på senere utvidelse og utvikling, må vi ta seriøst de tekstlige bevisene for en kortere tekst, med mindre dets

²⁸⁹ Janzen 1973:65.

²⁹⁰ Janzen 1973:39-40.

²⁹¹ Janzen 1973:39-40.

²⁹² Janzen 1973:39-40.

utelatelse kan forklares ved avskriftsfeil.²⁹³ Han mener at det er tydelig at for eksempel ”Hør denne pakts ord” i v 2 er sekundært, glosset fra v 6 (som vi også så var sannsynlig under 11:2). Det samme gjelder v 13, som han mener er fra 2:28.²⁹⁴

Utvidelse: (Volz, Duhm, Tov) Det kan være at versene her er en utvidelse fra andre steder i Jeremia eller som en dublett til v 4 (5). Tov mener at redaktør nummer to (som, ifølge hans hypotese, er ansvarlig for MTs versjon) har lagt til disse versene, som han hevder er full av deuteronomistisk fraseologi. Han tror at redaktør 1 har lagt til det meste av deuteronomistiske fraser og avsnitt, men at redaktør 2 har fortsatt denne ”jobben”, bare i mindre grad. Derfor tror han at det er sannsynlig at disse versene har kommet med denne redaktør 2 (altså i MT). Tov mener at disse versene viser en tendens (som også kan ses i 29:16-20; 32:30) i utgave 2 (MT) til å vektlegge nasjonens skyld på grunn av dens hyppige opprør mot Gud, og dette vil de bli straffet for.²⁹⁵ Holladay hevder, som Janzen, at Kap 11 bærer preg av utvidelse andre steder. Han mener derfor at siden innholdet i v 7-8 til en viss grad dupliserer det i v 4-5, kan man argumentere for at LXX representerer en mer autentisk teksttradisjon, mens MT har blitt utvidet sekundært. Men innholdet i v 7-8 har som nevnt et annet fokus enn det i v 4-5. Holladay konkluderer derfor med at LXX er skadet av haplografi.²⁹⁶

Haplografi: Det er mulig at teksten i LXX her har forsvunnet på grunn av haplografi. Både Cornill og Holladay mener at dette er tilfelle. וְשָׁאֵלָה i v 8 mangler et ordentlig subjekt, i tillegg mener Cornill at frasen kommer for plutselig etter vers 6 til at den kan være opprinnelig.²⁹⁷ Janzen antyder også at det kan være haplografi. Janzen mener at likheten mellom 6b og 8b kanskje kan tyde på haplografi. Hvis, i tillegg, den hebraiske Vorlage inneholdt וְשָׁאֵלָה på slutten av vers 8 (homoeoteleuton תם...תם), ville det ganske sikkert være et tilfelle av haplografi.²⁹⁸ Men vi har ingen beviser for dette.²⁹⁹ MTs lese måte (וְשָׁאֵלָה)

²⁹³ Janzen 1973:39-40.

²⁹⁴ Janzen 1973:39-40.

²⁹⁵ Tov 1999:382.

²⁹⁶ Holladay 1986:346f.

²⁹⁷ Janzen 1973:39. Holladay 1986:346f.

²⁹⁸ Janzen 1973:39-40. Lundbom 1999:618.

²⁹⁹ Lundbom 1999:618.

er vanskelig, men den er bekreftet i LXX. Det er derfor sannsynlig at LXXs Vorlage har hatt den samme lese måte som MT. Det er lite sannsynlig at oversetteren har latt være å oversette ׀אָשׁ. Janzen sier:

”As for the difficulty in reading ׀אָשׁ, it may be suggested that after verse 6 was taken into the text (the text originally following from verse 5 to verse 9), ׀אָשׁ was glossed to smooth the transition to the next passage, verses 9-14. Verses 7-8 were later added as an elaboration of this phrase, from similar contexts. G would then represent a partially developed text, earlier than M, but not in itself original.”³⁰⁰

Det er mulig at det er dette som er tilfelle, men det er vanskelig å si. Både v 6 og ׀אָשׁ finnes i MT og LXX. Jeg skal derfor se nærmere på versene i sin nåværende kontekst.

V 6 viser at Gud befaler folket å holde pakten. V 7-8 er begrunnelsen for hvorfor de skal det: fordi de som ikke har gjort det i tidligere tider har blitt straffet. ׀אָשׁ (”ord”) betyr her, ut ifra konteksten, “vilkår/betingelser”.³⁰¹ Det vil si de forpliktelsene som Israels-folket har påtatt seg gjennom pakten. Det innebærer forbannelser når pakten brytes, jfr. v 3-5 og disse versenes henspilling på Deut 27:15ff. I første halvdel av v 8 er det en utgreiing om hvordan fedrene ikke ville høre, så det virker unødvendig å gjenta dette med å si ”men de gjorde (dem) ikke”. Setningen gir bedre mening i sin kontekst i LXX, der v 6 har befalingen om å holde pakten, og v 8 kommer direkte etterpå med responsen på denne befalingen: ”men de gjorde (dem) ikke”. Jeg er ikke enig med Cornill i at v 8 i LXX kommer for plutselig etter v 6 til å være opprinnelig.³⁰² Argumentet om at ׀אָשׁ mangler et korrelat er ikke et argument for haplografi når det gjelder v 7-8, da begge tekstene har denne frasen.

V 7-8 i MT er med på å understreke hva som skjer hvis man ikke holder pakten: da trer forbannelsene i kraft. Med v 7 og 8 får vi en oppbygning mot et klimaks i v 9 hvor YHWH avslører at dette som har skjedd før, har skjedd igjen. V 9 og 10 viser at folket igjen har sluttet å adlyde, og dette er grunnen til de harde ordene som kommer i v 11f om Gud som vil bringe ulykke. Dette poenget er til stede også i LXX, men ikke like klart og tydelig. Med

³⁰⁰ Janzen 1973:39-40.

³⁰¹ Botterweck, Volume III, 1978:104.

³⁰² Selv om den sammenlignet med MT kommer plutselig.

tanke på at v 4 er glosset med $\alpha\eta\iota\varsigma$, slik at man også her får et større fokus på pakten, så kan det tenkes at noen har ønsket å understreke viktigheten av å holde pakten ("gjøre dens ord"). Dette tipper "bevisene" i favør av at MT er en utvidet tekst.

Oppsummerende kommentar: Det er ikke innlysende hva som er årsaken til at LXX mangler disse versene. Det er både mulig at MT har blitt utvidet i forhold til LXX, eller at versene har forsvunnet på grunn av haplografi i LXX. På grunn av at LXXs $\kappa\alpha\iota\ \omicron\upsilon\kappa\ \acute{\epsilon}\pi\omicron\iota\eta\varsigma\alpha\nu$ ser ut til å passe bedre i konteksten, enn MTs ישׁוּ אֱלֹהֵי , er det sannsynlig at MT er en utvidet tekst her.

3.6.8 Jer 11:9

En sammensvergelse har blitt funnet

$\text{אֲשֶׁר־אֶפְקְדָנִי}$. LXX har $\acute{\epsilon}\upsilon\rho\acute{\epsilon}\theta\eta\ \sigma\acute{\upsilon}\nu\delta\epsilon\sigma\mu\omicron\varsigma$ "det er funnet et bånd". $\sigma\acute{\upsilon}\nu\delta\epsilon\sigma\mu\omicron\varsigma$ er "det som binder sammen", her er det snakk om en sammensvergelse (jfr. LXX Jes 58:9 og 4. Kong 11:14).³⁰³ Det er i tråd med MT. Kodeks Alexandrinus har $\pi\acute{o}\lambda\epsilon\sigma\iota\nu$ ("Judas byer") istedenfor $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\acute{\alpha}\sigma\iota\nu$ ("Judas menn").³⁰⁴ Dette kan være en glipp som skyldes ordlyden i 11:6.

Oppsummerende kommentar: Her følger LXX MT tett, med samme ordrekkefølge og antall ord. Alt tyder på at LXXV har vært identisk med MT i dette verset.

3.6.9 Jer 11:10

De som nektet å høre mine ord

אֲשֶׁר־ "de som nektet", LXX har $\omicron\upsilon\kappa\ \eta\theta\epsilon\lambda\omicron\nu$ "ikke ville høre". Alle andre steder i Jeremia-boken hvor MT har formen אֲשֶׁר־ , har LXX oversatt med en form av verbet $\theta\acute{\epsilon}\lambda\omega$ med nektelse (se eks. Jer 5:3; 8:5; 9:5; 50:33), så dette er en vanlig oversettelse.

Og de gikk etter andre guder for å tjene dem

LXX begynner denne frasen med "se!" ($\kappa\alpha\iota\ \iota\delta\omicron\upsilon = \text{הִנֵּה}$). MT derimot har 3. person flertallspronomenet הֵמָּה . LXX har også et eksplisitt pronomen her: $\alpha\upsilon\tau\omicron\iota$. Det er mulig at

³⁰³ Muraoka 2009:653.

³⁰⁴ Redpath 1998

LXX har lest det samme pronomenet, men har הַנָּה i tillegg. Kanskje har הַנָּה falt ut av MT på et tidspunkt på grunn av haplografi. Eller, som Louis Stulman foreslår, at det har blitt lagt til i LXXV ved dittografi.³⁰⁵

Ziegler mener LXXV bare har lest הַנָּה, og ikke הַמָּה הַנָּה (jfr. 2. Krøn 20:11, ἰδοὺ αὐτοὶ = הַמָּה הַנָּה). Han viser til at i Codex Vaticanus (B) i Jer 5:5 og 2 Krøn 8:9, finnes det liknende tilfeller hvor LXX leser הַנָּה istedenfor MTs הַמָּה.³⁰⁶ I så fall har vi en dublett her: og αὐτοὶ er sekundær.³⁰⁷ Ziegler påpeker at det også er mulig at LXX har hatt foran seg הַנָּה ("se" med 3.pl-suffiks) og har gjengitt dette ordrett, slik som i 16:12 (ἰδοὺ ὑμεῖς) og 18:3 (ἰδοὺ αὐτὸς).³⁰⁸

En annen løsning kan være at LXX har feillest konsonantene. Med paleohebraisk skrifttype kan נ og נ lett forveksles. Da må vi tenke oss at det eksplisitte pronomenet vi har i LXX ikke er en oversettelse av MTs eksplisitte pronomen, men dets implisitte. Dette er ikke umulig. Det var en tendens til i koinégresk å skrive eksplisitte pronomen, selv om de også eksisterer implisitt.³⁰⁹ Det er vanskelig å være sikker når det gjelder hva som kan være årsaken til at MT ikke har noe korrelat til LXXs ἰδοὺ.

Oppsummerende kommentar: Her ser LXX ut til å følge MT forholdsvis tett, med samme ordrekkefølge. Den eneste forskjellen er at LXX har oppmerksomhetsropet ἰδοὺ, som det ikke finnes noe korrelat til i MT. Dette kan som nevnt ha sin årsak i flere ting, og det er vanskelig å la seg overbevise av den ene eller andre teorien.

³⁰⁵ Stulman 1985:29.

³⁰⁶ Alle andre vitner leser αὐτοὶ, jfr. MT.

³⁰⁷ Ziegler 1958:94.

³⁰⁸ Ziegler 1958:94. Se også Esek 8:17.

³⁰⁹ Se note 59 under v 10:2.

3.6.10 Jer 11:11

Se, jeg bringer ulykke over dem

LXX leser ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον (”dette folket”) istedenfor MTs preposisjon med 3.personssuffiks: ³¹⁰אֶלֵיהֶם (”til dem”). LXXV har sannsynligvis lest følgende konsonanter הַזֶּה אֶלֵיהֶם istedenfor MTs אֶלֵיהֶם.³¹¹ Denne forskjellen kan ha oppstått ved et ønske om presisering: det er folket som menes. Det er verdt å merke seg likheten mellom LXXVs sannsynlige אֶלֵיהֶם og MTs אֶלֵיהֶם.

LXX har κακά (”ulykke” i flertall), mens MT har אָרָה (”ulykke” i entall). Dette ser ut til å være tilfelle i de fleste steder hvor ordene forekommer, så denne forskjellen har sitt utspring i oversettelsen.

Oppsummerende kommentar: LXX leser ”over dette folket”, mens MT leser ”over dem”.

LXX har ”ulykke” i flertall, MT har ”ulykke” i entall. Det første kan skyldes en presisering i LXXV, det andre skyldes et oversettelsesmessig valg. Foruten dette, er ordrekkefølge og resten av verset i samsvar i de to tekstene.

3.6.11 Jer 11:12

De vil rope til de guder som de brenner røkelse til, men de kan slett ikke redde dem i deres ulykkes tid

MT har en infinitiv absolutus av ”redde”, som ikke er uttrykt i LXX. Den fungerer som en understreking av verbet. Generelt i LXX blir infinitiv absolutus pluss et finitt verb oversatt på en av to måter:

1. ved å sidestille verbet og dets beslektede substantiv (vanligvis i dativ, noen ganger i akkusativ).
2. ved å sidestille verbet og dets korresponderende partisipp (eller partisippet til et verb med liknende betydning).

³¹⁰ Noen manuskripter leser אֶלֵיהֶם istedenfor MTs אֶלֵיהֶם. Men det er liten forskjell i betydningen og bruken av disse to. Holladay 1999:347.

³¹¹ Jfr. Stulman 1985:27.

Det er sistnevnte som er vanligst i Jeremia, men ca 8 ganger blir ikke infinitiv absolutus gjengitt i det hele tatt.³¹² I de aller fleste tilfellene blir infinitiv absolutus-konstruksjoner gjengitt på gresk i Jeremia-boken. Det er derfor ingen tendens i Jer-LXX til å forkorte eller utelate slike konstruksjoner på generell basis.³¹³ Det kan tyde på at denne har manglet i Vorlage. Betydningsmessig blir ikke forskjellen så stor. I MT blir det lagt ekstra vekt på at gudene på *ingen måte* kan redde dem. Dette poenget kommer fram i LXX, men blir ikke fremhevet like sterkt. Det er vanskelig å se noen grunn til at denne skulle ha vært slettet i LXXV. Det er mulig at den har forsvunnet ved haplografi, men det er ingen klare bevis for dette. Den mest plausible løsningen er at MT har lagt til denne senere, for nettopp å understreke gudenes manglende evne til å hjelpe.

Oppsummerende kommentar: Bortsett fra at MT har en infinitiv absolutus av ”redde” som ikke er uttrykt i LXX, så er de to tekstene like både med hensyn til ordrekkefølge og samsvar i betydning. Det kan se ut som om LXXV ikke har hatt infinitiv absolutus-konstruksjonen som finnes i MT. Mest sannsynlig har den blitt lagt til i MT på et senere tidspunkt.

3.6.12 Jer 11:13

Altere ... til Skammen ...for å brenne røkelse til Ba'al

Ofte skiftet man ut navnet בעל med בִּשָׁת (”Skam”),³¹⁴ se også for eksempel 3:24 og Hos 9:10. S sammensatte egennavn hvor בעל inngår får den samme endring i Samuelsbøkene: אֱשָׁפֵט (1 Krøn 8:33) blir til אִישׁ־בִּשָׁת (2 Sam 2:8); יָרֵבֶעַל (Dom 6:32) blir til יָרֵבֶשֶׁת (2 Sam 11:21³¹⁵); מְרִיב־בַּעַל (1 Krøn 8:34) blir til מְפִיבֶשֶׁת (2 Sam 4:4).³¹⁶ LXX har hunkjønnsartikkel til Ba'al her, og ved de andre forekomster av Ba'al i Jeremia-boken. Også andre tekster (Hos 2:10; Sef 1:4; 2 Krøn 23:17 osv.) har hunkjønnsartikkel i LXX, også i NT (Rom 11:4). Dette er påfallende med tanke på at Ba'al er en mannlig guddom. Og i en stor del andre tekster bruker LXX også hankjønnsartikkel. M. J. Mulder mener at bruk av hunkjønnsartikkel sannsynligvis skyldes en

³¹² Soderlund 1985:225.

³¹³ Soderlund 1985:225f.

³¹⁴ Janzen 1973:12.

³¹⁵ LXX oversetter her med Ἰεσοβααλ!

³¹⁶ Botterweck, Volume II, 1977:193.

voksende aversjon mot å bruke navnet Ba'al i den senere periode.³¹⁷

LXX mangler ”altere for Skammen”. Det er mulig at det har skjedd en haplografi i LXX (homoeoarcton: altere for ... altere for),³¹⁸ eller i LXXV. Men Janzen mener at dette er et tilfelle av ”double readings” og at MT slår sammen variantene ”altere... for Ba'al” og ”altere for Skammen”. Janzens forslag synes plausibelt da eufemismen תּוֹשָׁבַת, ”skam”, er unødvendig gitt den direkte referansen til Ba'al.³¹⁹

Oppsummerende kommentar: LXX og MT er stort sett i samsvar i dette verset. LXX har preposisjonen κατά to ganger i dette verset, som ikke står i MT, men dette skyldes mest sannsynlig språklige hensyn. LXX mangler ”altere for Skammen”. Dette skyldes mest sannsynlig ”double readings” i MT.

3.7 Innledning 11:14

Carroll mener at dette verset er et senere redaksjonelt tillegg.³²⁰ Verset finnes både i LXX og MT. Verset kan leses både med versene foran og versene etter, eller også bli behandlet på egen hånd.³²¹

3.7.1 Jer 11:14

Og du, du skal ikke be på vegne av dette folket

7:16 er nesten likt som verset her.³²² Se også 14:11 og 15:1. וְאַתָּה (“og du”) fungerer som et overgangsord som skifter adressat fra Juda til Jeremia.³²³ Dette er også tilfelle i LXX.

³¹⁷ Botterweck, Volume II, 1977:193.

³¹⁸ Lundbom 1999:625.

³¹⁹ Jfr. Carroll 1986:267.

³²⁰ Carroll 1986:267-271.

³²¹ Carroll 1986:267-271. Både Holladay og Carroll legger v 14 til v 1-13. Carroll 1986:267-271. Holladay 1986: 347ff. Lundbom leser det med v 15-16. Lundbom 1999:627.

³²² Carroll 1986:267.

³²³ Holladay 1986:252.

Et klagerop eller en bønn

רָנָה וְתַפְלָה kan også oversettes “en høylytt bønn”. Det er gjerne et ”gledesrop”. Men ofte når רָנָה opptrer i kombinasjon med תַּפְלָה (“bønn”) er det innenfor en klagekontekst, og da brukes רָנָה hovedsakelig i betydningen ”innstendig bønn” eller ”klagerop”.³²⁴ LXX oversetter med δειήσει (“bønn/trygling”). LXX oversetter MTs אָשַׁת (“løfte opp”) med ἀξίου (“spørre”) både her og i 7:16. 7:16 er helt likt vårt vers på hebraisk i de to første setningene. Det kan tyde på at ἀξίου er en oversettelse av אָשַׁת, og at LXX ikke har hatt en annen Vorlage. Men LXX oversetter slutten av setning nummer to på forskjellig måte i de to versene. Oversettelsen i 11:14 ser ut til å ligge tettere opptil hebraisk. Det kan hende at 7:16 bare er en mer parafrastisk gjengivelse av den hebraiske teksten.

Jeg vil ikke høre på den tid de roper på meg

כִּי אֶינְי שָׁמַע ”for jeg hører ikke” (se også 7:16 og 14:12).

Holladay foreslår å lese קָרָא, ”du roper” slik som Targumene og i 7:16, istedenfor MTs קָרָא, “de roper”.³²⁵ Men jeg ser ingen grunn til å gjøre denne endringen. MTs lese måte er bekreftet i LXX.

På grunn av sin ulykke

בְּעַד רָעָתָא ”på grunn av sin ulykke”. LXX leser בְּעַת ”på den tid...”. Denne lese måten er bekreftet i Targumene, Vulgata og Peshitta.³²⁶ Holladay mener MTs lese måte har oppstått under påvirkning av בְּעַד og בְּעַד tidligere i verset.³²⁷ בְּעַד og בְּעַת likner svært, og denne forskjellen kan ha oppstått gjennom upresis teksttradering, jfr. eksempel på skifte mellom ט og ה i Severus-rullen³²⁸ og MT.³²⁹ Begge deler gir mening i konteksten, men med tanke på at

³²⁴ Botterweck, Volume XIII, 2004:519ff.

³²⁵ Holladay 1986:347.

³²⁶ Carroll 1986:267.

³²⁷ Holladay 1986:347.

³²⁸ En rull gitt av Severus som gave til en synagoge. Den inneholder en tekst som skiller seg fra MT og som man vet om fordi den er sitert i rabbinsk litteratur. Tov 1992:120.

³²⁹ Tov 1992:120.

lesemåten er bevitnet i versjonene, kan det tyde på at LXX har den mer opprinnelige teksten her.

Oppsummerende kommentar: LXX ligger forholdsvis tett opp til MT i dette verset. LXX har ”på den tid” istedenfor MTs ”på grunn av”. Mest sannsynlig skyldes dette en annen Vorlage som er mer opprinnelig (jfr. at T, Vg og S også har denne lesemåte). MTs lesemåte har mest sannsynlig oppstått gjennom upresis teksttradering.

3.8 Innledning Jer 11:15-16

Poesien i v 15 og 16 er svært vanskelig. Det har vært gjort mange forsøk på å rekonstruere teksten. Holladay påpeker at fordi teksten er svært korrump, må ethvert forsøk på rekonstruksjon nødvendigvis være tentativ. Han sier at Versjonene er til liten hjelp, så teksten må tydeligvis ha vært skadet på et tidlig tidspunkt.³³⁰

3.8.1 Jer 11:15

Hebraisken her er vanskelig. LXX leser $\mu\eta\ \epsilon\upsilon\chi\alpha\iota\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\rho\epsilon\acute{\alpha}\ \acute{\alpha}\gamma\iota\alpha\ \acute{\alpha}\phi\epsilon\lambda\omicron\upsilon\sigma\iota\nu\ \acute{\alpha}\pi\omicron\ \sigma\omicron\upsilon\ \tau\acute{\alpha}\varsigma\ \kappa\alpha\kappa\acute{\iota}\alpha\varsigma\ \sigma\omicron\upsilon\ \eta\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma\ \delta\iota\alpha\phi\epsilon\upsilon\zeta\eta$, ”Kan bønner og hellig kjøtt ta vekk din ondskap fra deg eller kan du slippe unna på grunn av disse?” De fleste kommentatorer følger denne lesemåten. Den gir inntrykk av at folk tror at ofringer kan avverge en guddommelig dom selv om deres ondskap fortsetter. Denne ideen er utvunnet fra 7:8-10, 21-23; og 6:19-21; og er forutsatt andre steder (Am 5:21-24); Jes 1:10-17; Prov 15:8).³³¹

Hva har min elskede i mitt hus [å gjøre]

מָה לִּידִידִי ”Hva har min elskede?” ”Elskede” står i hankjønn entall. Holladay sier at ordet ”elskede” ikke passer inn her, verken med hensyn til kjønn eller uttrykksmåte/stil. Han foreslår å lese לִי דִידִי , ”what have your kettles to do with me?” (jfr. 24:1; 2 Kong 10:7).³³² Da forstår man ב' en i det påfølgende ordet som en feillesning av כ, og tar den som tilhørende vårt

³³⁰ Holladay 1986:354.

³³¹ Lundbom 1999:630.

³³² Holladay 1986:347. –Hans oversettelse.

ord. Holladay sier at ordet בְּיַי i seg selv kan bety ”i mitt hus”, altså uten preposisjonen בְּ . ”Kettles” (קִדְדִים) er nevnt både i tidlige og sene fortellinger, og er en del av utstyret i helligdommen som man bruker for å koke kjøttet som er ofret (1 Sam 2:14; 2 Krøn 35:13). Oversettelsen passer derfor godt i konteksten.³³³ LXX leser også ”elskede”, men i motsetning til MT, har LXX hunkjønn (dette er bevitnet også i S). Da korresponderer det med det feminine suffikset på הַשְׂעָרָה (”gjøre”). Jes 5:1 har akkurat den samme formen vi finner i MT, altså hankjønn. Det er mulig at det er dette skriftstedet man har imitert her. Vi finner ingen skifter mellom kjønn i Jes 5:1, slik som her. Også i v 16 er det skifter mellom kjønn (for eksempel ”på det” (hunkjønn) og ”dets grener” (hankjønn)). Lundbom mener disse skifter mellom kjønn ikke utgjør noe problem. Han mener dette er bevisst fra forfatterens side. Dette understreker han ved å vise til 2:2 og 2:27a, som veksler mellom feminine og maskuline former. Han mener derfor at tekstrettelse ikke er nødvendig.³³⁴ Til Lundbom kan innvendes at de to sistnevnte eksemplene skiller seg fra dette verset på den måte at disse henviser til ulike ”aktører” med forskjellig kjønn, mens her brukes hunkjønn og hankjønn om samme ”aktør”. Vanskeligheten vi har her, dukker derfor ikke opp i Lundboms andre eksempler. Vers 12:7 har varianten תַּדְדִּי : ”elskede” som er en hunkjønnsform. LXX mangler også 1. sg. eiendomspronomenet som MT har: ”*min* elskede”. Det er derfor mulig at det har stått תַּדְדִּי i LXXV, og at MT har imitert Jes 5:1. Men det kan være at oversetteren(e) av LXX eller en kopist av LXXV har oppdaget vanskelighetene med hankjønnsformen av ”elskede”, og dermed har satt inn hunkjønnsvarianten (תַּדְדִּי), altså under påvirkning av 12:7. Men dette forklarer verken bortfallet av 1.sg. -suffikset i LXX (eller i LXXV), eller bortfallet av preposisjon בְּ . En mulighet er at preposisjonen fantes i LXXV, men har forsvunnet på grunn av språklige hensyn i oversettelsesprosessen. Bortfallet av 1.sg.-suffikset er vanskeligere å forklare.

Gjøre de mange, onde planer

MTs הַשְׂעָרָה er en infinitiv constructus med et 3.f.sg.-suffiks: ”å gjøre”. Suffikset fungerer mest

³³³ Holladay 1986:354.

³³⁴ Lundbom 1999:629.

sannsynlig som subjekt for infinitiven. BHS har forslaget $\eta\psi\epsilon\upsilon$ ("du har gjort") i apparatet.³³⁵ LXX har $\epsilon\pi\omicron\iota\eta\sigma\epsilon\nu$ ("hun har gjort"³³⁶= $\epsilon\psi\eta\tau\eta$), et 3.sg-verb i perfektum. Vulgata oversetter på samme måte. Her har LXX og Vg mest sannsynlig lest de samme konsonanter som MT³³⁷, men ulike vokaler. Disse konsonantene, uten lesemor, er bevitnet i flere enn 20 hebraiske manuskripter.³³⁸ Så forskjellen skyldes ulik vokalisering. Holladay sier at infinitiven $\epsilon\psi\eta\tau\eta$ utviklet seg etter at lesemåten $\eta\psi\epsilon\upsilon$ oppstod og en nominalform ble nødvendig.³³⁹ At så mange manuskripter bevitner konsonantteksten uten lesemor, kan tyde på at han har rett i dette. Det igjen kan tyde på at det er MTs lesemåter ($\eta\psi\epsilon\upsilon$ og $\epsilon\psi\eta\tau\eta$) som er sekundære. $\eta\psi\epsilon\upsilon$ ("den onde planen") har ifølge Lundbom, en gammel akkusativendelse, *-ata*.³⁴⁰ η forstås som paragogisk.³⁴¹ LXX begynner den neste setningen med spørreordet $\mu\eta$, og har dermed lest denne η 'en med ordet som kommer etter, og forstått den som en spørrepartikkel. Holladay følger denne lesemåten, og velger også å gjøre $\eta\psi\epsilon\upsilon$ til et flertallsord ($\eta\psi\epsilon\upsilon\tau\eta$), jfr. Vulgata.³⁴² Det har å gjøre med at $\eta\psi\epsilon\upsilon$ ("de mange") lager vanskeligheter. Holladay mener at ordet ikke kan fortolkes i konteksten: dets maskuline flertall kan ikke tas sammen med substantivet før, som er hunkjønn, enten det er entall eller flertall. Tradisjonelt har det blitt oversatt med "med mange".³⁴³ Peshitta og Vulgata følger MT, hvor ordet tas sammen med "plan(er)". Men som sagt er dette grammatisk problematisk i MT.³⁴⁴ Ifølge Øyvind Steinnes er det mulig at $\eta\psi\epsilon\upsilon$ er en aramaisme, dvs. determinert flertall.³⁴⁵ Det løser vanskeligheten i

³³⁵ Carroll 1986:272.

³³⁶ Carrolls forslag til konsonanter som LXX sannsynligvis har lest, Carroll 1986:272.

³³⁷ η er en lesemor.

³³⁸ Ifølge BHS.

³³⁹ Holladay 1986:347.

³⁴⁰ Lundbom 1999:629. Denne endelsen brukes ofte i poesi med hunkjønn, og er opprinnelig ment å angi retning eller hensikt. Men i de fleste tilfeller nå, er den meningsløs og bare brukt for å gi poetisk vekt. Gesenius 1970:251, §90g.

³⁴¹ Holladay 1986:347.

³⁴² Holladay 1986:347. Se også Lundbom 1999:630.

³⁴³ Holladay 1986:347.

³⁴⁴ Lundbom 1999:630.

³⁴⁵ Steinnes 2010.

MT. Men LXX har βδέλυγμα ("vederstygghelighet"), som er et entallsord. Vanligvis brukes dette som en oversettelse av תועבה (se eks 2:7; 32:35) eller שָׁקָץ (eks. Lev 11:10, 12, 13, 23). המזומתה er det eneste tilfelle i MT som har akkurat denne formen. Ellers forekommer ordet 19 ganger til sammen i MT. Det er oversatt på mange ulike måter i LXX, og særlig når det er brukt i en negativ kontekst. Det kan derfor tyde på at oversetteren har oversatt ut fra konteksten, og dermed har oversatt fra en tekst som var lik MT i dette tilfellet. LXX leser ikke הרבים, som ville være vanskelig siden LXX leser entall ("vederstygghelighet" = המזומתה) av substantivet før. LXX leser i stedet εὐχαι, som sannsynlig tilsvarer הנדרים (= "løftene"). Holladay mener LXXs spørreord er korrekt, men mener lesningen "løfter" er unødvendig langt unna både kontekst og konsonantteksten.³⁴⁶ Når det gjelder konteksten må jeg si meg uenig med Holladay, for andre steder i GT er "løfter" knyttet sammen med offerpraksis, se for eksempel Lev 22:23; 23:28; Num 15:3; 29:39. Det er mulig at LXX har slitt med den hebraiske teksten, som jo er vanskelig, og har valgt å oversette med εὐχαι (הנדרים) fordi det hebraiske flertallsordet הרבים ikke passer med LXX forståelse av המזומתה. Dessuten likner det litt på הרבים. I tillegg kan det være valgt på grunn av הנדרים's kobling til offerpraksis i skriftstedene nevnt over. Det kan også være at LXXV har lest הנדרים og ikke הרבים, og at sistnevnte er en forvanskning i MT. Det er tydelig at MTs tekst er vanskelig, for det har kommet mange forslag til ulike rettelsler.³⁴⁷ Men Lundbom mener at selv om hebraisken her er vanskelig, så er det ikke nødvendig med den omfattende tekstrettelsen som

³⁴⁶ Holladay 1986:354f.

³⁴⁷

1. (ה)הֶלֶבִים ("fettstykkene"), da endres ה til ל og ה til ה. Begge er lette å forveksle. Fett (stykker) ble brukt som alteroffer (Lev 8:26; 9:19, 20, 24), og passer sammen med "hellig kjøtt". Denne er bekreftet i Irenaeus (iv 32) som har adipēs ("fettstykker").
2. הגְּיֹפֶה ("gjøfe") med ה interrogativ (Driver, Hyatt, Rudolph).
3. הגְּיֹפֶה ("gjøfeet"), med fra ה det forrige ordet som ה interrogativ (Holladay). Lundbom 1999:630, Holladay 1986:347 og 355.

Holladay påpeker at ordet גְּיֹפֶה, hvis det er riktig konstruert, ikke er det normale ordet for "gjøfe". Det er גְּיֹפֶה. Avsnitt hvor ordet forekommer, tyder på at ordet er det "sekulære" ordet for "fett" (Dom 3:17; Esek 34:3). Holladay forklarer dette med at Jeremia kan ha ønsket å sjokkere ved å unngå det liturgiske ordet. Holladay 1986:355.

de fleste kommentatorer utfører. Han sier at hebraisken kan leses hvis:

- 1) man holder subjekt ("de mange") og verb ("de vil opphøre, gå bort") sammen, til tross for at disse er atskilt i den hebraiske teksten og at rekkefølgen på dem er uvanlig;
- 2) tar "også offerkjøtt" som et andre subjekt introdusert parentetisk; og
- 3) forstår termen "mange" i lys av konteksten (antar en ellipse), dvs. at man lar det bety "mange folk".³⁴⁸ Lundbom sier at betydningen derfor blir som følger: YHWH adresserer hans elskede folk direkte og sier: "The many (priests and others) in the Temple – also the sacrificial flesh – will cease to exist from before you because of your evil."³⁴⁹ En innvending mot dette forslaget er at han ikke gir noen forklaring på den uvanlige rekkefølgen og atskillelsen av subjekt og verb. Hvordan og hvorfor skulle dette ha oppstått? Det er derfor mer sannsynlig at MTs tekst er forvansket. Men det er vanskelig å avgjøre om LXX sin oversettelse skyldes at man har forsøkt å gjengi en vanskelig hebraisk tekst, eller om LXXV faktisk har lest הַגִּדְרִים og MTs tekst er forvansket.

Gå bort

יֵעָבְרוּ: Lesemåten til MT har blitt forstått enten som en qal ("gå bort") eller som en hifil uten ם ("ta bort"). Versjonene og mange kommentatorer velger sistnevnte løsning. Carroll med flere foreslår å revokalisere: יֵעָבְרוּ "fjerne, forhindre", jfr. LXX.³⁵⁰ Holladay tror man har et tilfelle av metatese her og leser verbet som עָרְבוּ ("have ... been pleasing", jfr. 6:20 hvor verbet forekommer i en liknende kontekst) for MTs יֵעָבְרוּ. Han foreslår at ם er et suffiks som hører til ordet foran.³⁵¹ LXX leser dog ikke noe suffiks til dette ordet. Ordet kan også leses som en upersonlig konstruksjon ("de tar bort"), som da fungerer som en slags passiv.³⁵² Hvis המְזַמְתָּה er en aramaisme, så er dette sannsynlig, siden upersonlige konstruksjoner er vanligere på

³⁴⁸ Lundbom 1999:630.

³⁴⁹ Lundbom 1999:630.

³⁵⁰ Carroll 1986:272. Holladay 1986:347.

³⁵¹ Holladay 1986:347.

³⁵² Steinnes 2010.

arameisk enn på hebraisk.³⁵³ LXX kan ha lest det slik. Men det er også mulig at LXX har lest de samme konsonanter som MT, men har vokalisert annerledes.

Hellig kjøtt

MT har *בֶּשֶׂר קֹדֶשׁ*. Frasen har tradisjonelt blitt forstått som ”hellig kjøtt”. Det samme uttrykket forekommer i Hag 2:12. Holladay leser *קֹדֶשׁ* (”min helligdom”), istedenfor MTs *שִׁדָּה* (”hellighet”). Han tar *ו* fra det følgende ordet som et suffiks på dette ordet i stedet. ”Min helligdom” står i parallellisme med ”mitt hus” (”...in my house you have done these schemes! Have the fatlings and *meat of my sanctuary* been so pleasing”).³⁵⁴ Jeremia bruker ikke betegnelsen ”hellig kjøtt” noe annet sted. Der hvor Jeremia bruker ”kjøtt” brukes det ofte som en omskrivning for ”mennesker” (se 12:12; 25:31; 32:27; 45:5). Men *קֹדֶשׁ* eller *שִׁדָּה* brukes heller ikke i betydningen ”min helligdom” eller ”helligdom” noe annet sted i Jeremia. ”Hellig” brukes i kombinasjon med ulike substantiver: ”hellig bosted” (25:30), ”hellig ord” (23:9), ”hellig fjell” (31:23), ”hellig sted” (31:40). Så det er ikke overraskende at ”hellig” her fungerer som adjektiv til ”kjøtt”. LXX har også forstått det slik: *κρέα ἁγία* (”hellig kjøtt”).

Din ondskap

רָעָתְכִי har et arkaisk 2. m.sg.- suffiks (jfr. Sal 103:3-5; 116:7, 19). Driver foreslår å lese: *“mē ‘ālekā rā ‘ōtekā kī, ‘thine evil deeds from upon you? Surely...’* cf. G”.³⁵⁵ Holladay foreslår å lese *עֲלֶיךָ* og *מִרָעָתְךָ* (“from your evils”, flertall), eller *מִרָעָתְךָ* (“from your evil”, entall) for henholdsvis MTs *מֵעֲלֶיךָ* og *רָעָתְכִי* (“from you because of your evil”); han sier at det er mulig at en *מ* falt ut av teksten og ble satt inn feil, eller at *מ*’en ble bevisst forskjøvet da resten av teksten var i ferd med å bli misforstått.³⁵⁶ Dette synet hevder han på grunnlag av at to manuskripter faktisk har utelatt *מ*’en i MTs *מֵעֲלֶיךָ*. Det ser ut til at LXX bekrefter MTs lesemåte akkurat her. Når det gjelder MTs *רָעָתְכִי*, så leser både LXX og Vg “your evils”

³⁵³ Steinnes 2010.

³⁵⁴ Holladay 1986:347.

³⁵⁵ Carroll 1986:272.

³⁵⁶ Holladay 1986:348. Om *ו* i MT var feilplassert fra foran *כ*, eller har en annen opprinnelse, mener Holladay er vanskelig å si.

(flertall). Det skyldes mest sannsynlig et oversettelsesvalg når det gjelder LXX, da det finnes utallige eksempler på at LXX oversetter entall av הָרַךְ med flertall (se f.eks. 1:14; 3:2; 4:6; 5:12). Holladay mener LXXs lesemåte er å foretrekke som en parallell til ”planene” i flertall.³⁵⁷

Da vil du juble

Holladay mener at som de står, er rekkefølgen til de to siste ordene i v 15 i MT umulig, וְיִתְעַלֵּי, ”da jubler du”. ”Da” (וְ) er et emfatisk ord og ville kommet rett etter בִּי. Han foreslår derfor at וְיִתְעַלֵּי er begynnelsen på et verb: יִתְעַלֵּי, (”I would cleanse you”) en hifil av יָצַח; han mener to כּ lett kunne ha blitt mistydnet som en תּ og så utelatt ved haplografi med ת' en i וְיִתְעַלֵּי.³⁵⁸ Det ser ut til at וְיִתְעַלֵּי ofte forekommer i spann med בִּי. Men det forekommer også alene, og det kan være mulig at וְיִתְעַלֵּי her ikke er tenkt som en del av uttrykket וְיִתְעַלֵּי בִּי. Det er mulig at וְיִתְעַלֵּי fungerer som oppfølger (apodosis) av בִּי, og at det uttrykker en logisk sekvens: ”På grunn av din ondskap, derfor jubler du!”³⁵⁹ LXX leser ikke וְיִתְעַלֵּי, men η̄ som vanligvis er oversatt fra יִתְעַלֵּי. Konsonantene er svært like, så det er mulig at det har skjedd en feillesning fra en eller annens side. Verbet יָצַח (”juble”) forekommer også i 15:17; 50:11; og 51:39. I alle disse versene, inkludert vårt, har LXX oversatt med forskjellige ord. Oversettelsene spenner fra ”slippe unna” til ”bli beruset”. LXX har διαφεύγω (”slippe unna”) i verset her. Det tyder på at LXX oversetter etter konteksten. יָצַח og dets derivater er gjengitt på mange ulike måter i de gamle versjonene.³⁶⁰ Det understøtter denne teorien. Men vi skal heller ikke se helt bort fra at LXXV kan ha hatt et ord som svarer til LXXs oversettelse. LXX mangler בִּי. Det ser ut til at dette skyldes den annerledes teksten som LXX har. Men det er vanskelig å si om dette skyldes at LXXV hadde en annen tekst, eller om LXX har hatt den samme tekst som MT reflekterer, til grunn, og har forsøkt å gi en forståelig oversettelse.

³⁵⁷ Holladay 1986:348.

³⁵⁸ Holladay 1986:348. Han oversetter derfor ”I would cleanse you”. Han understreker at dette er gjetting, men at det er innenfor det semantiske feltet i verset, og at roten er brukt på liknende måte i Job 9:30. Holladay 1986:355.

³⁵⁹ Steinnes 2010. Steinnes sin oversettelse.

³⁶⁰ Botterweck, Volume XI, 2001:116.

BHS sier teksten i MT er korrumpert, og leser $\text{הֲיִשָּׁרָה עָלַי זָכוֹתֵי} (\eta)$ "shall I declare you pure".³⁶¹

Driver foreslår å lese "kī 'āz ta^alōz, 'surely then wouldst thou exult".³⁶²

Oppsummerende kommentar: Som vi har sett, er det kommet mange ulike forslag til tekstrettelser. LXX mangler 1.sg eiendomspronomenet som MT har til "min elskede". Det der mulig at MT her er påvirket av Jes 5:1 og LXX er mer opprinnelig. LXXs variant passer også inn i resten av verset med hensyn til kjønn. LXX har $\mu\eta\ \epsilon\upsilon\chi\alpha\iota$ (Kan bønn..?), mens MT har הַרְבֵּי־ם ("de mange"). MTs lese måte er vanskelig og kan være en forvanskning, mens LXX har den mer opprinnelige lese måten som har eksistert i LXXV. Det er også mulig at LXXV har hatt det samme ordet som MT, at det er en aramaisme, og at oversetteren ikke har forstått det, og dermed forsøkt å gi en noenlunde forståelig oversettelse. MT har en בְּ som ikke LXX har. MT har אֶת ("på den tid"), mens LXX har η (= ισ). LXX har τούτοις ("dette"), denne mangler i LXX. MTs יִשְׂרָאֵל ("juble") er ikke en sikker, men en mulig kilde til LXXs διαφεύξῃ ("slippe unna"). MTs tekst er, som nevnt i innledningen, vanskelig å forstå, og er mest sannsynlig korrumpert. LXX fortolkning av verset går godt sammen med vers 14 ifølge Carroll: "In 14 liturgical prayers and entreaties cannot be made for the people because the deity is no longer receptive to such activities. In 15 the same may be said about sacrifices. They cannot ward off evil; they have lost their apotropaic power."³⁶³ Det er mulig at LXX her gjenspeiler en Vorlage som var mindre korrumpert. Eller så er LXX en oversettelse som oversetteren har gjort etter beste evne ut fra den vanskelige teksten han hadde foran seg, jfr. Holladays påstand om at teksten må ha blitt skadet på et tidlig tidspunkt (se innledningen).

3.8.2 Jer 11:16

Et bladrikt oliventre, vakker i frukt, i form

Oliventreet som metafor for Israel er bare brukt ett sted til i GT, i Hos 14:7. Adjektivet עָרֵב betyr "full av blader" dvs. "grønt" (jf. 2:20).³⁶⁴ Men P. Mommer påpeker at det primært ikke

³⁶¹ Hyatt i Carroll 1986:272.

³⁶² I Carroll 1986:272.

³⁶³ Carroll 1986:273.

³⁶⁴ Lundbom 1999:631.

er et fargebegrep og heller bør oversettes med ”bladrik, frisk, frodig, fyldig”³⁶⁵. Det har vært vanskelig å finne en enkel, eksakt oversettelse. Dette viser seg i de tidlige Versjonene. LXX bruker syv forskjellige begrep, mens Vulgata bruker fem ulike begrep for å oversette dette ordet.³⁶⁶ LXX oversetter her med εὔσκιος ”som gir behagelig skygge”³⁶⁷, et begrep som ikke er attestert andre steder i GT. LXX-Deut 12:2 oversetter מַטְהַר med et annet ord som også er lite attestert (det samme i 1 Kong 14:23; Sal 52:10; 92:11). Av de 6 tilfellene av ordet i Jeremia, mangler den ene i LXX, mens resten er oversatt med tre forskjellige ord (Jer 2:2: κατασκίου (“skyggefull”). Jer 3:6, 13; 17:8: ἀλσώδους (“lik en treklynge”). εὔσκιον i 11:16).

Vakker i frukt, i form

פְּרִי תֹאֵר er en trippel constructusforbindelse, bokstavelig ”formens frukts skjønnhet”.

Holladay mener MTs frase פְּרִי תֹאֵר (“frukts skjønnhet”), ikke passer til תֹאֵר (“form”). Holladay leser derfor i stedet פְּרִי תֹאֵר, en fordoblet form av תֹאֵר, ”most lovely in form”, jfr. BHS.³⁶⁸ LXX utelater ”frukt”. Holladay mener dette skyldes at oversettelsen er noe parafrastisk.³⁶⁹

Lundbom mener MT kan ha blitt utvidet, kanskje for å gi et stikkord som forbinder til 12:2.³⁷⁰ Carroll sier at MT muligens representerer varianter av ”fair of form” (en vanlig frase)/”fair of fruit (en unik frase).³⁷¹ Dette er vanskelig å avgjøre. Det er også mulig at det er borte i LXX på grunn av at det er vanskelig.

Til lyden av en stor storm

MT: לְקוֹל הַמּוֹלָה גְדֹלָה ”til lyden av en stor storm”. LXX har εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς (“Til lyden av dets beskjæring”) הַמּוֹלָה (“brus”/”storm”) forekommer bare her og i Esek 1:24.

Betydningen er usikker.³⁷² Lundbom mener det er best beskrevet som lyden av en stor

³⁶⁵ Botterweck, Volume XIII, 2004:558.

³⁶⁶ Botterweck, Volume XIII, 2004:558.

³⁶⁷ Jfr. σαῦ “skygge”. Se Muraoka 2009:305.

³⁶⁸ Holladay 1986:348. Holladays oversettelse.

³⁶⁹ Holladay 1986:348.

³⁷⁰ Lundbom 1999:631.

³⁷¹ Carroll 1986:348.

³⁷² Carroll 1986:272.

folkemengde.³⁷³ I Esekiel-avsnittet er det sammenlignet med lyden i leiren etter at en hær stanser sin marsj. I konteksten her beskriver frasen lyden av et oliventre i brann med dets grener som knekker, sier Lundbom.³⁷⁴ Carroll mener det sannsynligvis refererer til vinden som blåser ildens flammer i treet, ”cf. the noise of the wings described by the word in Ezek. 1.24”.³⁷⁵ ”Storm” er også en mulig oversettelse.³⁷⁶ LXX har περιτομή (”omskjæring/beskjæring”). Sannsynligvis har LXX lest de samme konsonanter som MT: המולה, men forstått det som substantivet מולה (”omskjæring”) med bestemt artikkel, istedenfor MTs substantiv המלה (”storm”). Oversettelsen er ledet av tre-metaforen her.

Han tenner ild på det, og dets grener skal brette

MT: הַצִּיתָ אֵשׁ עָלֶיהָ ”han tenner ild på henne”, LXX har passiv ”ble satt i brann”.³⁷⁷ Janzen mener at LXX her har hatt en Vorlage som har avveket fra MT og må ha lest: אש הצרה עליה. Istedenfor MTs אש עלֶיהָ.³⁷⁸ Altså lest den bestemte form av substantivet צרה som betyr ”vanskelighet, trengsel, lidelse, nød” (LXX: θλίψις), istedenfor verbet הצִּיתָ ”å tenne”. Her kan vi legge merke til at noe liknende skjedde i 10:18: der hadde LXX θλίψει (kanskje oversatt fra substantivet צרה), mens MT hadde verbet צרר. Men man må også merke seg at LXX faktisk har en ekvivalent til ”å tenne” (הצִּיתָ), nemlig ἀνήφθη.

Også i dette verset veksler MT mellom hunkjønn og hankjønn (”på det”=f.sg. og ”dets grener”=m.sg.). Dette er ikke gjengitt i LXX (LXX har hunkjønn begge steder).

Holladay mener MTs עָלֶיהָ (”på henne”) har feil kjønn, og leser (med BHS) derfor עָלֶיהָ ”dets

³⁷³ Jfr. Holladay: ugarittiske *hmlt* betyr ”multitude, crowd” og kaster lys over betydningen til המולה. Det må derfor bety ”ved lyden av en stor folkemengde” sier han, og hevder at det derfor ikke passer i konteksten og må flyttes. Holladay 1986:355. Jeg ser ikke at det skulle være nødvendig.

³⁷⁴ Lundbom 1999:631.

³⁷⁵ Carroll 1986:272.

³⁷⁶ Jfr. Brown-Driver-Briggs 2003:242. NBN og NBK oversetter med ”storm”.

³⁷⁷ Carroll 1986:272.

³⁷⁸ Janzen 1973:27.

blader”(med eller uten prefikset א), se Jer 17:8.³⁷⁹ Men LXX har nok lest אֲלֵךְ, slik som MT her.

Dets grener skal brette

Verbet אָרַע betyr “bryte, knuse” i qal (jf. 15:12). LXX har ἀχρειόω (“bli gjort ubrukelige”).

Oppsummerende kommentar: LXX mangler ”frukt”. LXX har περιτομῆς (“omskjære/beskjære”) hvor MT har הַמִּלְחָמָה (usikkert, kanskje ”storm”). LXX har i tillegg et genitivspronomen som ikke finnes i MT: ”dets beskjæring”. LXX kan derfor ha lest substantivet הַמִּלְחָמָה med hunkjønns-objektssuffiks: הָ. MT: אֵשׁ תִּצְיֵן אֵלֶיךָ ”han tenner ild på henne”, LXX har passiv ”ble satt i brann”.³⁸⁰ MT har הַגָּדֹל (“stor”), som modifierer ”prøvelser” i LXX og ikke ”storm” som i MT. LXX har ἡ θλίψις ἐπὶ σέ ”prøvelser over deg” som ikke finnes i MT. Det er mulig forskjellene her skyldes en vanskelig hebraisk tekst.

3.9 Innledning 11:17

Holladay mener dette verset er en sekundær innsettelse for å tilpasse v 16 til v 15 og begge disse versene til v 1-14.³⁸¹ Verset finnes både i LXX og MT.

3.9.1 Jer 11:17

For YHWH Sebaot, som plantet deg,

LXX mangler אֲנִי־אֱלֹהִים. Se diskusjonen under 10:16.

De gjorde mot seg selv

אֲנִי־אֱלֹהִים har ifølge Lundbom refleksiv betydning. Folket er ansvarlig for seg selv.³⁸² Dette gjenspeiles i den greske oversettelsen ved bruk av det refleksive pronomenet ἑαυτοῦ.

³⁷⁹ Holladay 1986:348.

³⁸⁰ Carroll 1986:272.

³⁸¹ Holladay 1986, s. 348.

³⁸² Lundbom 1999:632.

Å brenne røkelse for Baal

LXX har akkusativpronomenet αὐτοῦς. Det skyldes språklige hensyn.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler τίς. Dette skyldes sannsynligvis at MT i dette tilfellet er en utvidet tekst. Ellers har LXX et ekstra pronomen i forhold til MT, noe som kan tilskrives oversettelsesmessige hensyn. Ellers er MT og LXX i samsvar, også i ordrekkefølge.

3.10 Innledning 11:18-23

Versene 18-20 er en klage, mens vi får et guddommelig svar med en innledning i v 21-23.

3.10.1 Jer 11:18

YHWH lot meg vite og jeg visste

וַיִּהְיֶה “Og YHWH”. LXX og S mangler “og”. Carroll sier MT er en redaksjonell kobling til v 17 som også begynner med וַיִּהְיֶה.³⁸³ Kanskje har ikke oversetterne sett en slik kobling? Eller kanskje har den ikke eksistert i deres Vorlage. LXX leser den vokative κύριε, dette er bekreftet i S.

Roten וַיִּהְיֶה kommer to ganger etter hverandre. Den første gangen har MT: הוֹדִיעַנִי “han gjorde kjent for meg”. LXX har γνώρισόν μοι “Vis meg/gjør kjent for meg” (imperativ 2. sg). Denne uttrykksmåten finnes i Salmene (Sal 39:5; 143:8). LXX har sannsynligvis vokalisert verbet slik: הוֹדִיעַנִי.³⁸⁴ Altså kan denne forskjellen tilskrives forskjellig lesning av vokaler.

Den andre gangen har MT וַיִּהְיֶה ”Og jeg visste”. BHS har forslaget וַיִּהְיֶה ”og jeg visste det” i apparatet. Altså med et ubestemt objektssuffiks. LXX har γνώσομαι. (“jeg skal vite”). En indikativ futurum medium, uten et objektssuffiks. Det er mulig at LXX har vokalisert ordet som en kohortativ: וַיִּהְיֶה. LXX har oversatt denne formen med γνώσομαι flere steder, eks. Gen 42:34; Num 22:19; Rut 4:4; 1 Krøn 21:2; Sal 119:125. Også i dette tilfellet ser det altså ut til at forskjellen kan tilskrives forskjellig vokalisering.

³⁸³ Carroll 1986:275.

³⁸⁴ Holladay 1986:363.

Så viste du meg deres gjerninger

MT har הִרְאִיתָנִי ”du viste meg”. I MT får vi et vanskelig skifte i person fra 3. pers til 2. pers fra v 18a til 18b.³⁸⁵ Dette skiftet får vi ikke i LXX som leser εἶδov (qal “jag så” = רָאִיתִי). Om man leser ויהוה som vokativ (i parallell med v 20) slik som LXX, får man 2. pers i begge delene av verset. Men det vil i MT fortsatt være et overraskende skifte fra imperativ i v 18 a til historisk fortid i v 18b (markert ved den emfatiske אַף).³⁸⁶ Holladay foreslår å løse dette ved å forstå v 18a som en bønn og v 18b som et vitnesbyrd om oppfyllelsen av den bønnen. I v 18a siterer altså Jeremia seg selv, jfr. 20:7-13.³⁸⁷

”Du fikk meg til å se” i akkurat denne formen (הִרְאִיתָנִי) finnes bare et annet sted i GT: Sal 71:20. Der har LXX δείκνυμι (”vise”- ”du har vist meg”). Det er mulig at oversetteren ikke har forstått formen, og latt seg lede av konteksten.

Mange følger LXX (Giesebrecht, Cornill, Volz). Overgangen til denne andre verselinjen er brå i MT. BHS setter inn יהוה her, og behandler י som haplografi. Denne er vokativ. Men om man følger LXX i å lese יהוה som vokativ i første verselinje, er dette ikke nødvendig.³⁸⁸

Oppsummerende kommentar:

MT har en ”og” som ikke LXX har. LXX leser κούπε som vokativ, MT leser ikke vokativ. S bekrefter LXX i begge tilfeller. Det kan tyde på at Carroll har rett i at ”og” er en redaksjonell kobling til vers 17. Den er i så fall sekundær og har ikke eksistert i LXXs Vorlage. LXX leser en imperativ, mens MT leser en hifil perfektum av ”gjøre kjent”. LXX leser en indikativ futurum medium, mens MT leser en qal imperfektum av ”vite”. Begge disse sistnevnte forskjellene kan tilskrives ulik lesning av vokaler. MTs lese måte er vanskeligere. I andre del av verset har LXX 1.sg som subjekt (”jag så”), MT har 2.sg som subjekt (”du viste”) med ”meg” som objekt. Dette kan skyldes en kontekstuell oversettelse.

³⁸⁵ Holladay 1986:365.

³⁸⁶ Holladay 1986:365.

³⁸⁷ Holladay 1986:365.

³⁸⁸ Holladay 1986:363.

Det kan være at vi har to vokaliseringstradisjoner i MT og LXX her. Formkritisk ser det ut til at LXX er å foretrekke.³⁸⁹

3.10.2 Jer 11:19

Jeg var lik et tillitsfullt lam ført til slakteren

Hofal imperfektum יָבֵל betyr “ført med” eller ”brakt som et offer”. Dette ordet for ”lam”, שֶׁפֶט , er nesten alltid brukt i GT om et offerlam.³⁹⁰ Dette faktum kan være grunnen til at LXX (og Vg og T) har oversatt med ”ledet bort for å ofres”, selv om verbet i MT ikke er det vanlige verbet for å ofre.³⁹¹

Og jeg visste ikke at...

LXX mangler ו og י i denne setningen. Det gjør at ”som et uskyldig lam som blir ledet bort for å ofres” fungerer som en apposisjon til subjektet ”jeg”. Mens i MT er det to sidestilte setninger.

De planla planer

Lundbom tror $\text{מְשֻׁבָּחֵי מַשְׁבָּחַי}$ mest sannsynlig er et ordspill.³⁹² Det reflekteres også i LXX med $\text{ἐλογίσαντο λογισμὸν}$. LXX har et adjektiv til denne frasen: πονηρὸν (”ond”). Dette finnes ikke eksplisitt i MT. Det kan være at LXX har lagt til dette adjektivet for å understreke at det er snakk om planer i negativ betydning. Men det er mulig at dette har eksistert i LXXV.

La oss ødelegge treet med dets sevje

MT: $\text{עַל בְּלִחְמוֹ יַשְׁחִיחַ עֵץ בְּלִחְמוֹ}$ betyr bokstavelig: ”la oss ødelegge treet med dets mat”. Bakgrunnen for dette sitatet er, ifølge Holladay, loven i Deut 20:19 som forbyr å ødelegge et tre som bærer frukt og hører til en beleiret by, ved å kutte det ned.³⁹³ T har: ”Let us cast deadly poison into his food,” LXX har $\text{δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ζύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ}$, “come and let us put

³⁸⁹ Jfr. Holladay 1986:365.

³⁹⁰ Lundbom 1999:636.

³⁹¹ Holladay 1986:372.

³⁹² Lundbom 1999:636.

³⁹³ Holladay 1986:372.

wood into his bread”³⁹⁴ Carroll sier LXX har en utmerket bokstavelig oversettelse av MTs hebraisk.³⁹⁵

La oss utrydde ham fra de levendes land, så hans navn ikke lenger vil bli husket

Her har LXX λέγοντες (”idet de sier”) og δεῦτε καὶ (”kom og...”). Dette finnes ikke i MT. Dette kan ha sin opprinnelse i en annen Vorlage. λέγοντες er en vanlig oversettelse av אמר, som også er svært vanlig før direkte tale, som her.

כרת –”kutte”. Her og i 10:3 (6:6) har den også betydningsnyansen ”felle” fordi det er snakk om trær (jfr. Deut 19:5; 20:19, 20). Det er brukt billedlig i betydningen ”tilintetgjøre/utrydde” med referanse til Jeremia (se også 50:16).³⁹⁶ At en persons navn ikke skal bli husket, er et uttrykk for kroppslig død. Navnet er synonymt med en persons eksistens.³⁹⁷ I Sal 41:6 og 88:6 kobles det at man ikke husker en person(s navn), med død.

Oppsummerende kommentar: LXX leser ikke “og” i ”og jeg visste ikke”. LXX mangler כִּי. MT mangler πονηρὸν (”ond”) og λέγοντες (”idet de sier”) og δεῦτε καὶ (”kom og...”). Disse forskjellene kan skyldes oversetterne, men med tanke på hva vi har sett av oversettelsesteknikk i de foregående versene, er det mer sannsynlig at disse forskjellene hadde sin opprinnelse i en ulik Vorlage. Det er selvfølgelig mulig at vi her har å gjøre med en annen oversetter, men for å foregripe, er det lite som tyder på det i de neste versene. Det er sannsynlig at λέγοντες er oversatt fra אמר, som eksisterte i LXXs Vorlage. Den er svært vanlig som innledning til direkte tale, og det er mulig at den har blitt ført til i LXXV som en klargjørende glosse: her taler de som har lagt onde planer for Jeremia. Det er også mulig at den opprinnelig har eksistert i MT, men at den på et tidspunkt har falt ut av teksten. Disse forskjellene til sammen utgjør ingen stor forskjell betydningsmessig. LXX gjør det bare klarere hvem som taler, en presisering.

³⁹⁴ Carrolls oversettelse, Carroll 1986:275.

³⁹⁵ Carroll 1986:275.

³⁹⁶ Botterweck, Volume VII, 1995:342ff.

³⁹⁷ H. Eising i Botterweck, Volume IV, 1980:73.

3.10.3 Jer 11:20

YHWH Sebaot, som dømmer rettferdig... til deg har jeg betrodd min sak

Dette er språk fra domstolen (jf. 12:1).³⁹⁸ LXX mangler תבאצ, se under 10:16.

Rettferdig

צדק שפט betyr ”rettferdighetens dommer”, underforstått ”rettferdig dommer”.³⁹⁹ Eller ”det som er rettferdig”. LXX oversetter med en partisipp (jfr. MT) og et adjektiv: κρίνων δίκαια (”rettferdig dommer”).

Som tester nyrer og hjerte

Dette er språk vi også finner i Salmene, se Sal 7:10; 17:3 (bare “hjerte”); og 26:2 (se også Ordsp 17:3 og 21:2). לב בליות betyr bokstavelig ”nyrer og hjerte”. ”Nyrene” er stedet i kroppen som knyttes til følelser (Job 19:27; Ordsp 23:16), og hjertet er hovedsakelig stedet for fornuften eller sinnet (5:21; hjertet har også assosiasjoner til følelsene). Sammen uttrykker sannsynligvis disse den hele person som blir testet (her av YHWH).⁴⁰⁰ LXX oversetter med nyrer og hjerter, som har de samme forbindelser til følelser og sinn.

בחן (”tester, prøver”) har svært ofte en religiøs konnotasjon med Gud som subjekt og menneske som objekt, slik som her.⁴⁰¹ Dette verbet brukes i 6:27 og 9:6 om henholdsvis Jeremia og YHWH som tester folket. LXX oversetter med δοκιμάζω, som er den vanligste oversettelsen av בחן.⁴⁰²

La meg se din hevner over dem

נקמה ”hevner”. Gud som hevner er et gammelt semittisk konsept (se f. eks. Deut 32:43; 2 Kong

³⁹⁸ Lundbom 1999:637.

³⁹⁹ Holladay 1986:373.

⁴⁰⁰ Lundbom 1986:637f. Botterweck, Volume VII, 1995:180f.

⁴⁰¹ Botterweck, Volume II, 1977:70.

⁴⁰² Botterweck, Volume II, 1977:69.

9:7; Jer 15:15; 46:10; 51:36).⁴⁰³ MT “din hevn”, LXX omskriver: “hevn fra deg”. Det utgjør ingen forskjell i betydning.

For til deg har jeg åpenbart min sak

MT leser אֶלֶיךָ גְּלִיתִי אֶת־רִיבִי ”til deg har jeg åpenbart min (retts-) sak”. Holladay mener at verbet “jeg har åpenbart” ikke passer med objektet⁴⁰⁴, og Hitzig med flere velger derfor å vokalisere גְּלִיתִי som גְּלוֹתִי (גלל) qal) “Jeg har betrodd” i stedet. Dette er basert på en sammenligning med Sal 22:9; 37:5; og Ordsp 16:3.⁴⁰⁵ Holladay mener dette er et godt forslag, men kommer med forslag som han mener er bedre pga likheten med uttalen: אֶלֶי גְּלִיתִי רִיבִי ”til meg har du åpenbart mine fiender”. Det sjeldne ordet רִיבִי ”mine fiender” forekommer i 18:19. Der oversetter LXX med det samme ordet som her, så LXX har lest רִיבִי også her. Derfor mener Holladay at det er sannsynlig at det skulle stått ”mine fiender” også i vårt vers.⁴⁰⁶ Det gjør at Holladay må forklare en del andre språklige fenomener i MT. Han hevder at akkusativstegnet אֶת־ må være feilplassert eller sekundær og at כ’ en i אֶלֶיךָ må være en rettelse som kom da objektet ble forstått som רִיבִי.⁴⁰⁷ Lundbom mener det ikke er noen grunn til rettelse av גְּלִיתִי, fordi han observerer at גְּלִיתִי også forekommer i 20:12.⁴⁰⁸ LXX leser ἀπεκάλυψα, som det ikke er noen grunn til å tvile på at er en oversettelse av MTs גְּלִיתִי.

Min sak

רִיבִי. Dette ordet har rettslige overtoner. Det kan bety ”konflikt”. Her er det nok som i Sal 43:1, hvor det handler om å få oppreisning og få sin sak forsvart i retten. I Mik 7:9 skal Gud føre profetens sak, slik at han dermed får sin rett, og oppreisning, se også Sal 35:23; 119:154. Når plottene mot Jeremias liv er avslørt, gir Jeremia sin sak til Gud, dvs. overlater den til

⁴⁰³ Botterweck, Volume X, 1999:8f.

⁴⁰⁴ ”if Jrm is Yahweh’s messenger, his ‘cause’ (רִיבִי) cannot be unknown to Yahweh until Jrm reveals it.”

Holladay 1986:374.

⁴⁰⁵ Lundbom 1999:638, Holladay 1986:363.

⁴⁰⁶ Holladay 1986:363.

⁴⁰⁷ Holladay 1986:363.

⁴⁰⁸ Lundbom 1999:638.

Guds avgjørelse.⁴⁰⁹ LXX oversetter med δικαίωμα (”uskyldighet”⁴¹⁰). LXX er ikke konsekvent i sin oversettelse av dette ordet. Flest ganger oversetter LXX med κρίνειν (24x).⁴¹¹ I 20:12 som er en variant av dette verset, oversetter LXX בַּרְיָה med ἀπολόγημα ”det som sies i forsvar”⁴¹², som ikke er attestert andre steder i GT i denne formen. Det kan tyde på at LXX oversetter etter konteksten, og at det er tilfelle her.

Oppsummerende kommentar: LXX mangler נִשְׁבָּח. LXX leser κύριε som vokativ, MT leser ikke vokativ. Ellers omskriver LXX gentivsforbindelsen i MT (”din hevn”), men det endrer ikke betydningen. Resten er likt, også med hensyn til ordrekkefølge.

3.10.4 Jer 11:21

Anatots menn som søker ditt liv

LXX har ”mitt liv”, som gjør Jeremia til taler her istedenfor YHWH.⁴¹³ Lundbom mener dette ikke kan være korrekt. Da blir ”Anatots menn” bare byfolk, som bare kanskje inkluderer medlemmer i Jeremias familie. I 12:6 blir familie identifisert som fienden. Den vanlige forklaringen for fiendtligheten i Anatot er at Josjias reformprogram ville stengt byens helligdom, og hvis Jeremia støttet denne reformen, slik det ser ut som i prekingen i 11:1-13, kan han ha kommet under angrep fra sine slektninger og prestekollegaer.⁴¹⁴ Carroll mener referansen til Anatots menn er sekundær og det blir bare spekulasjoner om man skal vurdere hva som er årsaken til at Anatots menn ønsker å drepe Jeremia.⁴¹⁵

Holladay mener at redaktøren her tydeligvis har til hensikt at ”angående Anatots menn” skal begynne siteringen av YHWHs ord (”Derfor sier YHWH så: Når det gjelder Anatots menn, som søker ditt liv”). LXX derimot forstår ”angående Anatots menn” som en fortsettelse av

⁴⁰⁹ Botterweck, Volume XIII, 2004:474ff.

⁴¹⁰ Muraoka 2009:170.

⁴¹¹ Botterweck, Volume XIII, 2004:474ff.

⁴¹² Jfr. ἀπολογέομαι (”forsvare seg”, se Jer 12:1) og ἀπολογία (”forsvar”), Muraoka 2009:79.

⁴¹³ Carroll 1986:280.

⁴¹⁴ Lundbom 1999:638.

⁴¹⁵ Carroll 1986:281.

for da er ordene til Jeremias motstandere integrert i orakelet, hvor de ikke hører hjemme.⁴¹⁹ Det er mulig at det er derfor denne formelen er her, for å lage et tydeligere skille mellom YHWHs sitering av ”sammensvergerne” og Hans eget budskap. Men det er ikke nødvendig. Jeg velger derfor å tro at dette enten skyldes en dittografi i MT eller at det er lagt til senere for klarhets skyld. Den eksakte budbærerformelen לְכֵן בֵּה אָמַר יְהוָה, forekommer oftest i Jeremia-boken (26x), men også i 2 Kong (2x), Am (2x), Jes (2x), Mik (1x) og Sak (1x). Denne budbærerformelen med Sebaot som tilnavn til YHWH, forekommer bare i Jeremia-boken. To ganger mangler LXX hele budbærerformelen, i alle de andre tilfellene hvor LXX har budbærerformelen mangler LXX Sebaot. Dette skyldes nok en sekundær utvidelse i MT, jfr. diskusjonen om Sebaot under 10:16.

Se, jeg vil besøke dem

Dvs. ”jeg vil straffe dem”. Verbet פָּקַד og kognater forekommer ca 60 ganger i Jeremia, hvor YHWH vanligvis er den som besøker folk, byer og nasjoner for å kalle dem inn til regnskap for det de har gjort (5:9, 29; 6:6; 15; 8:12 osv).⁴²⁰ LXX oversetter med ordet ἐπισκέπτομαι (”besøke/ vise interesse for,” i hensikt å straffe), som er en vanlig oversettelse av פָּקַד.⁴²¹

De unge menn skal dø for sverd, deres sønner og døtre skal dø av sult.

Ordparet ”sverd og sult” eller ”sverd, sult, og pest” er stereotyp i prosaen (se eks. 14:12-13, 15-16; 16:4; 21:7, 9; 24:10).⁴²² LXX har ”og deres sønner” MT har bare ”deres sønner”. LXX har 3.pers flertallspronomenet ”deres” (”deres unge menn”), som MT mangler.

הַבְּחֹרִים, (”de unge menn”). Setningen om de unge menn følges av en om sønner og døtre. Her har man sett et problem i at slik det står i MT, så ser det ut som om det er ”de unge menn”s barn som skal dø og ikke barna til folket i Anatot. Derfor velger for eksempel Rudolph å slette ”de unge menn”. Han mener det er en dittografi av בְּחֹרֵב ”ved sverdet” og יָמֵינוּ ”skal

⁴¹⁹ Lundbom 1999:634.

⁴²⁰ Lundbom 1999:382.

⁴²¹ Botterweck, Volume XII, 2003:62.

⁴²² Lundbom 1999:390.

dø”.⁴²³ Slik at oversettelsen dermed blir: “deres sønner skal dø ved sverd og deres døtre skal dø av sult”. Men hankjønnsformen til den andre וְהָיָה ville dermed bli problematisk, og Holladay har et poeng når han spør: “...and how, really, could such a dittography have arisen?”.⁴²⁴ Holladay mener likevel at det er grunn til tekstrettelse fordi uttrykket וְהָיָה (”og deres døtre”) ødelegger det poetiske mønsteret. For oss er ikke dette så viktig, da LXX bekrefter MT både med hensyn til ”de unge menn” og ”deres døtre”.⁴²⁵

Oppsummerende kommentar: LXX mangler budbærerformelen. Dette er sannsynligvis en sekundær utvidelse i MT. LXX har 3.pers flertallspronomenet ”deres”: ”deres unge menn/ungdommer”, som MT mangler. Det er vanskelig å si om dette skyldes en annen Vorlage, eller om denne lesemåten er påvirket av at både sønner og døtre i det følgende har slike eiendomspronomen. LXX har en ”og” som ikke finnes i MT. Ellers er det samsvar mellom de to tekstene.

3.10.6 Jer 11:23

Til Anatots menn

Noen manuskripter leser לַע istedenfor MTs לְע. I v 21, i det nesten like setningsleddet, er det preposisjonen לַע som brukes.⁴²⁶ Som nevnt i 11:11 kan disse preposisjonene brukes om hverandre. LXX bruker ἐπι (”til”). LXX har ”innbyggerne i Anatot”, som bare er en omskriving av MTs genitivsforbindelse og har derfor ingen betydning.

Oppsummerende kommentar: I dette verset ligger LXX tett opp til MT. LXX har ”innbyggerne i Anatot” som bare er en omskriving av MTs genitivsforbindelse. Det har ingen betydning.

⁴²³ Carroll 1986:280.

⁴²⁴ Holladay 1986:364.

⁴²⁵ Men se Holladay 1986:364, for mer om dette.

⁴²⁶ Holladay 1986:364.

4 Avsluttende oppsummering og konklusjon.

Jeg har i det foregående analysert den hebraiske og greske teksten i Jeremia Kap 10 og 11. I denne delen vil jeg forsøke å trekke sammen de observasjonene jeg har gjort. Det vil jeg gjøre ved først å se på underspørsmål a) ”*hva slags forskjeller finnes?*” og b) ”*hva slags årsaker kan vi finne til forskjellene?*” under ett. Deretter vil jeg bruke dette for å se om jeg kan skissere et svar på underspørsmål c) ”*kan vi se noen tendenser til ulik vektlegging i de to tekstene?*”.

4.1 a) Hva slags forskjeller finnes? b) Hva slags årsaker kan vi finne til forskjellene?

Svært mye er likt i de to tekstene. I flere av versene er til og med ordrekkefølgen lik. Versene 10:23; 11:1; 11:3; 11:9 og 11:23 er så godt som helt like i LXX og MT. I en del andre vers er det også overveiende sannsynlig at MT og LXXV har vært identiske. Det tyder på et nært slektskap mellom MT og LXX. Allikevel er det også en del forskjeller. I det følgende skal jeg ta for meg disse i ulike grupper:

Nullvarianter

En gruppe med forskjeller er nullvariantene.⁴²⁷ I disse to kapitlene finner vi flere tilfeller av dette.

Utvidelser:

Det er flere eksempler som tyder på at en av tekstene har blitt utvidet i Kap 10 og 11. De fleste utvidelsene finner vi i MT, men det ser også ut til at det er noen tilfeller av at LXX (eller LXXV) har blitt utvidet. De største utvidelsene finner vi i MT. I Kap 10 manglet LXX flere hele vers: v 6-8 og 10. Tre av disse versene er av samme sjanger, de er doksologier (v 6-7 utgjør én doksologi, v 10 utgjør en annen). Innenfor avsnittet v 1-10 er disse versene (6-7, 10) de eneste doksologiene. De resterende versene er smedediktning om avguder. Jeg argumenterte for at disse doksologiene er utvidelser i MT, og at disse har vært satt inn med

⁴²⁷ ”Nullvariant” er en oversettelse av Janzens ”zero variant”. Dette er ment som et nøytralt begrep som refererer til teksten som er utelatt i den ene av manuskriptene. Det vil si at hvis LXX utelater X, så er X nullvarianten til LXX-teksten. Janzen 1973:187, note 4.

tanke på liturgisk bruk. Doksologiene har språkbruk hentet fra Salmene, og salmestoff ble som nevnt ofte brukt liturgisk. En interessant observasjon er at begge doksologiene har ”YHWH som konge” -språk. Dette er språk som brukes i en rekke salmer, og det er en sammenheng mellom disse og Sion-salmer. Sion-salmene har tilknytning til Sion-teologi.⁴²⁸ Under analysen av 10:16 så vi at Sion-teologien i stor grad ble erstattet av Shem-teologi eller Kabod-teologi rundt 597 og 586, fordi den klassiske forståelsen av det guddommelige nærvær på Sion ble problematisk da nasjonen stod overfor en nasjonal katastrofe. I de tidligste lag av Jeremia-boken er det noen referanser til Sion-teologi, men som nevnt lar Jeremia Guds utvelgelse av Sionfjellet og Hans løfte om å bo der til evig tid, være betinget av Mosepakten. Sion-teologien er derfor ikke spesielt fremtredende i de eldste delene av Jeremia-boken. Jeg argumenterte derfor for at epitetet Sebaot i den utstrakte grad vi finner den i MT, må ha blitt lagt til på et senere stadium. Dette skjedde sannsynligvis på den tiden da Sakarja-boken ble til, da det ser ut til at Sebaot og Sion-teologien har fått ett oppsving. Siden doksologiene kan knyttes til Sion-teologi, støtter dette teorien om at doksologiene er senere utvidelser. Jeg vil derfor argumentere for at Sebaot (10:16; 11:17; 11:20) og disse doksologiene ble lagt til på omtrent samme tid, og med samme hensikt: å fylle en liturgisk funksjon. At Sebaot er et liturgisk epitet, jfr. dets bruk i liturgisk tradisjon fra Silo⁴²⁹, understøtter denne teorien. I Kap 11 mangler LXX v 7-8, minus siste linje i v 8. Også disse versene mener jeg er utvidelser i MT, om enn ikke like tydelige som versene i Kap 10. Det er mulig at mangelen på disse i LXX skyldes haplografi. Min overbevisning går likevel i favør av utvidelse i MT, fordi siste linje i v 8 passer bedre i LXX enn den gjør sammen med versene 7 og 8 i MT. Disse to versene har til hensikt å gjøre tydelig at det følger straff med det å ikke adlyde pakten.

I tillegg bærer noen utvidelser preg av å være ”overganger”, dvs. at de skal skape bedre flyt i teksten. Dette skjer hovedsakelig når man i utgangspunktet har utvidet teksten og må få denne til å passe i konteksten, eller når rekkefølgen er endret (se 10:8 og 9).

Av og til ser det ut til at man i MT har utvidet teksten med et enkeltord når man ønsker å understreke noe (se for eksempel 10:18; 11:12). I 10:18 var det mulig at “gang” var et senere tillegg i MT, kanskje for å understreke at det ikke er tomme trusler.

⁴²⁸ Kraus 1986:78ff.

⁴²⁹ Jfr. Rofé 1991:310ff.

Glosser:

En annen type av nullvarianter vi finner i kapitlene 10 og 11 er glosser. Disse finner vi hovedsakelig i MT. De er av ulik karakter. Av og til ser de ut til å være harmoniseringer, som når 10:13 har blitt glosset fra parallellavsnittet 51:16. Andre ganger kan det ha vært gjort for å lede oppmerksomheten til leseren inn på et bestemt aspekt ved teksten, som for eksempel når MT har glosset 10:3 med “hender” for å knytte handlingen som utføres i verset, til forbannelsen i Deut 27:15 (11:4 er muligens også et eksempel på denne typen glosse). Det samme skjer i 10:16 hvor MT har “og Israel” og “stamme”, som ikke finnes i LXX. Disse tilleggene gjør at man også får en understreking av det gjensidige paktsforholdet mellom Gud og folket. I LXX ligger vekten på at det er YHWH, Skaperen, som er Jakobs arv. Dette er også et poeng i MT, men et like viktig poeng her er at også Israelfolket er YHWHs arv.

”Double readings”:

”Double readings” er en type nullvariant vi finner både i LXX og i MT. Disse har, som nevnt, til hensikt å bevare den mer opprinnelige teksten (eller evt. å gi en mer bokstavelig oversettelse av MT uten å slette den opprinnelige oversettelsen). Dette finner vi i MT i 11:13 (“Altere for Skammen”) og sannsynligvis også i 10:25 (det er mulig det er en dittografi: ”og de har fortært ham”). I LXX finner vi dette i 10:20 hvor man har to ord for å forklare ødeleggelsen av teltet, hvor det ene ordet er en mer bokstavelig oversettelse av MTs hebraisk.

Småord:

Det er også en del forskjeller i bruken av småord, sånn som bindeord, preposisjoner, relativpronomen og lignende. For eksempel mangler MT av og til et korrelat til LXXs καὶ (eks. i 10:13, 21, 22, 24; 11:22), og av og til er ׀ en nullvariant til LXX (eks. 10:9, 14; 11:18, 19). Forskjellen i bruk av småord ser ut til å ha ulike grunner. Av og til kan de være slettet på grunn av en utvidelse som gjør de unødvendige (eks. 10:13), andre ganger kan det se ut som de er slettet på grunn av språklige hensyn (hovedsakelig i LXX). Det synes også å være lagt til slike småord i LXX av språklige hensyn (eks 10:22). Ofte kan det være vanskelig å avgjøre om disse forskjellene stammer fra en forskjell mellom MT og Vorlage til LXX, eller om de skyldes at oversetter bevisst eller ubevisst har slettet, evt. lagt til slike småord. Tov mener at oversetterne utelot en del mindre hebraiske elementer sånn som partikler, pauser,

bindeord, og pronomener, i samsvar med sin fornemmelse for stil.⁴³⁰ Weis derimot, argumenterer, som vi har sett, for at eksempelvis manglende forekomster av ׀ i LXX skyldes at det mangler i Vorlage.⁴³¹ Materialet jeg har hatt til rådighet er for begrenset til å kunne dra noen klare slutninger om akkurat dette.

Nullvarianter i LXX:

Det er ikke mange nullvarianter i LXX i forhold til MTs tekst, men det finnes noen eksempler på dette i Jeremia 10 og 11. I 10:18 har LXX “ditt sår” som ikke finnes i MT. Denne nullvarianten kan mest sannsynlig tilskrives oversetteren. Den hebraiske teksten ser ut til å mangle et objekt. Siden Versjonene har forskjellige objekt, tyder det på at de forskjellige oversetterne har følt behovet for et objekt og satt inn et objekt de fant passende. I 11:10 (“og se!”) og 11:16 (“trengsel kommer over deg”) har vi også eksempler på nullvarianter. Disse er vanskelig å forklare. Det er mulig at 11:16 er en sekundær utvidelse, særlig med tanke på at den ikke passer spesielt godt i konteksten med sin 2.sg-adressat. LXX har “ond”, “å si”, “kom og” i 11:19. I LXX(V) kan disse ordene være tilføyd for å klargjøre meningsinnholdet i verset. Det er vanskelig å si sikkert om disse har sin opprinnelse i Vorlage.

Noen nullvarianter er vanskelig å forklare (eks. “frukt” som mangler i LXX 11:16).

Ulik rekkefølge

En annen gruppe av forskjeller er rekkefølgeendringer. Dette har vi også noen tilfeller av i de to tekstene. Innenfor v 4 og v 9 finner vi eksempler på dette. Det er også ulik rekkefølge på noen av versene i avsnittet 10,1-16. I v 4 virker dette tilfeldig, mens forskjellene i rekkefølge på versene 5-9 (v 5b kommer før v 9 i LXX), og innenfor v 9 imidlertid virker bevisst. Som vi har sett, kan vi spore endringene i rekkefølge tilbake til strukturen i hele avsnittet (10:1-16). Både LXX og MT har en god struktur i dette avsnittet. Som vi så under punkt 3.2.8.4, ble MT på et tidspunkt utvidet med v 6-8 og 10, og det ser ut til at man også har endret plasseringen av versene for å skape en bedre struktur. Endringen i v 9 synes å ha en lignende årsak. Det ser ut til at MT bevisst har flyttet et ledd for å skape en bedre overgang til den innskutte doksologien i v 10. Det kunne vært interessant å undersøke om noe liknende kan

⁴³⁰ Tov 1999:382f.

⁴³¹ Weis 2006:282f, note 31.

spores i andre tilfeller med ulik rekkefølge, utenfor de to kapitlene som er undersøkt her. De store rekkefølgeforskjellene i Kap 46-51 (disse kommer et helt annet sted i LXX og i en annen rekkefølge) kunne vært interessante å se på i sammenheng med de mindre rekkefølgeforskjellene.

Innholdsmessige forskjeller

En tredje gruppe av forskjeller er de innholdsmessige forskjeller. Det er en del av disse. Med det mener jeg forskjeller som består i at tekstene har ulikt innhold, dvs. bruker ulike ord som i større eller mindre grad får betydning for meningsinnholdet. Disse forskjellene har ulik opprinnelse. Noen skyldes at man har lest feil konsonanter eller lest forskjellige vokaler til den samme konsonanttekst, andre skyldes at ord har vært ukjente for oversetter, eller at hebraisken har vært vanskelig å forstå. Det er også mulig at noen av disse forskjellene skyldes et bevisst valg om å lese teksten annerledes.

Forskjellig lesing av vokaler

En god del av de innholdsmessige forskjellene kan spores tilbake til ulik lesning av de samme konsonantene, med andre ord at man har lest forskjellige vokaler. Dette er mulig fordi de eldste manuskriptene ikke hadde vokaler, bare konsonanttekst. I vår tekst finner vi noen tilfeller hvor den ene teksten har lest et ord som et substantiv og den andre som et verb (eks. 10:14; 11:16). Andre ganger har de lest forskjellig form av et verb, for eksempel imperativ versus et aktivt verb (se 10:17; 11:18). Det er mulig at denne type forskjell skyldes at det har eksistert ulike lesetradisjoner. Det kan også være at oversetteren ikke har kjent til noen muntlig lesetradisjon, og derfor har oversatt ut fra sin forståelse av teksten.

Feillesing av konsonanter

I gamle kilder er det ofte at man har forvekslet bokstaver fordi skriveren enten skrev utydelig eller fordi kildeteksten man kopierte var skrevet på ujevn overflate.⁴³² Det er flere tilfeller av at man har feillest konsonanter i kapittel 10 og 11. Både i 10:2 og 10:20 ser det ut til at oversetteren har feillest konsonanter, mens i 11:4 ser det ut til at en MT-kopist har lest feil. I 10:9 har man også lest feil konsonanter, men det er vanskelig å avgjøre hvem som har gjort

⁴³² Tov 1992:244.

feilen. Det er også mulig at det har forekommet såkalt manipulativ lesing av konsonanter.⁴³³ Dette skal vi komme tilbake til under avsnittet ”*Forskjeller grunnet vanskelig tekst (for oversetteren)*”.

Forskjellig kjønn, tall og person

Det er noen forskjeller med hensyn til kjønn, person og tall i disse to tekstene. I 11:15 og 16 finner vi forskjell i kjønn. I v 15 ser det ut til at MTs lesemåte ”elskede” i hankjønn er sekundær, at den imiterer Jes 5:1. Den enklere lesemåten som LXX representerer er dermed mer opprinnelig. I vers 16 er det vanskelig å avgjøre hva som er rett, det er både mulig at LXX har valgt å bruke hankjønn konsekvent for å harmonisere, men det er også mulig at dette er den mer opprinnelige lesemåten og at MTs lesemåte er forvansket. Det er noen tilfeller av forskjell i person. LXX har ”mitt liv” i 11:21, mens MT har ”ditt liv”. Det er mulig at MTs variant har blitt sekundært rettet i LXX, fordi LXX har forstått ”angående Anatots menn” som en fortsettelse av budbærerformelen, i motsetning til MT (se analysen av 11:21). I 10:19 har LXX har først 2.sg og deretter 1.sg, mens MT har 1.sg i hele verset. Det er vanskelig å si noe om årsaken til dette. Det er også noen forskjeller når det gjelder tall mellom de to tekstene. I 10:2, 14; 11:11, 15, 21 har LXX flertall, mens MT har entall. I alle disse tilfellene fant vi tegn på at dette var vanlig oversettelsestaktikk fra LXX sin side. Vi fant mange eksempler på at LXX hadde oversatt med flertall der MT har entall i mange andre tilfeller. I 10:4 har LXX flertall gjennom hele verset, mens MT veksler mellom entall og flertall. Det er mulig dette skyldes en harmonisering i LXX/LXXV. Det er, som nevnt, mulig at oversetter/kopist ikke har forstått den tilsiktede lek med tall i dette verset. I 10:24 har LXX 1.pl mens MT har 1.sg. Dette kan ha sin årsak i feillesing fra en eller annens side (kopist i MT eller LXXV, eller av oversetter). Det er vanskelig å avgjøre hva som er den rette lesemåten.

Presiseringer

Av og til ser det ut til at tekstene ønsker å presisere noe. I 11:11 ser det ut til at LXX (LXXV) ønsker å presisere hvem MTs ”dem” er, det er ”folket”. Mens MT ser ut til å presisere hva som skal tales med et objektssuffiks i 11:2 (LXX ser også ut til å presisere i 11:19 og muligens også i 10:12).

⁴³³ ”Contextual manipulation”. Se Tov 1999:210ff.

Det er en del forskjeller når det gjelder eiendomspronomen. Det er mulig at dette skyldes at de er sekundære og ført til på grunn av presisering (eks. 10:22, 24; 11:5, 22). Men det er vanskelig å si med sikkerhet.

Forskjeller grunnet vanskelig tekst (for oversetteren)

En del forskjeller ser ut til å ha oppstått fordi den hebraiske teksten har vært vanskelig. Det ser ut til å være tilfelle i flere vers (10:3; 10:17-21; 10:22 11:15; 11:16). Av og til har oversetteren gjort et oversettelsesvalg som har fått følger for resten av oversettelsen, som for eksempel i 10:5 og 10:17. I noen tilfeller ser det ut til at noen ord har vært ukjente for LXX-oversetterne og at de da har forsøkt å gjette seg til betydningen av ordet ut fra konteksten, med mer eller mindre hell. I 10:3 har det ført til at LXX har oversatt MTs “øks” med “støpt bilde”. I 10:4 har LXX oversatt MTs “vakle” med “bli flyttet/flyttes”. Og i 10:18 har oversetteren valgt et ord som ligner lydmessig: “velte” (σκελίζω) for MTs “slynge ut” (טלף). I noen tilfeller ser det ut til at oversetteren kan ha manipulert de hebraiske konsonanter for å skape ord som ville passe konteksten bedre enn ordene i deres Vorlage. Dette skjer enten fordi Vorlage ikke var forståelig for dem, eller fordi oversetteren lagde visse tilpasninger i kjølvannet av andre endringer, eller feiloversettelser.⁴³⁴ Det så vi tegn til i 10:5 (כתמר), men kanskje er dette tilfelle også i 10:18 og i 11:15. Vers 11:15 og 16 er vanskelig på hebraisk, mens LXX har en mer forståelig tekst. Det er mulig at oversetteren her har både drevet kontekstuell gjetting og manipulativ lesning for å gjengi teksten på en forståelig måte. Det er ting som tyder på det. Det er likevel mulig at LXX gjenspeiler den mer opprinnelige tekst og at MT er korrump. LXXs oversettelse er ikke nødvendigvis bare et eksempel på at oversetter har forsøkt å lage en forståelig oversettelse. Samtidig, hvis det er riktig at det er aramaismer i teksten, blir noen av vanskelighetene i MT eliminert. Det kan tyde på at oversetter ikke har forstått disse formene og gjengitt teksten etter beste evne.

Under analysen av 10:17, så vi at LXX lesning ”Han har samlet sammen”, var med på å gjøre at verset fikk en annen betydning enn i MT.

Versene 10:17-21 oppviser forholdsvis mange forskjeller mellom LXX og MT. Når vi så disse versene enkeltvis så det ut som om forskjellene kunne spores til en vanskelig hebraisk

⁴³⁴ ”Contextual manipulation”. Se Tov 1999:210ff.

tekst for oversetter. Når vi ser de under ett, så viser de antydning til å nedtone hentydningene til eksilet, som ser ut til å være til stede i MT. Det er mulig at forskjellene både skyldes at oversetter har hatt noe vanskeligheter med hebraisken og en eksegetisk/aktualiserende agenda. Kanskje har disse forskjellene sin opprinnelse i en avvikende Vorlage. Men med tanke på at flere av ordene som er med på å nedtone eksilhentydningene også ser ut til å være oversatt fra ord som kan ha vært ukjente for oversetter, er det mer naturlig å tilskrive disse forskjellene til oversetteren.

4.2 c) Kan vi se noen tendenser til ulik vektlegging i de to tekstene?

Det er klart at i et så avgrenset materiale som mine to kapitler utgjør, er det begrenset hvor mye man kan få sagt om tendenser som kjennetegner den ene eller den andre teksten. Samtidig er det slik at når man kan jobbe mer grundig med en tekst, kan det dukke opp interessante poenger som ikke så lett oppdages ellers. Dette kapitlet tar ikke sikte på å si noe om tendenser i de to tekstene til hele Jeremia-boken, men vil bare si noe om hva som synes å være tilfelle i kapittel 10 og 11. Det er mulig at disse tendensene også gjelder resten av teksten, men det kreves videre forskning for å bekrefte eller avkrefte dette.

Et av de tydeligste tendensene jeg mener vi kan finne, basert på min analyse, er at MT ser ut til å være utvidet for å kunne brukes liturgisk. Flere vers var satt inn. Kanskje er denne liturgien i 10:1-16 tenkt å skulle hjelpe menigheten til å holde seg til YHWH og holde seg unna fremmede guder? Også det liturgiske epitetet Sebaot er lagt til flere ganger.

MT ser ut til å vektlegge Guds sentralitet (10:6-8, 10).⁴³⁵ Utvidelsene i 10:1-16 fører dessuten med seg positive og globale aspekter til teksten. LXX har en mer negativ tone.⁴³⁶ Kontrasten mellom YHWH og andre guder er utviklet videre i MT, fra en nedvurdering av andre guder, til YHWH som usammenlignbar. MT vever disse to temaene sammen.⁴³⁷

Det ser også ut til at MT i noen tilfeller ønsker å gi ekstra tyngde til Pakten i kapittel 10 og 11. Vi har funnet glosser som understreker pakten (10:3; 11:4; muligens også 10:2). 10:16 er

⁴³⁵ Jfr. Tov 1999:382f.

⁴³⁶ Se Thomas 2008:548.

⁴³⁷ Carroll 1986:256.

utvidet slik at man får fokus på det gjensidige paktsforholdet mellom Gud og Israel. I tillegg er det lagt til to vers (11:7-8) som utdyper hva det innebærer å ikke adlyde pakten. Versene 7 og 8 viser også en tendens til å vektlegge nasjonens skyld på grunn av dens hyppige opprør mot Gud, og dette vil de bli straffet for.⁴³⁸

En tendens som synes å skinne gjennom i LXX, er at det ser ut til at hentydningene i MT 10:17-21 om at eksilet skal komme, er tonet ned. Dette kan skyldes at oversetteren har forsøkt å aktualisere versene for generasjoner som kom etter den generasjonen som stod i umiddelbar fare for å bli ført i eksil.

Presisering.

4.3 Hvordan passer mine konklusjoner inn i den større debatten?/Utblick

Som vi så i innledningskapittelet, består uenigheten blant forskere i dag hovedsakelig av hvordan man skal forklare forholdet mellom den greske tekstens Vorlage og Masoretteksten. Noen anser forholdet mellom de to tekstene å være av redaksjonell karakter, mens andre mener forholdet best kan forklares ved hjelp av overleveringsmessige prosesser. En siste gruppe legger seg på en mellomposisjon. Jeg har her ikke mulighet til å gå inn i en så grundig diskusjon at jeg kan ta for meg alle de forskere jeg nevner i innledningskapittelet. Jeg vil derfor trekke ut Tov og Lundbom som representanter for hver sin gruppe av forskere, og se kort på hvor min analyse plasserer seg i forhold til disse. Lundbom er en tydelig representant for de som mener forskjellene kan tilskrives overleveringsmessige prosesser. Han hevder i sin artikkel "Haplography in the Hebrew Vorlage of LXX Jeremiah" at LXX er oversatt fra en svært korrumpert utgave av en hebraisk tekst til Jeremia. Han mener denne inneholder mer enn 300 diskutabile tilfeller av haplografi, som står for 64 % av ordmangelen i LXX. Han mener derfor at vi har å gjøre med "proto LXX loss by careless and inattentive scribes in Egypt."⁴³⁹ Forkortningen har altså skjedd mens teksten var på hebraisk.⁴⁴⁰ Lundbom mener at årsaken til at avskriftsfeil forekommer i så stor skala skyldes at Jeremias poesi og prosa

⁴³⁸ Tov 1999:382. Ifølge Tov kan denne tendensen også ses i 29:16-20; 32:30.

⁴³⁹ Lundbom 2005:301.

⁴⁴⁰ Lundbom 2005:306.

flommer over av repetisjoner og ”*accumulatio*”, og parallellismer. Lundbom mener å påvise at repetisjoner i MT, som ikke finnes i LXX, ofte viser seg å være nødvendige i teksten. Han mener at repetisjoner gir struktur til de profetiske oraklene og sørger for ”catchwords” mellom preken-enheter. Når de er utelatt, blir både bokens retorikk og komposisjon kompromittert, hevder han. Han sier: ”This leads me to believe that LXX Jeremiah betrays a decided aversion to repetition (like some modern critical scholars have), providing yet another reason for opting in favor of the longer Jeremiah text.”⁴⁴¹ Imot Lundboms argument om at LXX er en korrumpert utgave som aldri har blitt rettet opp, kan anføres at LXXs sannsynlige Vorlage har eksistert side om side med MT i Qumran. Dette hadde vært rart om det var en svært dårlig kopi. Dessuten, i flere tilfeller brukes en tekst som svarer til den kortere tekst, som i Jeremias brev, og i 2 Kong 24-25.⁴⁴² I våre to kapitler så vi også at der hvor MT hadde store tillegg, var det likevel god struktur i LXX uten disse tilleggene. Jeg kan derfor ikke si meg enig i hans påstand om at bokens retorikk og komposisjon blir kompromittert.

Tov er en representant for mellomposisjonen mellom overleverings- og redaksjonelle prosesser. Han har, som nevnt, utviklet en hypotese om at forholdet mellom LXXV og MT best kan beskrives som at LXXV er en førsteutgave og MT en utvidet andreutgave av samme boken. Tov mener at når oversetteren ser ut til å ha gjengitt teksten trofast, er det mindre sjanse for at oversetteren har lagt til eller slettet noe i sin Vorlage, og Jeremia-oversetteren er tro mot sin kildetekst, mener Tov. Han mener at hans hypotese også bli bekreftet av at kort versus lang tekst er funnet andre steder i LXX, spesielt i Esekiel, 1 Sam 17-18, og Josva 6, 12, og 20.⁴⁴³ I tillegg mener Tov at de fleste av elementene som mangler i LXX er av en slik art at de lett kan bli forklart som tillegg i en andreutgave (nye detaljer, klargjøring, homogeniserende tillegg (–personnavn, kontekstuelle tillegg), kontekstuelle klargjøringer/presiseringer og forsterkede formler⁴⁴⁴).

Går vi tilbake til min analyse, heller den mer i retning av Tavs hypotese, enn Lundboms eller en overleveringsmessig forklaring på forskjellene. 10:6-8 og 10 er best forklart som

⁴⁴¹ Lundbom 2005:307.

⁴⁴² Se for eksempel Tov 1999:317, og analysen av Jer 10:5.

⁴⁴³ Tov 1999:316.

⁴⁴⁴ Tov 1999:372f.

utvidelser i MT. Tov mener at tilleggselementene funnet i MT ofte ikke passer i sin kontekst.⁴⁴⁵ Dette poenget har jeg funnet belegg for i min analyse. Det er mange som har påpekt at oversetteren er nøye med å følge sin kildetekst, og jeg har også observert denne tendensen i min analyse av kapitlene 10 og 11. Svært ofte følger han MTs ordrekkefølge helt og ofte er det bare et småord som skiller i mange vers. Teorien om at LXX er en slags førsteutgave og MT er en utvidet andreutgave forklarer hvorfor MT er så mye lenger enn LXX og den forklarer også hvorfor det er flere likheter mellom de to tekstene enn det er forskjeller.⁴⁴⁶ Dessuten har vi sett at de store utvidelser pluss de fleste av rekkefølgeendringene i disse to kapitlene er best beskrevet som resultat av en redaktørs hånd. Samtidig vil jeg også understreke at i mange av tilfellene hvor det er forskjeller, er det vanskelig å avgjøre om disse har sin opprinnelse i LXXV eller om de skyldes oversetter. Det er ikke tilregnelig å tilbakeføre alle forskjeller som man ikke med 100% sikkerhet kan tilskrive oversetteren, til en avvikende Vorlage. Da tar man ikke på alvor at LXX i bunn og grunn er en oversettelse. Jeg mener min analyse viser at mange av forskjellene skyldes at oversetter har slitt med vanskeligheter i den hebraiske teksten, og at han har måttet forsøke å gi best mulig mening ut av den teksten han har hatt foran seg. Denne kan godt ha vært den samme som i MT. Dette er forskjeller som dermed skyldes oversetter. Det er i tillegg en del forskjeller som ganske sikkert kan tilskrives oversettelsesmessige hensyn eller valg. Det tyder på at oversetteren ikke har fulgt teksten slavisk, samtidig har vi sett at oversetteren har vært nøye og ønsker å gjengi den hebraiske teksten så nøye som mulig. Denne dobbeltheten gjør det vanskelig å vurdere hva som har eksistert i Vorlage og hva som skyldes oversetter. Selv om oversetter er nøye, kan man ikke utelukke at han for eksempel har ønsket å aktualisere det budskapet han oversetter. Utvidelser i LXX, slik jeg ser det, har enten til hensikt å gi mening til en vanskelig tekst, eller at man har ønsket å ta vare på to ulike oversettelser av den samme hebraiske tekst. Å bevare opprinnelig tekst ser ut til å være et poeng både i MT og i LXX. At de har flyttet på tekst, viser respekten de har hatt for teksten, de har ikke ønsket å utelate noe. Mine funn i analysen ser dermed ut til å være best forklart innenfor hypotesen om at det har eksistert to hebraiske utgaver, hvor den ene gjenspeiler en førsteutgave (LXX) og den andre en andreutgave (MT).

⁴⁴⁵ Tov 1999:316.

⁴⁴⁶ Jf. Stulman 1985:4, fotnote 17.

Selv om jeg antar at LXX er en mer opprinnelig utgave av Jeremia, betyr ikke det at MT representerer en mindre verdifull tekst som bør forkastes. Tvert om vitner MT om en liturgisk praksis når det gjelder bruk av bibeltekster som er interessant slik jeg ser det.

5 Kilder

- Abegg, Martin Jr. m.fl. (1999). *The Dead Sea Scrolls Bible*. Edinburgh: T&T Clark
- Aejmelaeus, Anneli (1993). *On the Trail of the Septuagint Translators. Collected Essays*. Kampen – Nederland: Kok Pharos Publishing House
- (1988). *Apokryfene, Bibelens deuterokanoniske bøger*. Oslo: Det Norske Bibelselskap
- Becking, Bob (2004). *Between Fear and Freedom. Essays on the Interpretation of Jeremiah 30-31*. Boston: Brill Leiden
- Becking, Bob (1994). *Jeremiah's Book of Consolation: a Textual Comparison, Notes on the Masoretic Text and the Old Greek Version of Jeremiah XXX-XXXI. I: Vetus Testamentum XLIV, 2. s. 145-169.*
- Becking, Bob (1993). *Short notes Does Jeremiah X 3 refer to a Canaanite Deity called Hubal? i: Vetus Testamentum XLIII, 4. s. 555-57.*
- Bibleworks 8, LLC. Software for Biblical Exegesis and Research 2006-2010.
- Botterweck, G. Johannes (1974-). *Theological Dictionary of the Old Testament. Volume I-XV*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Co
- Brown, F; Driver, S; Briggs, C (2003). *The Brown- Driver – Briggs Hebrew and English Lexicon*. Massachusetts: Hendrickson Publishers, Inc.
- Carroll, Robert P. (1986). *Jeremiah*. London: SCM Press Ltd
- Gesenius, Wilhelm (1970). *Hebrew Grammar*. Edited by Kautzch, E; Cowley, A.E. Oxford: Clarendon Press
- Glenny, Edward W. (2009). *Finding Meaning in the Text. Translation Technique and Theology in the Septuagint of Amos*. VTSup 126; Leiden: Brill

- Hatch, E., Redpath, H.A. (1998). *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the OT*. Oxford: 2d ed.: Grand Rapids, Michigan: Baker Book House Company
- Holladay, William L. (1986). *A Commentary on the Book of the Prophet Jeremiah Chapters 1-25*. Philadelphia: Fortress Press
- Pietersma, Albert og Saunders, Marc (11.10.2009). *Ieremias* Oxford: Oxford University Press. URL: <http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/34-ieremias-nets.pdf>. (lest 13.okt 2009)
- Huwylar, Beat. (1997). *Jeremia und die Völkersprüche in Jeremiah 46-49*. FAT, 20. Tübingen: Mohr Siebeck
- Janzen, J. Gerald (1973). *Studies in the Text of Jeremiah*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Kraus, Hans-Joachim (1986). *Theology of the Psalms*. Minneapolis: Augsburg Publishing House
- Leivestad, Ragnar (1996). *Nytestamentlig gresk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lundbom, Jack R. (2005). Haplography in the Hebrew Vorlage of LXX Jeremiah. i: *Hebrew Studies*, Vol 46, s. 301-320.
- Lundbom, Jack R. (1997). *Jeremiah, A Study in Ancient Hebrew Rhetoric*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns
- Lundbom, Jack R. (1999). *Jeremiah 1-20, A New Translation with Introduction and Commentary*. New York: Doubleday
- Margaliot M. (1980). Jeremiah X 1-16: a Re-examination. i: *Vetus Testamentum*, Vol. XXX, Fasc. 3, s. 295-308.
- Mettinger, Trygve N. D. (1982). *The Dethronement of Sabaoth, Studies in the Shem and Kabod Theologies*. Lund: Gleerup
- Muraoka, T. (2009). *A Greek – English Lexicon of the Septuagint*. Belgium: PEETERS

Petersen, David L. (2002). *The Prophetic Literature, An Introduction*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press

Reimer, David J. (1988) A Problem in the Hebrew Text of Jeremiah X 13, LI 16. i *Vetus Testamentum* XXXVIII, 3 s. 348-354.

Rofé, Alexander (1991). The Name YHWH SEBA'OT and the Shorter Recension of Jeremiah. i Liwak, R. og Wagner, S.(eds): *Prophetie und geschichtliche Wirklichkeit im alten Israel: Festschrift für Siegfried Herrmann zum 65. Geburtstag*. s. 307-15.

Rudman, Dominic (1998). Creation and Fall in Jeremiah X 12-16. i: *Vetus Testamentum* XLVIII, (1). s. 63-73.

Soderlund, Sven (1985). *The Greek Text of Jeremiah, A Revised Hypothesis*. JSOTsup 47. Sheffield: JSOT Press

Steinnes, Øyvind (2010) *Jer 11:15* (Mailkorrespondanse, mottatt 10. Nov).

Stulman, Louis (1985). *The other Text of Jeremiah, a reconstruction of the Hebrew text underlying the Greek version of the prose sections of Jeremiah with English translation*. Lanham: University Press of America

Thomas, Benjamin D. (2008). Reevaluating the Influence of Jeremiah 10 upon the Apocryphal Epistle Of Jeremiah, A Case for the Short Edition. i: *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*, s. 547-562.

Tov, Emanuel (1992). *Textual Criticism of the Hebrew Bible*. Minneapolis: Fortress

Tov, Emanuel (1999). *The Greek and Hebrew Bible – Collected Essays on the Septuagint*. VTsup 72; Leiden/Boston/Cologne: E. J. Brill

Tov, Emanuel (2008). *Hebrew Bible, Greek Bible, and Qumran. Texts and Studies in Ancient Judaism 121*. Tübingen: Mohr Siebeck

Weis, Richard D. (2006). The Textual Situation in the Book of Jeremiah. i: Y.A.P Goldman m.fl. (red.). *Sôfer Mahîr: Essays in Honour of Adrian Schenker Offered by the Editors of Biblia Hebraica Quinta*. VTSup, 110. Leiden: Brill, ss.269-293.

Weis, Richard (2009). *Oversikt over historien til debatten om forholdet mellom LXX og MT i Jeremia*. (Mailkorrespondanse, mottatt 13. Jan).

Ziegler, Joseph (1958). *Beiträge zur Ieremias-Septuaginta*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht